MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 481
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 5

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# HADÎS USÛLÜ

## ŞEKİL VE ÖRNEKLERLE

Doç.Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlâhiyat Fakülteleri Lisans Programları İçin

# HADÎS USÛLÜ

- ŞEKİL VE ÖRNEKLERLE -

Doç.Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

İstanbul - 1990

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Yayın No : 481
İlâhiyat Fakültesi Yayın No : 5

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ISBN 975 - 400 - 023 - 9
Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye İşletmesi
Matbaa Biriminde basılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... 9

GİRİŞ (Hadis Usûlünün doğuşu ve kaynakları) ..... 11

I. Hadis Usûlü

A. Hadis Usûlü Terimi ..... 13

B. Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ..... 14

II. Hadis Usûlünün Kaynakları

A. Mütekaddimûna Ait Eserler ..... 16

B. Müteahhiruna Ait Eserler ..... 17

C. Türkiye'de Hadis Usûlü Çalışmaları ..... 21

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**HADİS VE SÜNNET KAVRAMLARI**

I. Hadis ve Sünnet ..... 25

A. Hadis veya Sünnetin Unsurları ..... 26

B. Hadisin Yapısı ..... 29

1. Sened ..... 29

a. Senedin çözümü ..... 29

b. Senedin okunuşu ..... 31

c. Hadis senetlerinde geçen bazı kısaltmalar ..... 32

d. Senedin önemi ..... 33

2. Metn ..... 35

II. Hadis (sünnet) in Dindeki Yeri ..... 37

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## İKİNCİ BÖLÜM

## RİVÂYET

I. Rivâyetin Âdâbı ..... 47
A. Hadis Öğrencisinin Âdâbı ..... 49
B. Hadis Hocasının Ahlâkı ..... 51
II. Rivâyetin Keyfiyeti
A. Hadis Öğrenim ve Öğretim Yolları ..... 54
B. Rivâyet Lafızları ..... 60
1. Alfebetik Liste ..... 60
2. Rivâyet Lafızlarının önemi ..... 63
C. Hadis Öğretimi Usulleri ..... 64
III. Rivâyetin Sıfatı
A. Lafzan Rivâyet ..... 65
B. Ma'nen Rivâyet ..... 66
IV. Rivâyet Mahsülleri
A. Tasnif Devri Öncesi Rivâyet Mahsülleri ..... 69
1. Sahifeler ..... 69
2. Cüzler ..... 70
3. Erbeûnler ..... 70
B. Tasnif Devri Rivâyet Mahsülleri ..... 71

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## RÂVİ

I. Râvînin Tanıtımı
A. Vasıfları ..... 77
1. Adalet ..... 77
2. Zabt ..... 78
B. Tabakaları
1. Sahabe ..... 80
2. Tabiîler ..... 87

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3. Etbâu' t- tâbiîn..... 89
II. Râvînin Tankidi (Değerlendirmesi)
A. Cerh ve Ta'dil Kavramı ve Prensipleri..... 90
B. Ta'n Noktaları..... 93
1. Adalet Vasfına yönelik olanlar..... 93
2. Zabt Vasfına Yönelik Olanlar..... 95
Cerh Lafızları Listesi..... 96
Ta'dil Lafızları Listesi..... 98
C. Cerh ve Ta'dil Sonucu Raviler..... 101
1. Muaddel..... 101
2. Mecrûh..... 101

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## MERVİYY

Hadislerin Sınıflandırılması..... 104
I. Kabul ve Red Açısından..... 105
A. Makbûl..... 105
B. Merdûd..... 105
II. Râvî Sayısı (derece-i şuyu') Açısından..... 106
A. Mütevâtir..... 106
1. Lafzan..... 106
2. Ma'nen..... 107
3. Mütevâtir hadisin hükmü..... 107
4. Mütevâtir hadislerle ilgili eserler..... 108
B. Âhâd Hadisler..... 109
C. Meşhûr Hadis..... 110
1. Sened tetkiki sonuçlarına göre meşhur..... 111
2. Şöhret bulduğu yere göre meşhur..... 112
III. Senedin Müntehâsı (hadisin söyleyeni) Açısından..... 114
A. Kudsî..... 114

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B. Merfu' ... 115
1. Sarahaten merfu' ... 116
2. Hükmen merfu' ... 117
C. Mevkuf ... 118
D. Maktu' ... 120
IV. Sıhhat ve Hüküm Açısından ... 121
A. Sahih ... 122
1. Sahih hadisin kısımları ... 123
2. Sahih hadisin hükmü ... 125
3. Sahih hadisin dereceleri ... 125
4. Sahih hadisle ilgili eserler ... 126
5. "Sahih" terimiyle ilgili bazı notlar ... 127
B. Hasen ... 127
1. Hasen hadisin kısımları ... 127
2. Hasen hadisin hükmü ... 130
3. Hasen hadisle ilgili bazı terimler ... 130
C. Zayıf Hadis ... 131
1. Seneddeki inkıta sebebiyle zayıf hadis çeşitleri ... 132
a. Mürsel ... 132
b. Munkatı' ... 134
c. Mu'dal ... 134
d. Muallak ... 135
e. Müdelles ... 136
2. Râvîdeki cerhi gerektiren hallere göre zayıf hadis çeşitleri ... 137
a. Mevzu ... 137
b. Metrûk ... 137
c. Münker ... 138
d. Muallel ... 139
e. Müdrec ... 140

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

f. Maklûb..... 141
g. Muztarib..... 142
h. Şâz..... 143
ı. Musahhaf..... 144
i. Muharref..... 145
3. Zayıf hadisle amel edilir mi?..... 145
V. Teâruz Açısından
A. Muhkem..... 147
B. Muhtelif..... 148

## BEŞİNCİ BÖLÜM

## HADİS DİYE UYDURULMUŞ SÖZLER

I. Hadis Uydurma Girişimleri..... 153
A. Hadis Uydurma Girişiminin Sebepleri..... 153
1. Grup görüşünü savunma ihtiyacı..... 153
2. İslam düşmanlığı..... 154
3. İslama hizmet arzusu..... 155
4. Şahsî çıkar sağlama düşüncesi..... 157
B. Hadis Uydurma Şekilleri..... 157
1. Uydurmaları sahih hadislere karıştırmak..... 157
2. Uydurulan sözün başına makbûl bir sened eklemek... 158
3. Senedde değişiklik yapmak..... 158
4. İki hadisin sened ve metinlerini birbirine karıştırmak.. 158
C. Tanıma Yolları..... 158
1. Uydurmacıları tanıma yolları..... 158
a. İtiraf..... 158
b. İhbar..... 159
c. Araştırma..... 159
2. Uydurulmuş sözleri tanıma yolları..... 159
a. Lafızlarda veya manada bozukluk..... 159

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Güvenilir hadis kitaplarında bulunmamak..... 159
c. Kur'an'a ve sahih sünnete aykırılık..... 160
d. Akla, his, müşâhade ve tarihi gerçeklere aykırılık..... 160
D. Hadis Diye Uydurulmuş Sözlerin Zararları..... 160
1. İslam'ı doğru anlamaya mani olmak..... 160
2. Dini tahrif etmek..... 161
3. Ayrılığı körüklemek..... 161
4. Dinden soğutmak..... 161
E. Hadis Uydurmanın hükmü..... 161
II. Hadis Uydurma Girişimleri Karşısında Hadisçilerin Aldığı İlmî Tedbirler..... 162
SONUÇ..... 166
BİBLİYOGRAFYA..... 167

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# ÖNSÖZ

İlâhiyat Fakülteleri lisans proğramlarının II. yarıyılında haftada üç saatlik bir HADİS USULÜ dersi bulunmaktadır. Bu derste, önemli bir kısmı lise çıkışlı olan fakülte öğrencilerine hadis usûlünün pratik meselelerini -detaya inmeden- kavratacak bir uygulama gerekmektedir. Dilimizde yayınlanmış bulunan hadis usulü kitaplarının hiç biri böyle bir program imkanına göre hazırlanmış değildir. Bu sebeple biz, bir kaç yıllık tecrübelerimize dayanarak bu ihtiyacı karşılamak istedik.

Konuların sıralanışında ve işlenmesinde ister istemez klâsik usûl kitaplarından ayrıldık. Her konunun detaylarına ait çizimleri - basit de olsa- ihmal etmemeye çalıştık. En sonunda da bilhassa hadislerin taksimi ile ilgili genel bir çizim vererek, konuların ilgili bulundukları ana noktaları göstermeye gayret ettik.

Misallendirme ve literatüre işâret etmeye önem verdik. Bu tür bir uygulamanın öğrenimi ve kavramayı kolaylaştıracağını sanıyoruz.

Bir çeşit deneme niteliği de taşıyan bu çalışmamızın en bâriz özelliği, bir hadis metni ile karşılaşan öğrencinin, onu usûlüne uygun şekilde değerlendirip doğru ve tam olarak istifade etmesine imkan hazırlama amacıyla kaleme alınmış olmasıdır.

Tevfik ve başarı Allah'tandır.

20 Ocak 1989

Doç.Dr. İsmail L. ÇAKAN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# GİRİŞ

## HADİS USÛLÜ'NÜN DOĞUŞU VE KAYNAKLARI

Rivâyetu'l-hadis ilmini kuranlar sahâbiler olduğu gibi, Dirâyetü'l-hadis ilminin temellerini atanlar da onlardır.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## I. HADİS USÛLÜ ( اصول الحديث )

**Hadis Usûlü** adıyla inceleyeceğimiz konu, aslında **Hadis Usûlü Bilimi** علم اصول الحديث dir. **Hadis İlmi**'nin **Dirâyetu'l-hadis İlmi** diye bilenen koludur. Hadis İlmi'nin diğer kolunun adı da **Rivâyetü'l-hadis İlmi**'dir.

### A. Hadis Usûlü Terimi

Dilimizdeki kullanımı ile **Hadis Usûlü**, aslî ifâdesiyle **Usûlu'l-hadîs** teriminin temel kelimesi hadis'tir. **Hadis**'in sözlük anlamı "yeni"dir. "Eski" demek olan "**kadîm**"in zıddıdır.

Hadis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de "söz" ve "haber" anlamlarında kullanılmıştır.[1] Meselâ فليأتوا بحديث مثله ***Haydi onun gibi bir söz getirsinler***"[2] âyetinde"söz"; هل أتاك حديث موسى *Musa'nın haberi sana ulaştı mı*"? [3] âyetinde de "haber" anlamındadır.

**Hadis**'in terim anlamı ise, **söz, fiil, takrîr**(onay), **ahlâkî ve fizîkî vasıf olarak Hz.Peygamber'e izâfe edilen her şeyin yazılı metinleri** demektir. Çok özel ve dar anlamda "peygamber sözü"ne de hadis" denir. Hadis'in çoğulu e h â d î s'dir.

U s u l, asl'ın çoğuludur. Asıllar, kökler, kaynaklar manasına gelmektedir. Terim olarak yol, yöntem, nizam, kaide, düzen ve metod anlamlarında kullanılmaktadır. Bu manada **BİR İLMİN ASIL MEVZUUNDAN ÖNCE ÖĞRENİLMESİ GEREKLİ ESASLAR, PRENSİPLER VE BAŞLANGIÇ BİLGİLERİ VE TEKNİKLERİ**'ni ifade etmektedir.

**Hadis Usulcüleri** denilince, hadis ilminin **dirâyet**'e dayanan

---

1 Bu kullanımlar için bk. en-Nisa (4), 78,87,140; el-En'âm(6),68; el-A'ra(7),185; Yusuf(12), 101; er'Ra'd (13), 10; Tâhâ(20),9; el-Câsiye(45),6; ez-Zâriyât (51),24; et-Tûr(52),34; en-Necm (53), 59-60; et-Tahrîm (66), 3; el-Mursalât(77),50; en-Nâziât(79),15; el-Ğâşiye (88),1.

2 et-Tur (52), 34

3 Tâhâ (20),9; en-Zâryiât (51), 24; en-Nâziât (79), 15.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

prensipler bölümü (**usûliyyât**) ile meşgul olan âlimler (**usûliyyûn**) anlaşılır.

**Hadis Usûlü İlmi** de hadis ilminin dayandığı prensipler, **hadis teknolojisi** demektir. Bu bilim dalına başlangıçta **Mustalahu'l-hadis** de denilmiştir. Usul konularını anlatmak için **Ulûmu'l-hadis** ifadesinin kullanıldığı da olmuştur.

### B. Hadis Usûlü İlminin Doğuşu

**Kur'an-ı Kerîm**'i dünya ve âhiret mutluluğunu kazanma yollarını gösteren **hidâyet rehberi** olarak gönderen **Allah**, onu açıklama görev ve yetkisini de elçisi **Hz.Muhammed**'e vermiştir.

Kitap ve sünnet arasındaki bu açıklanan-açıklayan alâkasının farkında olan sahabe-i kirâm, ta başlangıçtan beri Hz.Peygamber'in hadislerine ve yaşayışına fevlalâde itina göstermiş, onları ezberlemiş, yaşamış, onları aslına uygun olarak öğrenmek, uygulamak ve başkalarına ulaştırmak için gerçekten büyük gayret göstermişlerdir. Hadis kitaplarımız, bu üstün ve hasbî gayretlerin bilimsel delilleriyle doludur.

**Sünnet**'i öğrenmek maksadıyla günlerini, **geçim temini** ve **ilim tahsili** arasında taksim eden ilk müslümanlar, daha sonraları yeni ülkeler fethedildikçe, tabiî olarak, bu kez yeni müslümanların kitap ve sünneti öğrenme istek ve gayretleriyle karşılaştılar. Gerek halifelerce görevlendirilen **vâli** ve **âmil**ler, gerekse fetih ordularında **mücâhid** olarak bulunan sahabiler, asli görevlerinin **ta'lim** ve **tebliğ** olduğu bilinciyle hareket ettiler. Fâtih sahâbilerin bir çoğu, ayrı ayrı yörelerde yerleşerek oralarda kitap ve sünnet bilgisini yaymaya çalıştı.

**Sahâbî**lerin bu ilmî gayretleri hiç şüphesiz, kendilerini gören **tâbiîleri** de aynı şekilde davranmaya sevketti. Kendi bölgelerindeki sahâbilerden aldıkları bilgilerle yetinmeyerek **sünnetin beşiği** (**dâru's-sünne**) İslam'ın ilk başkenti **Medine**'ye gidip bilgilerini arttırmak isteyen tâbiîler görüldü. Dolayısıyla çok canlı ve hareketli bir ilim hayatı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yaşanmaya başlandı. Böylece daha sonraları hadis âlimlerinnin hemen hepsi tarafından uygulanacak ve **müstahab** diye hükme bağlanacak olan **r i h l e** denen ilim yolculukları başlatılmış oldu.[4]

Öte yandan sosyal, siyâsî ve itikâdî çalkantılar, tebliğ görevi ve Hz.Peygamber'e ait olmayan bir şeyi O'na isnad etmeme dikkat ve titizliğini ve neticede bazı kaide ve ilmî gayretlerin başlatılmasını da doğurdu.

Her ilmî faaliyetin belli esaslara göre yapılacağı ne kadar tabiî ise, aynı şeylerin tekranı da belli kaidelerin bulunmasını, yoksa konulmasını ve onlara uyulmasını gerektirir. Bir başka ifâde ile, her şeyin bir yolu yöntemi olur. Bu sebeple yukarıda değindiğimiz ilmî faaliyetler de bazı kaidelerin belirlenmesini gerektirmiştir. İşte bu söz konusu kurallar, daha sonraları müstakil kitaplara konu teşkil edecek olan **hadis usûlü** prensipleridir.

Gerek sünnet malzemesinin doğru olarak nakli, gerekse bu metinlerin sağlam bir şekilde korunup, eğitim-öğretiminin ve değerlendirmesinin yapılması ve bu değerlendirmeye yardımcı olacak her türlü tetkik ve faaliyetin başlatılması, itiraf edelim ki **ashâb-ı kirâm**'a ait bir nasip ve şeref olmuştur. **Ashâb-ı kirâm**, hadis metinlerinin nakline öncülük ettikleri yani **rivâyetu'l-hadîs ilmi**ni kurdukları gibi rivâyet olayının vazgeçilmez kaidelerini koymuş, **dirâyetü'l-hadîs ilmi**nin ilk temellerini de atmışlardır.

Müslümanlardan önce hiçbir millet, nakil ve rivayette ravilerin güvenilirlik durumlarını tesbit için herhangi bir araştırma yapmayı ve bunu belli kaidelere bağlamayı düşünmemiştir. Olaylar ve rivâyetler sadece nakledilmiştir. Nâdiren bir-iki isimlik sened zikredilmiş, çoğu kere ona da gerek duyulmamıştır. Bu sebeple hadis metinlerini nakledenlerin şahsî durumlarının inceden inceye, ifâdenin tam anlamıyla **kılı kırk yararcasına** araştırılması ve mutlaka sened zikrini esas alan

---

4 Rihle konusunda bilgi için bk. Hatîb, **er-Rihle fi talebi'l-hadîs**, thk. Nureddin Itr, Beyrut, 1975

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**Hadis Usûlü İlmi, müslümanlara has bir meziyyet** olmuştur.

**"Sened ve metnin durumlarını anlamaya imkan veren bir takım kaideler ilmi"** demek olan **Hadis Usûlü**, daha ilk günlerde müslümanların bulup geliştirdiği ilmî bir disiplindir. **Konusu** ise, **red ve kabul açısından sened ve metin**dir.

Şimdi bu ilim dalının muteber kaynakların tanıyabiliriz.

## II. HADİS USÛLÜ'NÜN KAYNAKLARI

Hadis Usûlü İlminin başlangıçtan günümüze kadar muteber kaynakları, mütekaddimûn ve müteahhirûna ait olmak üzere iki grubta incelenebilir. Biz bu kaynakları kısa kısa tanıtacak ve ortak özelliklerine işaretle yetineceğiz.[5]

### A. Mütekaddimûna Ait Eserler

**1. el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i** (المحدث الفاصل بين الراوي والواعي) Müellifi er-Râmehürmuzî diye meşhur olan Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman b. Hallâd (v.360/971)dır. Usûl kitaplarının bugün bilinebilen ve bize kadar ulaşan ilk kitabı olan **el-Muhaddisu'l-fâsıl**, M. Accâc el-Hatîb tarafından tahkik edilerek Beyrutta 1391/1971'de yayınlanmıştır.

**2. Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs** (معرفة علوم الحديث) Ebû Abdillah el-Hâkim en-Neysâbûrî (v.405/1014) tarafından, değişik bir tertip ile usul konularını 52 nevi içinde işleyen bir kitap olarak telif edilmiştir. Matbu'dur.

**3. el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye** (الكفاية في علم الرواية) Hadis ilimleri sahasında bir çok kaynak eser vermiş olan el-Hatîb el-Bağdâdî (v.463/1071)'ye ait bu eser, ilk iki kitaptan daha hacımlıdır. Matbu'dur.

---

5 Hadis Usulü Edebiyâtı hakkında geniş bilgi için bk. İ.Çakan. **Hadis Edebiyâtı**, s. 175-192 (İstanbul 1989).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mütekaddimûna ait bu üç usûl eserinin ayrı ayrı bir çok özellikleri bulunmakta ise de biz burada onların müşterek özelliklerini bir kaç maddede özetleyeceğiz:

a. Konular "bab" veya "nev'i"lere ayrılarak değerlendirilmiştir.

b. Konular senedli bilgilerle işlenmiştir.

c. Usul konularının tamamını kapsamamaktadırlar.

**B. Muteahhirûna Ait Eserler**

Konuların senedli bilgilerle işlenmesi geleneğinin terkedildiği dönem eserlerinin müelliflerine **Müteahhirûn** denilmektedir. **Hadis Usûlünde mütekaddimûn-müteahhirûn sınırını Hatîb Bağdâdî teşkil etmektedir.** Hatîb dahil, önceki usulcüler mütekaddimun, ondan sonrakiler müteahhirûn'dur.

**1. el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ** (الالماع الي معرفة اصول الرواية وتقييد السماع) Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa el-Yahsubî (v. 544/1149), meşhur adıyla Kadı İyaz tarafından kaleme alınmış olan **el-İlma'**, Mağribte yazılmış ilk hadis usûlüdür. Seyyid Ahmed Sakr'ın tahkiki ile Kahirede (1389/1970)de basılmıştır.

**2. Ulûmu'l-hadîs** (علوم الحديث) **Mukaddimetu İbni's-Salah** diye de ün yapmış olan eser, Ebû Amr Takiyyuddin Osman b. Abdirrahman eş-Şehrizûrî (v.643/1245) tarafından, *Eşrefiyye Dâru'l-hadîs*indeki hocalık yıllarında ders notları olarak hazırlanmış, daha sonra bir araya getirilmiştir. Bu sebeple konuların sıralanışında aksaklıklar görülür. Yazıldığı günden beri büyük bir itibara mazhar olmuş bulunan ***Ulûmu'l-hadis***, Prof.Dr. Nureddin İtr tarafından tahkikli olarak Haleb'te 1386/1966 yılında yayınlanmıştır.

İbnu's-Salah'tan sonraki usul müellifleri çalışmalarını tamamen **Ulûmu'l-hadis**'e dayandırmışlardır. Kimi onu *ihtisar* etmiş, kimi *nazma* çekmiş, kimileri de bir çeşit tekmile anlamında ***nüket*** isimli eserler yazmışlardır. Böyle olmakla beraber, usul edebiyatı arasında i-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tibar görmüş olmaları ayrıca kendilerinden bahsetmeyi gerekli kılmaktadır.

**a. et-Takrîb ve't-teysîr li ehâdisi'l'-beşiri'n-nezîr** ( التقريب والتيسير لأحاديث البشير النذير ) **Takribu'n-Nevevî** diye meşhur olan eser, Yahya b. Şerefüddîn en-Nevevî (v.676/1277) tarafından **Ulûmu'l-hadis**'in ihtisârı olarak meydana getirilmiştir. en-Nevevî'nin gerek ihtisarda gösterdiği başarı, gerekse kendisinin hadis ilmindeki tartışılmaz otoritesi **et-Takrîb**'i başlı başına bir usûl kaynağı haline getirmiştir. Eser müstakillen basıldığı gibi Kirmânî'nin Buhârî Şerhi başında da basılmış bulunmaktadır.

**b. İhtisâru Ulumi'l-hadis** ( إختصار علوم الحديث ) Ebu'l-Fidâ İmâduddin İsmail b.Kesîr (v. 774/1372) tarafından **Ulûmi'l-hadis**'in tertibi bozulmadan yapılan ihtisardır. İbn Kesir, dağınık konuları bir araya getirmiş, el-Beyhakî (v. 458/1066) nin **el-Medhal**'inden istifâde etmek suretiyle bazı eksik gördüğü kısımları tamamlamıştır. Bu ihtisar da gerek müstakil olarak gerekse **el-Baisu'l-hasîs** adlı Ahmed Muhammed Şakir'e ait şerhiyle birlikte müteaddid defalar basılmıştır.

**c. Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser** ( نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر ) İbn Hacer el-Askalâni (v.852/1448)'ye ait olan **Nuhbetu'l-fiker**, aslında **Ulûmu'l-hadîs**'i esas alan bir özet çalışmasıdır. Ancak İbn Hacer, konuları kendisine göre yeniden bir tertib ve tanzime tabi tutmuştur. Bu sebeple de **Ulûmu'l-hadis**'in ihtisarı olduğu hemen hemen belli olmayacak bir nitelik kazanmşıtır. İbn Hacer, **Nuhbe**'yi bizzat kendisi **Nüzhetü'n-nazar** adıyla şerhetmiştir. Bu haliyle matbu olan eser, Prof.Dr. Talat Koçyiğit tarafında Türkçeye terceme edilmiş ve 1971'de Ankara'da basılmıştır.

**Nuhbe** yazıldıktan sonra hadis usulü derslerinde takib edilen kitap olmuş, usul konuları İbn Hacer'in tertib ve tanzimine göre okunur ve okutulur olmuştur. Üzerine şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Ahmed Naim Bey de *Tecrid Mukaddimesi*ne **Nuhbe**'yi esas almıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**3. Tedrîbu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî** ( تدريب الراوى في شـــرح تقـــريب النووي ) Celaleddin es-Suyutî (v.911/1505)nin, **Takrîbü'n-Nevevî** üzerine yazdığı bu şerh, müstakil bir hadis usûlü eseriymiş gibi itibar görmüştür. Bir anlamda kendisinden önceki bütün usul eserlerine yazılmış toplu bir şerh demek olan **Tedrîbu'r-ravi**, Abdülvehhab Abdüllatif'in tahkiki ile ilk kez Kahirede 1379/1959'da basılmıştır. Değişik neşirleri bulunmaktadır.

**4. Kavâidu't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs** ( قواعد التحديث من فنون مصطلح الحديث ) Şeyh Cemaleddin el-Kâsımî (v.1332/1914) tarafından önceki eserler-den yapılan seçmelerle meydana getirilmiş olan eser, bu mâhiyetine rağmen seçmede gösterilen başarı dolayısıyla müstakil bir usûl eseri gibi itibar görmüştür. Özellikle kitabın son üçte birini teşkil eden *fikhu'l-hadîs* bahsi kitabın değerini bir kat daha arttırmış bulunmaktadır. *Kavaidu't-tahdîs* Muhammed Behcet el-Baytar'ın tahkiki ile Dımaşk'ta 1353/1925'de basılmıştır.

**5. Tevcihu'n-nazar ilâ ilmi'l-eser** ( توجيه النظر الي علم الأثر )

Tahir el-Cezâirî (v.1338/1920) tarafından kaleme alınmış olan **Tevcihu'n-nazar**, Hakim'in **Ma'rifeti ulumi'l-hadîs**'inin bir özetini de ihtiva etmektedir. Eser matbu'dur. Müsteşrik Goldziher (v.1921) tarafından Almancaya da tercüme edilmiştir.

Günümüzdeki usûl eserleri arasında Nureddin İtr'in **Menhecu'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs** adlı kitabı zikredilmeye değer bir muhtevâya sahip bulumaktadır.

Müteahhirûna ait olarak kısa kısa tanıtmaya çalıştığımız usûl kaynaklarının ortak özellikleri olarak şu hususlara işaret edilebilir:

a. Konuları modern tarzda yani senedlerinden arındırılmış şekilde incelerler. Sadece hadis olarak verdikleri misallerde sened görülür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Konuların münakaşasını yaparlar.

c. Gelişmeleri de ihtiva ederler. Bu sebeple de en son yazılmış olanı en câmi olanıdır.

Netice itibâriyle Hadis Usûlü'nün kaynaklarını şöyle bir çizimle şekillendirebiliriz.

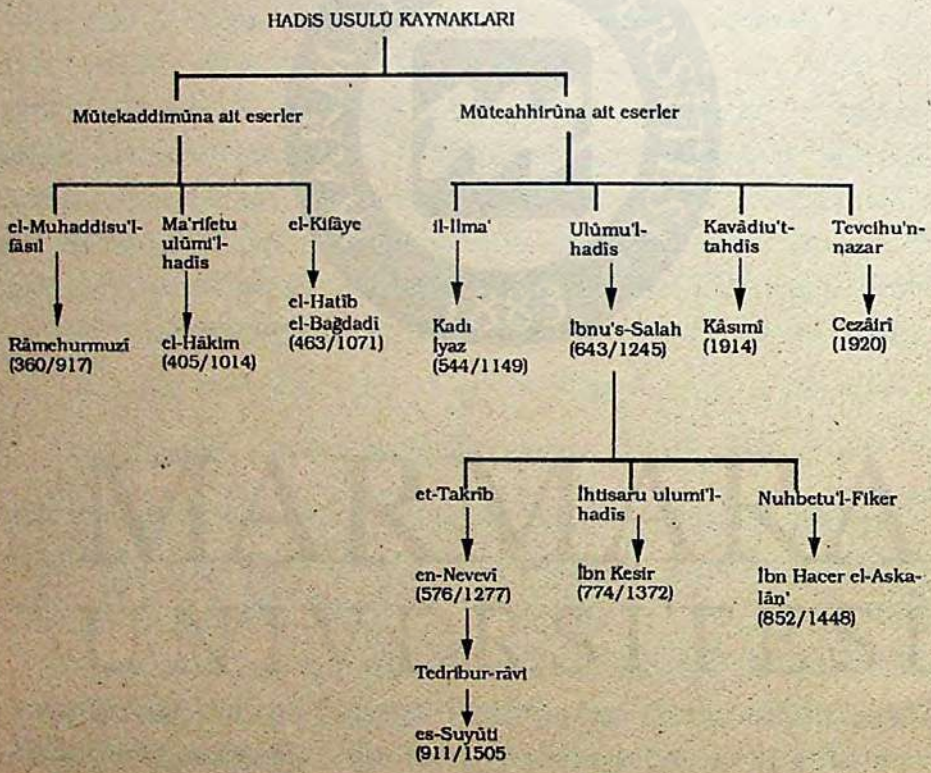


## C. TÜRKİYE'DE HADİS USÛLÜ ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet döneminde 1950'li yıllara kadar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tercüme ve şerhettirilen Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih'e Ahmed Naim Bey (v. 1936) tarafından yazılan mu-

kaddime cildinden başka hadis usulüne dair ciddî bir çalışma görülmemektedir. Ahmed Naim Beyin bu bir cildlik Tecrid Mukaddimesi, ihtiva ettiği konular ve verdiği detaylı bilgiler bakımından hâlâ sahasında yegâneliğini korumaktadır.

1950'lerden sonra faaliyete geçen orta ve yüksek seviyedeki dinî eğitim ve öğretim kurumları çevresinde geliştirilen ilmî araştırmalar ve İmam-Hatip Liseleri için yazılan ders kitapları hadis usûlü konusunda belli bir ilmi faaliyetin doğmasına ve bu alanda değişik hacımda eserlerin yayınlanmasına vesile olmuştur.

Günümüzde İlâhiyât Fakültelerinde Hadis Anabilim Dalı alanında lisans, yüksek lisans ve doktora programaları dolayısıyla yeni usûl eserleri neşrolunmaktadır. Önümüzdeki yılların bu konuda telif-tercüme daha bir çok eseri gün ışığına çıkaracağı muhakkaktır.

Bugüne kadar neşredilmiş bulunan hadis usûlü eserlerini şöylece sıralayabiliriz:

1. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (mukaddime)*, Ahmed Naim, İstanbul 1928; Ankara 1957 (2. baskı)

2. *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Prof.Dr.Tayyib Okiç, Ankara 1959. (Bu eser, işlediği konular hakkında zengin bibliyografya vermesi açısından önem taşımaktadır)

3. *Hadis Usûlü*, Hayreddin Karaman, İstanbul, 1965

4. *Hadis Usûlü*, Prof.Dr. Talat Koçyiğit, Ankara, 1967

5. *Hadis Ricâli*, Ali Özek, İstanbul, 1967

6. *Hadis İlimleri ve Istılahları*, Suphi Salih, (trc. M.Yaşar Kandemir), Anakara 1971

7. *Hadis Istılahları*, Prof.Dr. Talat Koçyiğit, Ankara 1981

8. *Nuhbetü'l-fiker Şerhi*, İbn Hacer, (trc. T. Koçyiğit), Ankara

9. *Yeni Usul-i Hadis*, Z. Ahmed et-Tehânevî (trc. İ.Canan), İzmir 1982

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

10. *Hadis I*, Ali Yardım, İzmir 1984

11. *Hadis Dersleri* (II,III), Muctebâ Uğur, Ankara

12. *Anahatlarıyla Hadis*, İsmail L. Çakan, istanbul 1983

13. *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Dr.Abdullah Aydınlı, İstanbul 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BİRİNCİ BÖLÜM

# HADÎS VE SÜNNET KAVRAMLARI

Özellikleri

Dindeki yeri

Sünnet, Allah'ın kitabının, Allah'ın elçisi tarafından evrensel planda yapılmış yorumudur. Hadis, bu yorumun yazılı belgesidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## I. HADİS VE SÜNNET

**Hadis Usûlü Terimi**'ni tanıtırken **Hadis**'in sözlük ve ıstılah anlamlarını kısaca belirtmiştik. Burada onu biraz daha yakından tanımaya çalışacağız.

Çok eskilerde doğru - yanlış, tarihî, efsanevî her türlü haberlere hadîs, bunları anlatanlara da huddâs حـــــــداث denirdi.

Hatta Kur'ân-ı Kerim bizzat kendisi için"ahsenu'l-hadîs" **=sözlerin en güzeli"** [1] ifadesini kullanmıştır. Hz. Peygamber de bir hadîs-i şerîfinde Kur-ân-ı Kerim'i إن أحـــسن الحـــديث كـــتـــاب الله **sözlerin en güzeli Allah'ın kitâbıdır"** [2] diye tanımlamıştır.

Ancak dinî literatürde hadîs önce Hz. Peygamber'in sözü, daha sonra da O'nun söz, fiil ve takrirleri için kullanılmıştır. Hatta sahâbe ve tabiûn söz ve fiillerine de - **mevkuf** ve **maktu'** kayıtlarıyla da olsa- hadis denilmektedir.

Bu mânâda **hadîs** yerine **haber** kelimesini kullananlar; sahabe ve tâbiun'a ait söz ve fiiler için **eser** الأثـــــــر terimini tahsis edenler de bulunmaktadır.

Bugün en geniş çerçevesiyle hadîs şöyle tarif edilmektedir:

[الحديث هو ما أضيف الي النبي صلي الله عليه وسلم من قول أو فعل أو تقرير أو وصف خلقي أو خلقي ( أو ما أضيف الي الصحابي أو التابعي )]

**"Hadis, söz, fiil, takrîr, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Paygamber'e (veya sahâbe ve tâbiûn'a) izâfe edilen her şeydir."**

**Sünnet**, sözlükte **yol** ve **gidişât** demektir. ... من سن سنة حسنة ) ... ومن سن سنة سيئة) ifadelerinde görüldüğü gibi yolun iyisine de kötüsüne de sünnet denilmektedir.

---

1 ez-Zümer (39), 23

2 Buhari, edeb 70; i'tisam 2; Müslim, cum'a 43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

( عليكم بسنتي )**"Size benim sünnetim gerkir"** hadisinde de **sünnet** Hz. Peygaberin yaşayış modeli, gidişâtı anlamındadır.

Sünnet kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de **"sünnetullah"** şeklinde yüce yaratıcının kainatı idare etmekteki kanunları anlamında; **"sünnetu'l-evvelîn"** ifadesinde de eskilerin örf-âdet ve yaşayış tarzları" mânâsında kullanılmaktadır.

Sünnet kelimesi başlangıçta "Hz. Peygamber'in fiili" anlamında, hadis de "Hz.Paygamber'in sözü" anlamında kullanılmışsa da sonraları sünnet, Hz. Peygamber'in sözle veya fiille **açıktan**, gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak suretiyle **zımnen** yaptığı açıklamaların tamamını anlatan terim olmuştur. Sünnet'in bu anlamı usulcülere göre sünnetin tarifini vermektedir.

Hadîsçiler, hadîs'in tarifinde olduğu gibi sünnet'in tanımında da Hz.Peygamberin evsafı, ahlâkı, peygamberlikten önceki ve sonraki her türlü yaşayışına yer verirler. Tabiî bu takdirde **hadîs** ile **sünnet** eş anlamlı ya da "aynı muhteva için kullanılan iki ayrı terim" olmaktadırlar.

Kısaca sünneti **"Hz. Peygamberin ihtiyar ettiği ve Allah'ın ahkamıyla âmil olarak gittiği yol"** diye tarif edebiliriz. Ona Hz. Peygamber tarafından öğretilmiş ve vazedilmiş kaidelerin bütünü anlamını vermek de mümkün gözükmektedir. Hadîs ise, bu anlamdaki sünnet malzemesinin yazı ile tesbit edilmiş metinleri demektir.

Biz derslerimiz boyunca hadîs ile sünnet arasındaki bu aynileşmeyi dikkate alacağız.

### A. HADİS VEYA SÜNNET'İN UNSURLARI

Tariflerde de görüldüğü gibi **"Hz. peygamber'den bize intikal eden her şey"** demek olan sünnet ya da hadîs, değişik nitelikli bazı unsurlar ihtiva etmektedirler. Bunları şöylece şekillendirebiliriz:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

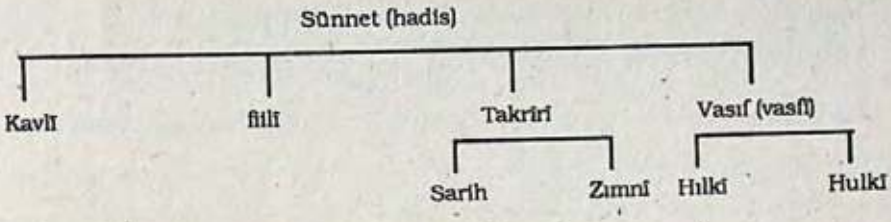


Şimdi de bunları birer misâlle açıklayalım:

**Sözlü sünnet** (kavlî hadis) , Resûlullah'a ait kelâmdır. Misâli,

( تركت فيكم أمرين لن تضلوا ما تمسكتم بهما : كتاب الله وسنة رسوله )

**"Size, sıkı sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım. Allah'ın kitabı, Resulü'nün sünneti,"** hadisidir.[3]

**Fiilî sünnet** (fiilî hadis), Resûllah'ın davranış ve ugulamalarının anlatımıdır. Misâli;

( عن عائشة رضي الله عنها قالت : كان رسول الله صلي الله عليه وسلم إذا عمل عملا أثبته ) Aişe (r.anha) demiştir ki; **"Resûlullah (s.a.) bir iş yaptığı zaman sağlam yapardı."**[4]

**Sarîh (açık) takrîr,** Resûlullah'ın muttali olduğu herhangi bir olay ya da sahâbilere ait uygulamayı tasvib ve tasdik ettiğini açıkça belirtmesidir. Misâli, yılanın zehirlediği bir kabile reisini Fatiha Suresi'ni okuyarak tedavî eden ve bunun karşılığında bir miktar koyun alan sahâbinin, bu koyunların yenilip yenilemeyeceği hususunu Resullulah'a sorması, Hz. peygamber'in de "-Fatiha'nın şifa vereceğini nereden biliyordun? İyi etmişsin. Koyunları bölüşün, bir pay da bana ayırın", buyurmasıdır.[5] Resullulah bu olayda Kur'anla tedâvî karşılığında ücret almayı sarih olarak tasvib etmiş bulunmaktadır.

**Zımnî takrîr;** muttali olduğu herhangi bir olay karşısında Hz. peygamber'in sükût buyurmasıdır.Misâli; Hendek harbi sonrasında Beni Kureyza üzerine giderken ashabın bir kısmının ikindi namazını yolda kılması, bir kısmının da **"Benî Kureyza yurduna varmadan kılmayın"** buyurdu diyerek vakit geçmesine rağmen namazı kılmamış

3 Muvatta, kader 3; Hâkim, **el-Müstedrek**, I, 93.

4 Müslim, müsafirîn 141

5 bk. Buhârî, ubb 33, 39; Müslim, selâm 66

olması olayı karşısında Resûlullah (s.a.)' ın sükût buyurarak her iki grubun hareketini de zımnen tasdik ve tasvib etmiş olmalarıdır [6].

**Sünnetin bu üç türüne** (kavlî, fiilî, takrîrî) **birden misal** olmak üzere şu hadisi zikredebiliriz: إتخذ :قال عنهما الله رضي عمر ابن عن ) النبي صلي الله عليه وسلم خاتما من ذهب فاتخذ الناس خواتيم من ذهب فقال النبي صلي الله عليه وسلم : إني اتخذت خاتما من ذهب فنبذه وقال : إني لن ألبسه أبدا فنبذ الناس خواتمهم

- Allah kendisinden ve babasından razı olsun - Abdullah b. ömer demiştir ki:

Nebî (s.a.) altın yüzük taktı, ashâb da altın yüzük taktılar. (Birgün) Nebî (s.a.);

"- **Ben bir altın yüzük edinmiştim**" dedi ve yüzüğünü çıkardı sonra da;

"- **Bundan böyle onu asla takmayacağım**" buyurdu.

Bunun üzerine ashâb da (altın) yüzüklerini (bir daha takmamak üzere) çıkardılar[7]

Burada Hz. Peygamberin yüzük edinmesi ve sonra çıkarıp atması fiil; "**onu bir daha takmayacağım**" buyurması söz; ashâbın önce altın yüzük takmalarına, sonra da kendisini takiben bundan vazgeçmelerine müdahale etmemesi de takrîr olmaktadır.

**Ahlâkî sıfat**, Resûlullah'ın herhangi bir huyunu tanıtan hadislerdir. Misâli: ( كان رسول الله صلي الله عليه وسلم أجود الناس وكان أجود ما يكون في رمضان)

**"Resullulah, insanların en cömerdi idi. O (s.a.), ramazanda daha çok cömertti"**[8] hadisidir.

**Yaratılışla İlgili sıfat**, Hz. Peygamberin şemâline dair bilgileri ihtiva eden hadislerdir. Misali :كان رسول الله صلي الله عليه وسلم أحسن الناس ) وجها وأحسنه خلقا ليس بالطويل البائن ولا بالقصير .)

6 bk. Buhârî, havf 5; Müslim, meğâzî 30

7 Buhârî, i'tisam 4

8 Buhârî, bed'u'l-vahy 5; Müslim, fedâil 50

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**"Resûlullah (s.a.) sima olarak insanların en güzeli, yaratılış olarak da en mükemmeli, en mütenâsibi idi. O (s.a.), ne aşırı uzun ne de çok kısa idi".**[9]

Şimdi de bütün bu çeşitlere şâmil olmak üzere hadisin yapısını inceleyelim.

### B. HADİSİN YAPISI

H a d î s, birbirinden oldukça farklı iki ana kısımdan meydana gelir: S e n e d ve M e t n

1. **S e n e d**, biri diğerinden almak ve nakletmek şartıyla hadisi rivayet eden kişilerin -Resulullah'a kadar- sıralandığı kısımdır. Bir anlamda bu kısım, o hadisi nakleden ("ravî")lerin isim zinciridir. Hadisin bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren belgedir. Mesalâ;

( حدثنا محمد بن بشار قال حدثنا يحيي قال حدثنا شعبة قال حدثني ابو التياح عن أنس عن النبي صلي الله عليه وسلم: kısmı bir seneddir

Senedde yer alan her şahsa r â v î denir. ( حدثنا ) ve ( عن ) gibi lafızlara da r i v â y e t l a f ı z l a r ı adı verilir.

S e n e d denilen "raviler zinciri"ni zikretmeye, bir başka ifade ile, sözü Resulullah'a iletmeye i s n a d (sened zikretme) denir. Şimdilerde s e n e d ve i s n a d birbirinin yerine kullanılmaktadır. Râvilerin hadisleri nakletmesine r i v â y e t; rivâyet ettikleri hadise de m e r v i y y denilmektedir.

S e n e d'e t a r î k ve v e c h de denir. Hadis kitaplarında "bu hadis bu tarikten sahihtir..", "min gayri vechin .= bir çok senedle" vb. ifadelere rastlanmaktadır.

#### a. Senedin Çözümü:

Senedde yer alan bazı özellikleri anlayabilmek bakımından örnek olarak verdiğimiz hadis senedini burada tahlil edelim.

9 Buhârî, menâkıb 23; Müslim, fedâil 113

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Resullulah (s.a.s.) (11/632)

1. Enes b. Malik (93/712) : Sahabe Devri : 110 [10]

2. Ebu't-Teyyâh(Yezid b. Humeyd) (128/745) :

3. Şu'be b. el-Haccac (160/776) : Tâbiun Devri : 180

4. Yahya b. Said el-Kattan el-Ahvel (197/812) : Etbâu't-Tâbiin : 220

5. Muhammed b. Beşşâr (252/866) :

el.Buhârî (256/869) : Etbâu etbâi't-tâbiin : 260

Bu senedin i b t i d â s ı el-Buhârî; m ü n t e h a s ı ise Resûlullah (s.a.) dir. Bir başka ifade ile senedin bize en yakın kısmı başlangıcı; hadîs metnine en yakın yeri de sonu veya müntehasıdır.

Bu hadîs el-Buhârî'ye göre h ü m â s î yani senedinde beş râvî' nin bulunduğu bir hadîstir.

Senedde rivâyet tekniği açısından **t a h d î s** ve **an'ane** bulunmaktadır.

İki tâbiî birbirinden; iki etbau etbâi't-tabiî de birbirinden rivâyet etmektedir (Şu'be, Ebu't-Teyyâh'dan; el-Buharî de Muhammed b. Beşşâr'dan nakletmişlerdir).

Eğer hadisi Buhârî, Yahya b. el-Kattân'dan o da Ebu't-Teyyah'dan alabilmiş olsalardı, hadis s ü l a s î yani üç ravî ile nakledilmiş bir hadis olacaktı. Ama her zaman, bir önceki nesilden değil, kendi çağdaşı olan bir hocasından alma durumu doğabilmektedir. Bu da tabiatıyla senedin uzamasına sebep olmaktadır.

Bu senedi Buhârî'nin Resûlullah'a ulaşma merdiveni gibi düşünecek olursak onu şöyle şekillendirmemiz mümkündür. (Hadis metnine ulaşmak için ilk adımı attığımız basamak, bizim için senedin

---

10 Sahabe devrinin sonu Hz. Peygamber'in vefatına bir ay kala söylediği :( ما من نفس منفوسة اليوم يأتي عليها مئة سنة وهي حية يومئذ
Yüzsene sonra, bugün yaşayanlardan hiçbir canlı sağ kalmayıcaktır" hadisi ile tayin edilmiştir.(Müslim, fedâil 219; Tirmizî, fiten 64; Ahmed b. Hanbel, I, 93; III, 345 )

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

başlangıcı, en üst basamak da senedin müntehası (nihâyeti) dir.)

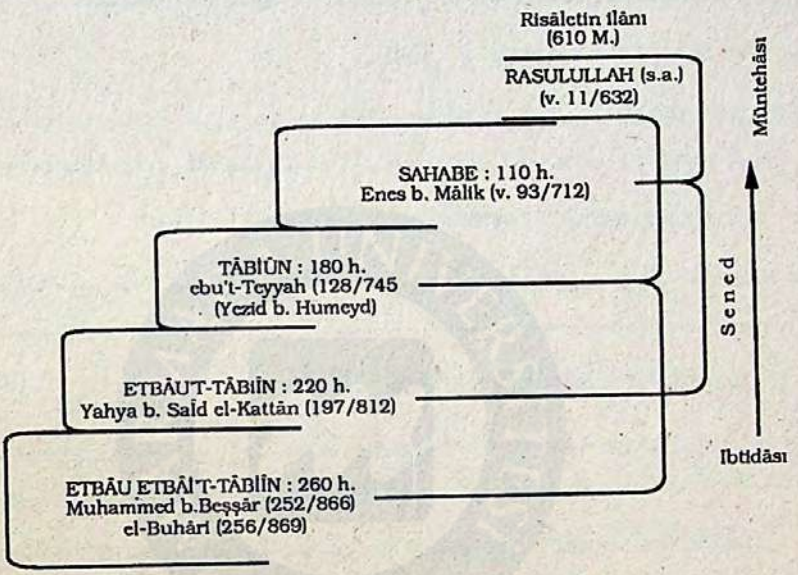


**b. Senedin Okunuşu**

Sened, her hadîs kitabında yukarıdaki şekilde değildir. Kısaltma düşüncesiyle rivayet lafızlarının başındaki **"kâle"** kelimeleri yazılmamış, rivâyet lafızları da kısaltmalarıyla yazılmış olabilir. Bu ve benzeri durumların bilinerek hadîs senedlerinin doğru ve tam okunması gerekmektedir. Bu sebeple biz burada bir kaç örnek üzerinde hadîs senedlerinin usûlüne uygun okunuşunu göstermeye çalışacağız.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlk örneğimiz Tirmizî'den;[11]

حدثنا سعيد بن يعقوب الطالقاني حدثنا ابن المبارك أخبرنا حميد الطويل عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلي الله عليه وسلم ...

Bu senedin okunuşu şöyledir:

قال الترمذي حدثنا سعيد بن يعقوب الطالقاني قال حدثنا ابن المبارك قال أخبرنا حميد الطويل عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلي الله عليه وسلم ...

Bir örnek de Ebû Davud'dan verelim[12] :

حدثنا موسي بن اسماعيل ثنا حماد عن حميد عن أنس أن النبي صلي الله عليه وسلم قال : جاهدوا المشركين بأموالكم وأنفسكم وألسنتكم.

Bu hadisin okunuşu da şöyledir:

قال ابو داود حدثنا موسي بن اسماعيل قال حدثنا حماد عن حميد عن أنس رضي الله عنه أن النبي صلي الله عليه وسلم قال : جاهدوا المشركين بأموالكم وأنفسكم وألسنتكم .

Hemen her hadîs kitabında şu ya da bu ölçüde bu kasıltmalara rastlanır. Şimdi aşağıdaki kısaltmalar listesini birlikte tetkik edelim.

### c. Hadis Senedlerinde Geçen Bazı Kısaltmalar

Hadis senedlerinde sık sık geçen hadisin hangi yolla hocadan alındığını gösteren r i v â y e t l a f ı z l a r ı zaman içinde bazı kasıltmalarla yazılmışlardır. Bu kısaltmaların, hadisçilerce benimsenmiş olanları bulunduğu gibi tutulmayanları ve terkedilenleri de olmuştur. Biz burada hadisciler arasında tutulmuş bazı kısaltmaları ve neye delalet ettiklerini göstermeye çalışacağız.

1. ( حدثنا ) lafzı, çoğunlukla ( ثنا ) ve ( نا ) şeklinde kısaltılmaktadır. Bazan her iki kısaltmanın bir senedde yer aldığı da olur.

---

11 Tirmizi, iman 2

12 Ebu Davud, cihad 17

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

( حدثني ) lafzı da ( دثني ) ve ( ثني ) şeklinde kısaltılmaktadır.

2. ( أخبرنا ) lafzı ( أنا ) şeklinde kısaltılmıştır. (Beyhakî, bunu ( بنا ) şeklinde kısaltılmış fakat tutulmamıştır).

3. ( أخبرني ) , ( أنبأني ) ve ( أنبأنا ) 'nın kısaltmaları yoktur. Zirâ bunlar öncekilere oranla daha az kullanılırlar.

4. ( عن ) lafzı dışında kalan ( حدثنا ) , ( أخبرنا ) , ( حدثني ) ( سمعت ) ve ( أنبأنا ) gibi lafızların başında mutlaka bir ( قال ) kelimesi bulunmaktadır. Ancak çoğu kere bu ( قال ) kelimesi yazılmaz fakat okurken mutlaka okunur.

5. Senedlerdeki ( أنه ) kelimesi de yazılmaz ama okunur. Meselâ: ( عن عطاء بن ميمونة سمع أنس بن مالك ) senedi

( عن عطاء بن ميمونة أنه سمع أنس بن مالك ) şeklinde;

( حدثنا الحسن بن الصباح سمع جعفر بن عون ...) senedi de

( حدثنا الحسن بن الصباح أنه سمع جعفر بن عون ...) şeklinde okunur.

6. Ayrıca hadis senedleri arasında görülen ( ح ) harfi de o noktada senedin değiştiğini gösterir ve ( حـا ) diye okunur. Bu kısaltma, hadisin bir kaç senedini bir araya toplamak için kullanılır. (Bazıları bu kısaltmayı ( الحديث ) diye, bazıları da ( t a h v î l ) diye okurlar). ( ح ) işareti birleştirilen senedler arasında müşterek olan ilk râvî isminden sonra konur.

**d. Senedin önemi**

Hadisin yapısına sonradan ilave edilmiş bulunan sened, hadisin sıhhatini kontrol edebilmek bakımından fevkalade önemlidir. Aynı şekilde hadis ilminde sened zikretme sisteminin (isnad) geliştirilmesi de sorumluluk duygusu ve bilimsel dürüstlük sonucudur. Çünkü bu sistemin anlamı, hadis metnini nakledenleri tetkik ve tenkide açık tutmak demektir. Bu da tam bir ilmî tavır ve kendine güven işaretidir. Bu sebeple isnad, **medâr-ı ilm-i hadis** (hadis ilminin üzerinde dur-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

duğu temel) diye tanımlanmıştır. Nitekim Abdullah b. el-Mübârek (v. 181/797), "İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı, herkes aklına geleni rastgele rivâyet etmeye kalkışırdı" [13] demiştir.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre isnadın önemi iki noktada yoğunlaşmaktadır: Hadisin sıhhatini tayin ve tesbit için imkan hazırlamak, rivayet anarşisini önlemek.. Nitekim Enveru'l-Keşmîrî'nin isabetle belirttiği gibi **"isnad, dinden olmayanının dine girmesini önlemek içindir. Yoksa senedde yer alanların kusurlarından dolayı dinden olduğu tesbit edilmiş hususları dinden çıkarıp atmak için icad edilmiş değildir".** [14]

Süfyan es-Sevrî (v. 161/777) de "İsnad, mü'minin silahıdır. Silahı olmayan ne ile ve nasıl savaşacaktır?" diye senedin, sünnetin ve dolayısıyla dinin korunmasında taşıdığı öneme işaret etmektedir.

Hemen kaydedelim ki, buraya kadar söylediklerimiz, bilhassa rivayetlerin yazılı olarak hadis kitaplarında toplanmasından önceki dönemler için senedin önemini göstermektedir. Bugün de hadisler üzerinde araştırma yapacaklar için sened son derece ehemmiyetlidir.

Ne var ki, bilhassa halk için yazılan hadis kitaplarında senedlerin hazfi yoluna gidilmiştir. Bu uygulama, aslında İbnu's-Seken (v. 353/964) ile başlamış,[15] el-Beğavî (v. 516/1122) ile yaygınlaşmıştır. Son zamanlarda temel hadis kaynaklarının tercümelerinde de senedler, sahâbi râvî dışında Türkçe'ye çevrilmemekte, adeta senedin önemsizliğine kapı açılmaktadır. Özellikle hadis tahsil etmekte olan öğrencilerin mutlaka hadisi sened ve metniyle usulüne uygun şekilde okuyup kavramaya çalışmaları gereklidir. Senedin taşıdığı özelliklere nüfuz edildiği ölçüde hadis'ten alınacak feyz artacaktır.

Senedleri hazfedilmiş olarak halka sunulacak hadislerin, alındıkları kaynakların cild, sayfa veya bölüm, bab ve -varsa- hadis numaralarının verilmesi gerekir. Bu da bir çeşit sened zikretmek de-

---

13 bk. Müslim, I, 15 (mukaddime)

14 Leknevî, **el-Ecvibetü'l-fâdıle**, s. 238

15 bk. Kettanî, **er-Risâle**, s. 25

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mektir. Zira merak eden, o kaynaktan hadisin senedini ve rical kitaplarından da seneddeki râvîlerin durumlarını tetkik imkanı bulur.

Unutulmamalıdır ki hadiste isnad aramak sünnet olduğu gibi, müslümanlarca uluvv-i isnad aramak da sünnet'tir.[16]

## 2. Metn

Hadisin yapısında asıl kısmı m e t n teşkileder. Metn, senedin kendisinde son bulduğu sözlü kısımdır. Yukarıda örnek olarak senedini verdiğimiz hadisin metni şöyledir:[17]

يسروا ولا تعسروا وبشروا ولا تنفروا

O senedle bu metni birleştirecek olursak, hadisi tam olarak elde etmiş olacağız:

حدثنا محمد بن بشار قال حدثني يحيي قال حدثنا شعبة قال حدثني ابو التياح عن أنس عن النبي صلي الله عليه وسلم قال : " يسروا ولا تعسروا وبشروا ولا تنفروا ".

Aslında hadis metinden ibârettir. Sened o metnin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı konusunda tetkiklerde bulunma imkanı veren râviler zinciridir.

Senedin olduğu gibi metnin de gerçekten çok çeşitli durumları ve özellikleri bulunmaktadır. Her farklı duruma göre yeni bir isimlendirme ve bilimsel branş geliştirilmiştir. Meselâ hadis metinlerinde yer alan anlaşılması zor ve nadir kullanılan kelimeleri **Garîbu'l-hadis**, hadis metinlerinin ortaya koyduğu mananın doğru anlaşılmasını sağlayan **Hadislerin vürûd sebepleri** ( أسباب ورود الحديث )

**Nasih-mensuh**, birbiriyle çelişkili gözüken hedisleri inceleyen **Muhtelifu'l-hadis**, muarızı olmayan hadisleri inceleyen **Muhkem** gibi ilmî

16 Geniş bilgi için bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I. 190-199

17 Buhârî, ilim 11, meğazî 60, edeb 80; Müslim, cihad 4; Ebû Davud, edeb 17; Ahmed b. Hanbel, I, 239, 283, 365; III, 131, 209; IV, 399, 412, 417

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

branşlar bunlardandır.

Ayrıca **m ü d r e c, maklub, münker, musahhaf, muharref** ve **muallel** gibi sened ve metin arasında müşterek olan terimler ve inceleme konuları da bulunmaktadır.

Hadis metinleri gerek uslûb ve dil bakımından gerekse kitap ve sünnet'in genel esprisine uygun olup olmamak açısından hadisçilerce değerlendirilirler. Tarih, sosyoloji ve psikoloji de bu değerlendirmede en çok yararlanılan ilmî branşlar olmaktadır.

Sened ve çevresindeki çalışmaları ve geliştirilmiş branşları dikkate alarak hadisçilerin metinle pek meşgul olmadıkları zannına kapılmamak gerekir. Zaten sened ve çevresindeki gayretler hep metin için, ondan doğru sonuçlar çıkarabilmek içindir. Ancak kabul etmek gerekir ki, oran olarak senedle daha fazla meşgul olunmuştur. Bunun sebebini de şöylece açıklamak mümkündür:

"Hadisçiler, ilâhî vahye mazhar, **cevâmiu'l-kelim** (az sözle çok anlam ifade etmek) özelliğine ve kanun koyma yetkisine sahip bir peygamberin beyanlarıyla karşı karşıya olduklarını pek iyi biliyorlardı. Bu vasıfların sahibi bir peygamber, muhtelif sebeplerle çağdaşlarının anlayışları dışında kalacak sözler söyleyebilir, haberler verebilirdi. Bunu engelleyecek bir şey söz konusu değildi. Kanun maddeleri gibi özlü sözlerle hukûki kâideler vaz edebilirdi. Sözleri mecâzî bir mânâ ifâde edebilirdi. İlerde keşfedilecek bir ilmî hakikata işâret etmiş de olabilirdi.

Bütün bunlardan dolayı hadisçiler, diğer kişilerin sözlerine uyguladıkları tenkidleri Hz. Peygamberin hadisleri için tatbik etmekte ihtiyat göstermişlerdir. Hemen inkara kalkışmamış, bazı hadislerin anlaşılmasını zamana bırakmışlardır.

Halbuki hadislerin senedlerinde yer alan râviler ise, nihâyet kendileri gibi birer insandı. Onları araştırmak daha kolay ve daha tehlikesizdi. Bunun için de hadisçiler, ravileri çok sıkı şekilde tetkik ederek, verdikleri haberlerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını tes-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bite gayret etmeyi tercih etmişlerdir."[18]

Hadisçilerin sened tenkidi kadar metin tenkidine de ilgi duyduklarını ve ihmal etmediklerini böylece belirttikten sonra, daha fazla detaya girmeden ilerideki programlarda okunacak hadis metinlerine hazırlık niteliği taşıyan bilgiler vereceğiz. Bu konularda detaylı bilgi almak isteyenler, kaynaklar bölümünde tanıttığımız Hadis usûlü eserlerinden bir veya bir kaçını baştan sona tetkik etmelidirler.

## II. HADİS (SÜNNET)'İN DİNDEKİ YERİ

Hadisin, daha yaygın ifâdesiyle sünnet'in dindeki yerini doğru olarak kavrayabilmek için -özetle de olsa- peygamberlik makamından söz etmek gereklidir.

Nübüvvet makamına layık görülen peygamberler birer insandır. Ancak onlara v a h y gelmektedir. V a h y, peygamberler ile diğer insanlar arasındaki ayırıcı özelliktir. Bir âyette bu gerçek, **"De ki; ben de sizin gibi ancak bir insanım. (Şu kadar ki) bana vahyolunuyor"**[19] şeklinde ifade buyurulmuştur. Yani tüm çeşitleriyle v a h y, peygamberlere ait bir özelliktir.

Vahye mazhar bir paygamberin varlığına ihtiyaç ise, tartışılmayacak kadar açık bir gerçektir.

Peygamberlik makamının kendine has bir çok gereği bulunmaktadır. Bunların en belli başlılarından dört tanesini şöyle sıralamak mümkündür:

- Beşeriyet (Peygamberin insan olması)
- Vehbî isti'dat (Tanrı vergisi bir yetenek)
- İsmet ve günahsızlık
- Ğaybî ilim

18 bk. M. Sıbâî, **es-Sünne ve mekânetüha**, s. 275-279

19 el-Kehf (18), 110

İnsanlara yönelik bir müessese olan peygamberliği üstlenecek olanın da bir insan olması gereği ortadadır. Nitekim böyle bir durumu yadırgayanlara cevaben Allah teâlâ, peygamberine şöyle demesini emretmiştir: **"De ki, eğer yer yüzünde yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği peygamber olarak gönderirdik".**[20]

Vahye mazhar bir insan olmak, peygamberleri diğer insanlarda pek görülmeyen bazı niteliklere sahip kılsa bile, onları aslâ insanlıktan çıkarıp bir başka hüviyete koymayacaktır. Onlar daima bir beşer olarak kalacaklardır.

Peygamberler hasep, neseb, siret ve suretlerinde kolayca farkedilebilecek meziyyetlere sahiptirler. **"Ben daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünüyor musunuz?"**[21] âyeti, öncelikle peygamberimizin sonra da bütün peygamberlerin temiz bir geçmişe ve dolayısıyle ağır ve üstün görevleri için gerekli yetenek ve meziyyetlere ta baştan beri sahip bulunduklarını göstermektedir.

Kur'an-Kerim bütünüyle peygamberler hakkında geçerli olmak üzere ı s t ı f a'dan bahsetmektedir. **"Allah, meleklerden, insanlardan peygamberler seçer"**[22] Istıfa, birşeyin halis ve temizini seçip almak demektir. Ayrıca bazı âyetlerde[23] peygamberlerin, şeytanın iğvâ ve iğfallerinden korunduğu da bildirilmektedir. Ancak peygamberler hiç bir zaman melekler gibi günah işlemeye müsaid güç ve âletlerden mahrum da değillerdir. Fakat onlar daima hayra yönelmiş ve kötülüklerden uzak kalmışlardır. Bile bile günah işlemek onların tabiatına aykırıdır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere z e n b kelimesinin izâfe edilmesi, hatalarından istiğfar ettiklerinin ve tevbelerinin kabul edildiğinin bildirilmesi, onların günahkâr olduklarını değil, aksine onların kulluktaki kemallerini gösterir. Dolayısıyla Allah teâlâ herhangi bir pey-

---

20 el-İsra (17), 95

21 Yunus (10), 16

22 el-Hacc (22), 75

23 bk. en-Nahl (16), 99-100, 127-128; eş-Şuara (26), 221-227

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gamberi hakkında mağfiretten bahsetmişse, bu ondan razı olduğunu müjdelemek içindir. Dinî literatürde h i n s, i s m ve c ü r m kelimeleri kasden işlenmiş günahlar için kullanılır. Z e n b ise, herhangi yanlış bir iş için, kasdî olsun olmasın yanlışlıkla, sehven veya yanlış anlama sonucu yapılan hatalar için kullanılır. Şuna işâret edelim ki bu tür bir hata ümmet için günah sayılmasa da peygamber böylesi bir gafletten ötürü muâhaze edilir.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin peygamberlik öncesi hayatları hakkında **dalâlet, ğaflet** ve **cehâlet** gibi değerlendirmeler görülmektedir.[24] Bunlardan maksat da günahkârlık, isyankârlık, yoldan sapmışlık değil, peygamberlikten sonraki hallerine göre bir değerlendirmedir. Yani nübüvvet ve risâletin hidâyetine karşılık, ondan öncesine dalâlet denilmiş olmaktadır. Yoksa peygamberlerin sapıklıkla aslâ ilgileri yoktur.

Bütün bunlara rağmen şuna da işâret edelim ki, "ismet külfeti kaldırmaz". Yani peygamberin günahtan korunmuş olması (ismet) onu, taata zorlamadığı gibi günah işlemekten de âciz bırakmaz. Ne var ki ismet, Allah'ın bir lutfu olup peygamberi hayr yapmaya sevkeder, kötülüklerden alıkor. Fakat ilâhî imtihanın gerçekleşmesi için onda yine de i r a d e mevcuttur"[25]

Gaybî ve ğayri maddî ilim vasıtalarının ortak adı **mükâleme-i ilâhiyye**'dir. Yani bu ilim, vicdan, his, akıl ve kıyas ile değil, doğrudan doğruya ğaybî sesle, ruyay-ı sâdıka ve melek aracılığı ile Cenab-ı Hak katından öğrenilen bir ilimdir. Bunun şekilleri âyette şöyle belirtilmektedir: **"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu o yücedir, hakîmdir."**[26]

---

24 bk. ed-Duha (93), 6-8; eş-Şuara (26), 20; Yusuf (12), 3

25 Sâbûnî, **Bidâye**, s. 54

26 eş-Şura (42), 51

Prensip olarak Allah'dan başka kimse gaybı bilemez.[27] **"O, peygamberden başkasını gaybına muttalî kılmaz"**[28]. Allah teâlâ, Hz. Peygamber'e; geçmiş peygamber ve milletlerin ibret alınacak haberleri, gelecekteki olaylar, ümmetinin geçireceği tecrübeler, kıyamet alâmetleri ve manzaraları; kabirlerin içindekilerden haberdar olma, başkalarının halini bilme, melekleri, cennet ve cehennemi müşâhade gibi gayb alanlarında dilediği kadar bilgi vermiştir. "Hz. Peygamberin gayba ait bilgileri sadece Kur'an'da bildirilen hususlardır", diye bir tahsisin delili yoktur.

Buraya kadar özetlediğimiz peygamberlik makamının gereklerinden de anlaşılacağı gibi peygamberler tam yetenek (külli istidat) ve genel bir kavrayış (umûmî fehm) sahibidirler. Peygamber olmayanlar bundan mahrumdurlar. Peygamberlerin fıtratında mevcut olan bu kuvvet, peygamber oldukları zaman fiilen ortaya çıkar. Bu **melekeyi nübüvvet**'tir. Peygamberler bu meleke vasıtasıyla ilâhî vahyin tercümânı olurlar.

İslâm bilginleri bu melekeyi anlatabilmek için değişik terimler kullanmışlardır: İlka' fi'r-rû', Nebînin hikmeti-i kalbiyyesi, tevfik-i ezelî, kuvve-i tebyîn, meleke-i nübüvvet, peygamberâne ictihad kuvveti, ilm-i ledünnî... Bütün bunlar hep aynı mana ve maksad için kullanılmıştır.

Hz. Peygamber'e peygamberliği dolayısıyla verilmiş olan melekenin ya da nübüvvet ilminin Kur'an-ı Kerim'de değişik kelime ve tabirlerle ifâde buyurulduğu da görülmektedir. **Zikir, hüküm, hikmet, şerh-i sadr, tefhîm, ta'lîm** ve **irâe** gibi ilâhî beyânlar buna işaret etmektedirler.

Bütün bunlarla anlatılan gerçeğe, vahyin altında, beşerî aklın üstünde yer alan **nebevî akıl** veya **meleke-i nübüvvet** demek mümkündür. Hz.Peygamber işte bu meleke ile vahyin ve hikmetin in-

---

27 bk. Yunus (10), 20

28 el-Cinn (72), 26-27; bk. Al-i İmran (3), 179; el-Bakara (2), 225

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

celiklerini kendi diliyle beyân etmekte ve hayatı ile şekillendirmektedir.

Anlaşılmaktadır ki Peygamberin üç ilim vasıtası vardır:

Vahy

Meleke-i nübüvvet (veya Nebevî Akıl)

Beşerî akıl

Beşerî aklın en üst seviyesine sahip peygamber, vahy ile teması sonucu kendisinde hasıl olan nebevî akıl ya da meleke-i nübüvvet sayesinde, bu melekeden mahrum bulunanlardan daha doğru ve isabetli bir anlayış ve kavrayışla hakikatları açıklar. Bu sebeple de sünnet dinî bir delil ve bağlayıcıdır.

Netice olarak kitap, lafzı ve manasıyla vahydir. Vahy-i metluvv'dür. Lafzı da manası da ilâhîdir. Sünnet ve hadisler ise, vahyin bir tür meal ve mefhumu niteliği ve Peygamberin melek-i nübüvvet yeteneğinin neticesi olarak zımnen vahiydir. Vahy-i ğayr-i metluvv[29]...

Peygamber, risâlet ve nübüvvet vecîbesi haricindeki konularda beşerî aklını kullanır. Bu noktada hata ihtimali bulunmaktadır. Çünkü bu tür ictihad, vahy ve meleke-i nübüvvet üzerine müstenid değildir. Aksine tecrübeye dayanmaktadır.

Zaten Peygamberin asıl görevi tebliğ ve beyan'dır. Maide (5) Suresi 67. âyeti ile Nahl (16) Suresi 44. âyetleri bu görevler ve yetkileri açıkca beyân etmektedir. Böyle olunca Hz.Peygamberin söz ve fiilleri yani sünneti, âyetleri tefsir eder, mücmelini açıklar, mutlak olarak bildirilmiş olanları belli kayıtlara bağlar, genel anlamlı lafızları özel manalara tahsis eder. **"Kendilerine ne indirildiğini anlatma"** yetkisi, bütün bunları kapsar. Zaten bizzat Kur'an-ı Kerim **"Peygamber size ne getirdi ise, onu alın; size neyi yasak etti ise, ondan da kaçının"** [30] em-

29 Bu konuda geniş bilgi için bk. **Asr-ı Saadet, Tebliğat ve Ta'limât** I, 50-260, İstanbul 1967.

30 el-Haşr (59), 7

rini vermiş, sünnet'in dindeki yerini ve hukukî bağlayıcığını duyurmuştur. Allah ve Resûlü'nün hüküm verdiği herhangi bir konuda hiç bir müslüman için seçim (muhayyerlik) yoktur.[31] **"Kim, resûlullah'a itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur"**[32]. **"Peygamberin emrine aykırı davrananlar başlarına bir belanın gelmesinden"**[33] sakınmalıdırlar.

Hz. Peygamberin sünnet'ine uymanın gereğini ve faydasını belirten hadisler de bulunmaktadır: **"Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabı, yolların en doğrusu Muhammed'in yoludur. İşlerin en zararlısı da uydurulanlardır."**[34] **"Size iki şey bırakıyorum. Onlara sıkı sarıldığınız sürece yolunuzu sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı ve Resûlünün sünneti.."**[35]

"Alemlere rahmet", "büyük bir ahlak üzere", "hidâyet rehberi", "son peygamber" ve "en mükemmel hayat modeli" olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamberin yaşayışı ve açıklamaları elbette uyulması gerekli, vazgeçilmez esaslar olacaktır. Zaten kendisi de vahy ile müeyyed, vahyin kontrolü altında ve hatadan korunmuştur.

Halifeler ve sahâbiler karşılaştıkları meseleleri önce Kur'an âyetleriyle halletmeye çalışıyorlardı. Orada bir çözüm bulamazlarsa sünnetle çözümlemeye çalışıyorlardı. Konuya dair bir bilgi sahibi değillerse, diğer sahabilerden sorup öğrenmeğe çalışıyorlardı.

Sünnet'in, İslam Hukukunun Kur'andan sonraki ikinci kaynağı olduğu hususunda islam hukukçuları görüş birliği içindedirler. İmam Şafii'nin şu sözleri hemen bütün İslam alimlerinin adına söylenmiş gibidir:

"Resûlullah'dan geldiği sabit bir hadise muhalefet etmek gibi bir meseleden -inşallah- Allah bizi muâhaze etmeyecektir. Hadise kasdî

---

31 bk. el - Ahzâb (33), 36

32 en-Nisa (4), 80

33 bk. en-Nur (24), 63

34 **İbn Mace**, mukaddime 7

35 **Muvatta**, kader3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

muhâlefet hiç bir kimse için düşünülemez. Ancak insan, bir sünneti bilmez ve bilmediği sünnete aykırı düşen bir görüşe sahip olabilir. Bu, sünnete muhâlefeti kasdettiği anlamına gelmez. Bazan da kişi (müctehid), gafil davranır ve te'vilde hataya düşer".

Netice itibariyle **sünnet, Allah'ın kitabının Hz.Peygamber tarafından yapılış evrensel yorumudur. Hadisler de bu yorumun yazılı belgeleridir. Binaenaleyh sünnetsiz müslüman olmayacağı gibi sünnetsiz müslümanlık da olamaz.** Zira "ahâdîs-i nebeviyye (لتبين للناس ما نزل اليهم) âyet-i kerimesinin delâletiyle meâni-i Kur'anîyye cümlesindendir. [36]

36 Ahmed Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 289

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# İKİNCİ BÖLÜM

## RİVÂYET

Âdâbı

Keyfiyeti

Sıfatı

Ürünleri

"Kazanan kazandığını âdâba riâyetle kazandı; kaybeden kaybettiğini edebi terketmekle kaybetti."

Ali b. Ebî Tâlib

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

RİVAYET İLE İLGİLİ BÖLÜMÜN GENEL ŞEM'ASI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## I. RİVÂYETİN ÂDÂBI

**Rivâyet** (الرواية) kelime olarak sulamak, taşımak, nakletmek anlamlarına gelir. R i v â y e t, hadis terimi olarak, hadisin tahammül ve edâsı, edâ sığalarından herhangi biri ile kaynağına isnadı demektir. Buna biz, hadisin öğrenim ve öğretimi de diyebiliriz. Öğrenimine **haml, tahammül** ve **telakkî**; öğretimine de **nakl, edâ** ve **teblîğ** denilir.

Rivâyet kelimesi ve diğer kipleri Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedirler. Ancak hadislerde değişik kipleriyle bol miktarda yer almaktadır.[1]

R i v â y e t bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğuna göre bunun elbette belli usulleri, âdabı, şekilleri ve keyfiyeti olacaktır. Bu bölümde işte bu hususları tetkik etmek istiyoruz.

Hemen belirtelim ki rivâyet, özellikle hadis rivâyeti bir anlamda arşivciliktir. Vesikaların aslına uygun şekilde her türlü tehlikeden uzak olarak muhafaza edilmesi ve sonraki nesillere aktarılması demektir. Bu anlamda hadisçiler de Muhammed ümmetinin ilmî arşiv uzmanlarıdır.

Öte yandan Sünnet'in, deliller hiyerarşisinde Kitap'tan sonra ikinci kaynak olmakla beraber, birinci kaynağın anlaşılabilmesi bakımından onu te'kid, tefsir ve teşrî' gibi fevkalâde fonksiyonlara sahip bir kaynak olması dikkate alınacak olursa, sünnet malzemesinin rivâyetinin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu sebeple de pek ince ve sıkı kaide ve âdâba ihtiyaç bulunmaktadır.

**Âdâb** kelimesi e d e b'in çoğulu olarak herhangi bir meslek mensuplarının uyması ve uygulaması gerekli mânevî kaide ve ilmî teknikler(metodlar) diye tanımlanabilir. Bilim dalımız açısından âdâb;

a. Hadîs hocası ve öğrencisinin uyması gereken manevi kaideler

b. Hadîs eğitim ve öğretiminde uygulanması gerekli teknikler olmak üzere iki temel konuyu ifade etmektedir.

---

1 bk. Concordance, II, 320-322.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Birinci kısımda bahis mevzuu olacak manevi kaideler de iki kısma ayrılır:

a. Muhaddis ve tâlibin müştereken uyması gereken prensipler,

b. Muhaddis ve tâlib'in ayrı ayrı uyması gereken kaideler..

Şimdi buraya kadar açıkladığımız hususları basit bir çizimle şekillendirelim:

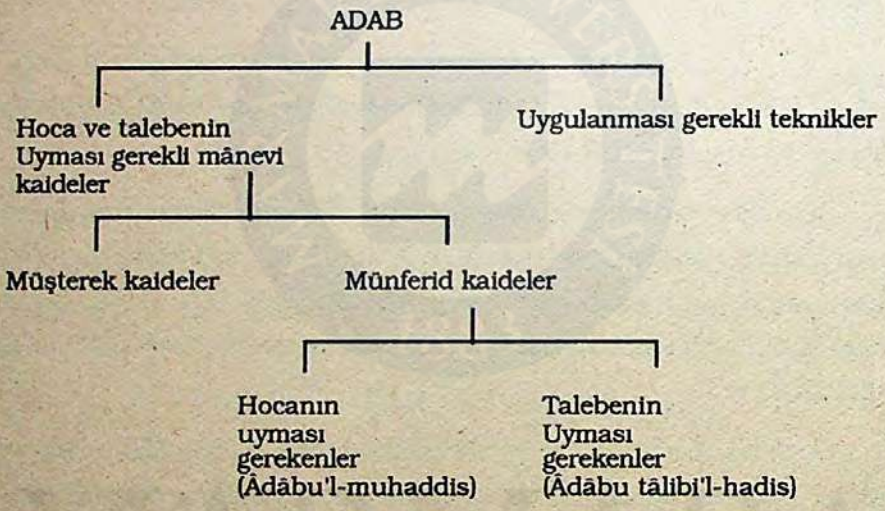


Klasik hadîs usûlü kitaplarımızda bu konu adâbu'l-muhaddis ve adâbu tâlibi'l-hadîs başlıkları altında işlenmektedir.

Konuya ait en hacimli ve değerli müstakil eseri yazmış olan el-Hatîb el-Bağdadî (463/1071) kitabına **el-Câmi' li ahlâkı'r-râvî ve âdâbı's-sâmi'** adını vermiş; hoca (râvî) için a h l â k; talebe (sâmî') için de â d â b kelimesini kullanmak suretiyle hocayâ ahlâk, talebeye de âdâb'ın birinci derecede lâzım olduğu fikrini vurgulamış olmaktadır.[2]

2 Tanıtımı için bk. İ.L.Çakan, **"el-Cami' li ahlâkir-râvî ve âdâbi's sâmi"**, M.Ü.İlah.Fak.Der., sy.4,s. 433-437 İstanbul, 1986

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## A. Hadis Öğrencisinin Âdâbı ( آداب طالب الحديث )

### 1. İyi niyet (İhlas) :

İyi niyet veya daha doğru deyimiyle i h l a s, hadîs öğrencisinin ilk görevidir. Hadisle meşgûliyetten beklediği başka değil, sadece Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. Hz.Peygamber *"Sözümü belleyip tebliğ edenlerin Allah yüzlerini ağartsın!" buyurmuştur. Süfyan es-Sevri de "Allah'ın hoşnudluğunu dileyen kimseler için hadîs öğrenmekten daha üstün herhangi bir amel bilmiyorum"* demiştir.

Hadîs öğrencisi, öğrendiklerini *dünyevî herhangi bir amaca âlet etmekten kaçınmalıdır. Hz.Peygamber "Kendisiyle Allah'ın rızasının aranması gereken bir ilmi, dünyevî bir maksatla öğrenen, Cennetin kokusunu bile alamaz!"* buyurmuştur [3]

Hadîs öğrencisi, Allah'dan kolaylık, *tevfik, doğruluk ve güzel ahlak istemelidir. Ebû Âsım en-Nebîl"-Hadîs öğrenmek isteyen, dinî işlerin en yücesine talib olmuş demektir; kendisinin de insanların en üstünü olması gerekir"* demiştir.

### 2. Hadis'i ehlinden almaya çalışmak

Hadis öğrencisine, bütün gayret ve imkanlarını seferber ederek bu ilmi, ilim, amel ve takvâ ile meşhur hocalardan almaya çalışması yaraşır.Böylesi, kendi çevresinde yoksa, geçmişte ulemânın yaptığı gibi uzun ve yorucu yolculukları göze almalıdır.

### 3. Öğrendiğiyle amel etmek

Kur'an-ı Kerîm, bildiğiyle amel etmeyenleri "kitap taşıyan eşeklere" benzetmiştir.

İmam Şâfi'nin hocası Veki' b. el-Cerrâh da *"hadisi öğrenmek istiyorsan, onunla amel et!"* demiştir.

Abdullah b. Mes'ud, ileri gelen sahabilerin on âyet ezberleyince, amel etmesini ve manalarını öğrenmedikçe, başka ayetlere geçme-

---

3 Tirmizî, ilim, 6

diklerini haber vermektedir.[4] Bir başka âlim de «zekât oranı kırkta birdir. İki yüz hadis öğrenen bu öğrendiklerinin zekâtını vermiş olmak için beş tanesiyle amel etmelidir» der.

**4. Hocaya saygı göstermek:**

Hadîs öğrencisinin, hocasına ve hocalarına, hadîs'e olan saygı ve edebinden gelen bir hisle saygı ve ta'zim göstermesi gerekir. Onu ne utanma ne de büyüklenme, ilim öğrenmekten ve bilmediğini usûlünce sormaktan alıkoymamalıdır. Mücâhid *"utangaç ya da kibirli olan ilim öğrenemez!"* der.

**5. Arkadaşlarına yardımcı olmak:**

Hadîs öğrencisinin hadîs öğrenmekten ilk elde ettiği meziyet, arkadaşlarına faydalı olma niteliğidir. Çünkü m ü z â k e r e hadîs öğreniminin temelidir. Kim, bildiğini sadece kendisine saklamak ve böylece ötekilerden üstün olmak isterse, o bildiğinden istifâde edemez. Mâlik b. Enes (r.a) "Hadisin bereketinden istifâde etmek için hadis öğrencilerinin birbirlerine yardım etmesi gerekir" demiştir.

**6. Tedrîcî bir metodla çalışmak**

Tedrîcî (yavaş yavaş belli ve makul bir sıra ile) öğrenim, önemli ve fakat birçoklarının hoşlanmadıkları, bıkkınlık gösterdikleri bir tarzdır. Halbuki ilimde asl olan sıra ile ve planlı bir şekilde öğrenmektir.

Hadis kitaplarının hepsini bir anda okuma imkanı olmadığına göre onları belli bir sıraya koyduktan sonra teker teker okumak zarureti ortadadır.

**7. Hadis Usûlüne Önem Vermek**

Hiç bir hadis öğrencisi hadis usûlü ilminden müstağni kalamaz. Öğrendiği hadislerden ancak iyi bir usûl bilgisi sayesinde yararlanabilir. Bunun için de muteber ve meşhur usul kitaplarından istifade etmek gerekmektedir. Önce, usul konularını ana diliyle yazılmış bir veya bir kaç usûl kitabından okuduktan sonra «kaynaklar kısmında»

4 bk. Taberî, **Câmiu'l-beyân**, I, 80

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tanıttığımız usul kitaplarını mütalaa etmek gerekir.

Yeterli bir hadis tarihi ve hadis literatürü bilgisi ile usûl bilgileri takviye edilmelidir.

### B. Hadis Hocasının Ahlakı ( آداب المحدث )

"Hadis hocasının ahlakı" derken, hocanın hadis ilmi ve talebeleri ile ilişkilerini ifade etmek istiyoruz. Burada, konuya ilişkin eser vermiş âlimlerin detaylı olarak işledikleri hususları birkaç ana başlık altında özetle sunmak istiyoruz. Hadis okutacak herkesin bilmesi ve uyması gerekli prensipleri şöylece sıralayabiliriz.

#### 1. İyi niyet ve üstün ahlak sahibi olmak

Hadis okutmaya karar veren hoca, bununla birlikte hasbî olmaya da niyet etmelidir. Çünkü ihlas, her amelin özü ve ruhudur. Bütün peygamberlerin davet ettiği meziyyettir, iç olgunluğudur. Hadis hocasının, riyadan, çıkar ve dünyalık kaygısından en uzak kişi olması gerekir. Zira Rasulullah'ın hadislerinden nübüvvet havasını koklamaktadır. Meşgul olduğu ilmin mahiyet ve niteliğine yaraşır bir gönül berraklığı, niyet ve davranış dürüstlüğü herkesten çok ona yakışır. Hem niyeti olmayanın ameli, ihlası olmayanın de ecri olmaz".

Öte yandan islamî ilimler, üstün ahlakı gerektiren şerefi yüksek ilimleridir. Hadis ilmi ise, bunların ilk sıralarında yer alır. Böyle olunca, hadis hocasının da ahlak ve adab bakımından diğer ilimlerin hocalarından daha üstün olması uygun olur. Bu onların etkilerini de arttıracak önemli bir husustur. Unutulmamalıdır ki, "**hadisciler, Hz.Peygamberin yakınlarıdır. Her ne kadar kendisiyle arkadaşlık etmemişlerse de nefesleriyle sohbettedirler.**" O halde bu sohbetlerin, hadis hocasının davranışlarında görülmesi kadar tabii ne olabilir?

#### 2. Haddini bilmek ya da ehliyete riâyet

Hadis hocasının, yaşı ne olursa olsun, ehil olmadıkça hadis okutmaya ve rivâyetine kalkışmaması lazımdır. Rivâyet ve hocalık yaşı olarak ileri sürülen 33, 40 ve 50 rakamları ve delillerini bir tarafa

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bırakarak mes'elenin prensibini, "ilmine ihtiyaç duyulması" olarak tesbit etmek daha uygundur. İlmine ihtiyaç duyulan bir kişinin, yaşı kaç olursa olsun, bundan çekinmesi doğru olmaz.

Unutulmamalıdır ki, "*câhil, yaşlı da olsa küçük; âlim genç de olsa büyüktür*".

### 3. Kendisinden daha ehil olana saygı göstermek

Kendisinden yaş veya ilim bakımından daha büyüklerin yanında hocalık yapmaya kalkışmamak da hadis hocasından beklenen bir davranıştır. Hasen b. Ali el-Hallâl anlatıyor. Mu'temir b. Süleyman'ın yanındaydık, bize hadis rivâyet ediyordu. Abdullah b. el-Mübarek çıkageldi. Mu'temir derhal sustu. "Devam et!" diye ısrar edenler oldu. Bunun üzerine;

"-Biz, büyüklerimizin yanında ağzımızı açmayız," cevabını verdi.

Yine Rizz b. Hubeyş, Ebû Vail Şakîk b. Seleme'den daha yaşlıydı. Beraber bulundukları zaman Ebû Vail aslâ hadis rivâyet etmezdi. Yahya b. Maîn de "Kendisinden daha layık birinin bulunduğu yerde hadis rivâyet etmeye (veya okutmaya) kalkan ahmaktır" der.

Öte yandan kendisinden daha yetişkin biri varsa, talebeye o hocayı tavsiye etmesi de "ehil kişiye saygı" gereğidir. İbn Şihâb diyor ki,

Sa'lebe b. Ebî Suayr'ın ders halkasına girdim. Bana;
- Görüyorum ki sen ilmi seviyorsun, dedi.
- Evet, dedim.
- O zaman sana Said b. el-Müseyyeb'i tavsiye ederim, dedi.

Gittim yedi sene hocaya hizmet ettim. Sonra ondan ayrıldım Urve b. Zübeyr'in meclisine devam ettim, sanki deryaya daldım. "[5]

5 **el-Câmi'**, I, 317

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**4. Karıştırma ihtimali belirince hadis rivayetini ve okutmayı bırakma**

İslam bilginleri, sağlıklı bir eğitim-öğretim açısından "emeklilik yaşı"nı da tesbite çalışmışlardır. Uzun ömürlü bir hadis hocası için bu yaş 80'dir. Ancak, "karıştırma ihtimali belirince" eğitim-öğretimi bırakması genel bir prensip olrak benimsenmiştir. Böyle bir halde illa da 80 yaşına kadar hocalığa devam edeceğim demek olmaz.

Tabiatıyla bu kurallar, günümüzdeki gibi resmi kuralların geçerli olmadığı dönemler içindir. "Resmen emekli" olmak ile "fiilen emekli" olmak çok ayrı şeylerdir. Bunun ölçüsü de "karıştırma ihtimalinin belirmesi" olarak tesbit edilmiştir. Böyle bir illet ortaya erken yaşlarda çıkacak olursa, illa da "resmî emeklilik" yaşını beklemek de doğru olmaz. Bu iş, hocanın diyânet ve ilmi kişiliğine, ahlakî olgunluğuna daha doğrusu sorumluluk duygusuna havale edilmiştir. Doğrusu da budur.

**5. Hadis'e ve Hadis Meclislerine Ehemmiyet vermek**

Hadis, Hz. Peygamberin sözüdür. Böyle olunca hadis hocasının hadise son derece saygılı olması gerekir. Bu da hadis okutacağı yere düzgün kılık-kıyafetle ve temiz olarak gitmesi, iyi hazırlanmış olması, ders verme üslûbuna ve eğitim-öğretim kurallarına fevkalade dikkat göstermesi gerekir. Muaşeret kurallarına riayet etmesi, uslûb ve ifâde olarak meramını eksiksiz anlatması ve ciddiyetsizlik anlamına gelecek her türlü davranıştan kaçınması lazımdır.

Hadis hocası vekarıyla da öğretimde bulunmalıdır. İmam Malik'in, hadis meclisleri bu açılardan örnek niteliktedir.

**6. Kitap yazmak ve öteki ilmî faaliyetlerde bulunmak**

Belli bir kıvama ve ehliyet seviyesine eriştikten sonra hadis hocasının, yaşadığı dönem ve yörenin ihtiyaçlarına ve proplemlerine cevap teşkil edecek ilmî faaliyetlerde bulunması; fikrî, ahlâkî ve ilmî açıdan insanlara faydalı olmaya çalışması bir başka önemli görevdir. "Öncekiler, sonrakilere söyleyecek bir şey bırakmamışlardır" diye ten-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bel bir havaya girmemelidir. Daima yapılacak yeni ilmi faaliyetler vardır. Tabiî olarak her yeni faaliyetin kendisinden öncekileri aşan bir yanının bulunması da aranır. Uslup, muhteva ve sistem olarak bir gelişmeyi, bilime veya insanların günlük yaşayışlarına yeni katkılarda bulunması gibi ilmi standartlara uygun ciddî özelliklerin bulunmasına dikkat gösterilmesi yerinde olacaktır.

İyi eserler vermek her alimin en büyük emeli olmalıdır ve bu pek tabiîdir..

## II. RİVÂYETİN KEYFİYETİ

Rivâyet bir öğrenim ve öğretim faaliyetidir. Hadislerin bir hocadan öğrenilip başkalarına öğretilmesine **tahammül ve edâ** veya kısaca **tahammülü'l-ilm** denir. Biz bu konuyu rivâyetlerin nasıl gerçekleştirildiğini tetkik imkanı veren bir genel başlık altında Rivâyetin Keyfiyeti adıyla tetkik edeceğiz.

Konuyu, hadis öğrenim ve öğretim yolları ve hadis öğretimi usulleri diye iki kısım içinde incelemeyi uygun bulduk.

### A. Hadis Öğrenim ve Öğretim Yolları (Tahammül ve edâ Yolları)

Hadis usulcüleri tahammül ve edâ yollarını başlangıçtan beri sekiz olarak tesbit etmişlerdir. Bu sekiz yolun öncelik ve değer sıralamasında ittifak vardır: **Sema', Kıraat, İcazet, Münavele, Kitabet, İlam, Vasiyyet, Vicade.**

Hadisin dindeki yerini, önemini idrak etmiş müslümanlar, onun hangi yolla öğrenilmiş olduğunun tesbitine fevkalâde ehemmiyet atfetmiş ve öğrenim yollarını ayrı ayrı teknik terimlerle ifadelendirmişlerdir. Şimdi bunları sırasıyla ve özetle görelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**1.Sema'** ( سماع لفظ الشيخ )

Hocanın, ezberinden veya yazılı bir metinden okuyarak rivâyette bulunması; öğrencinin, hocadan bizzat duyarak bu rivâyeti almasına **sema'** denir.

Şartlarını haiz, mütehassıs bir hocadan hadisler ya cemaat (topluluk) içinde veya yalnız iken duyulabilir. Hoca ile yüz yüze gelmek ve hocanın telaffuzunu bizzat duymak söz konusu olduğu için s e m a' ilim alma yollarının en muteberi kabul edilmiştir. Sema' durumu, rivâyet yani (eda) esnasında, topluluk içinde alınmışsa haddesenâ fülan, ahberena (veya enbeenâ) fülân, semi'nâ fülânen; yalnız iken alınmışsa, haddesenî (veya ahberenî, enbeenî) fülan, semi'tü fülânen yegûlü gibi ifadelerle belirtilir.

Hoca, ezberinden veya yazılı vesikadan okuyarak rivayet ettiği hadisleri yazdıracak olursa buna **i m l â** denir. Kısaca, hocanın talebesine hadis yazdırması demek olan imlâ, sema' yoluyla hadis öğrenimine dahil ve bütün usullerden üstün kabul edilmektedir. Zira sema'da talebenin gafleti, arz veya kıraat'ta da şeyhin dalgınlığı -çok zayıf bir ihtimal de olsa- söz konusu olabilir. Fakat imlâ'da hoca da talebe de tam faal ve uyanık olmak zorundadırlar.[6]

Önceden belirlenmiş zaman ve yerlerde büyük kalabalıklara hadis rivâyet edip yazdırmaya imlâ sistemi, bu meclislere imlâ meclisleri, hocaya m ü m l î, hocanın sözlerini tekrar ederek uzaktakilerin duymasını sağlayan görevliye ve bu meclislerde hadis yazan öğrenciye m ü s t e m l î; bu yolla elde edilen rivâyet metinlerinden oluşan kitaplara da e m â l î adı verilmektedir. İmlâ yoluyla alınan hadisleri rivâyet ederken ( حدثنا فلان إملاء ) veya ( حدثنا فلان بتبليغ فلان ) denir.

İlk örneklerini Hz.Peygamberin, inen Kur'an ayetlerini okuyarak vahiy katiplerine yazdırması; kendilerine hadis yazma izni verilmiş sahabilerin Hz.Peygamber huzurunda hadisleri yazmaları; yine Hz.Peygamberin devlet ve kabile başkanlarına gönderdiği davet mek-

---

6 bk.İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, I, 150

tuplarını bizzat yazdırması olaylarında gördüğümüz i m l â usûlü, ashâb ve tabiun dönemlerinde ilim neşri için yaygın şekilde kullanılmaya başlamıştır. Hatta meşhur muhaddislerin imla meclislerinde yer bulabilmek için bir gün öncesi ikindi namazından sonra yerini alan öğrencilere bile rastlanır olmuştur.

İmla Meclisleri'nin kuruluşu, işleyişi, tarihi, âdâbı ve değerlendirilmesi apayrı bir tetkik konusudur. es-Sem'anî (562/1166) **Edebu'l- imlâ ve'l-istimlâ**[7] adlı eserinde özellikle bu konuyu işlemiştir. Hatib el-Bağdadî (463/1071) de **el-Câmi li ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'** adlı eserinde konuya dair bilgiler vermiştir.

**2. Kıraat** ( القراءة )

Hocanın huzurunda talebe ezberinden veya elindeki kitaptan hadis okur. Hoca da ezberinden veya elindeki bir nüshadan takib ederek dinler. Gerektikçe düzeltme yapar. Bu yolla öğrenci, o hadisleri hocadan almış olur. Bu usule **kıraat** veya **arz** denir.

Bu yolla alınan hadis rivâyet edilirken ( قرأت علي فلان وهو يسمع ) ....nın huzurunda bu hadisi okudum) ifadesi kullanılır. Şayet hadisi başkası hocanın huzurunda okumuşsa o takdirde de ( قرئ علي فلان وأنا أسمع....nın huzurunda bu hadis okunurken dinledim) ifadesi kullanılır.

Kıraat yoluyla öğrenilen hadis ( حدثنا فلان قراءة عليه ) terimiyle de rivâyet edilir. Ancak burada **kıraeten aleyh** kaydı mutlaka konulmalıdır. Aksi halde sema' yoluyla alınmış olanlarla karıştırılır. Bu da doğru değildir. İmam Müslim, **ahberanâ** lafzını bu yolla aldığı hadisleri rivâyet ederken özellikle kullanmaya çalışmıştır.

**3. İcâzet** ( الاجازة )

Hocanın, talebesine duyduklarını veya kitaplarını rivâyete izin vermesine icâzet denir. Bunda ne sema' usulünde olduğu gibi ho-

7 Leiden 1952. Bu eserin kısa bir muhtevâ tanıtımı için bk. A. Aydınlı, "İmla Usûlü ve es-Sem'ânî'nin Edebu'l-imlâ ve'l-İstimlâ'ı", A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, V, 175-188, Erzurum 1982

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

canın okuması, ne de kıraat metodunda görüldüğü gibi talebenin okuyup hocanın dinlemesi ve tasvîbi vardır. İbn Hazm, bu usûle çok sert şekilde karşı çıkmakta ve "bid'at" demektedir.

İcâzet sözlü veya yazılı olur. Yazılı icâzete itiraz edenler olmuşsa da her ikisini eşit kabul etmek daha doğrudur.

İcâzet bir kaç şekilde gerçekleştirilebilir:

a. Belli bir hocanın, belli bir öğrenciye, belli bir malzemeyi rivâyete veya istinsaha izin vermesi...

b. Belli bir hocanın, belli bir öğrenciye, belli olmayan malzemeyi rivâyet izni vermesi... "Sana duyduğum bütün hadisleri rivâyet etmene izin verdim demesi gibi...

Bu ikinci durum tartışılmış fakat neticede bu yolla alınıp rivâyet edilen hadislerle amel edilmesi caiz görülmüştür.

c. Umûmî icâzet (İcâzet-i âmme). Bu, "bütün müslümanlara", "halen yaşamakta olanlara", "zamanıma yetişmiş olanlara" veya "lâ ilâhe illellah diyenlere" gibi genel ifâdelerle rivâyete izin verilmesidir. İbnu's-Salah bu tür icâzeti kabul etmez.

Belli bir şehir halkına veya "daha önce kendisinden okumuş olanlara" gibi genelliği biraz daraltarak (mukayyed) verilen icâzetin geçerli olma şansından bahsedilmektedir.

Belli bir şahsın, belli bir malzemeyi mechûl birine rivâyete izin vermesi, hocanın henüz elde etmediği hadislerin rivâyetine izin vermesi; "fülanın istediği kişiye icâzet verdim" gibi, bir başkasının arzusuna bırakılmış icâzet, sahih değildir. Ğayr-i mümeyyiz çocuk, deli, kâfir, fasık ve bid'atçıya verilen icâzet ise, ihtilaflıdır.

Hocanın bizzat okuttuğu talebesine, okuttuklarını rivâyete izin vermesi anlamındaki icâzete kimsenin bir diyeceği olamaz. Bu, müslümanlara has bir usûldür. İcâzetlerin yazılı vesika halinde verilmesi yaygındır. Yazılı icâzetlerin yerini bugün "Müessese icâzeti" demek olan okulların verdiği diplomalar almış gözükmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İcâzette, kendisine icâzet verilenin (mücâzun leh) kabûlu şart olmadığı gibi, icâzet verenin (mûciz) icâzetten vazgeçmesinin de neticeye tesiri yoktur.

İcâzetin bütün çeşitlerine ait rivâyet lafızları bu bahsin sonundaki alfabetik listede yer alacaktır.[8]

**4. Münâvele** ( المناولة )

Kendisinden nakl ve rivâyet etmesi için hocanın, öğrencisine bir kitap veya yazılı bir metin vermesine münâvele denir. Eğer hoca, kitabı verirken "bunu sana temlik ediyor" veya "istihsah için emânet ediyor ve rivâyet etmene de izin veriyorum" derse, buna icâzetli münâvele (icâzete makrûn münâvele) ismi verilir ve geçerli bir yoldur. Bunun için ( حدثنا فلان مناولة وأجازة ) ifadesi kullanılır. Yok eğer hoca, öğrencisine "benim işittiğim hadisler bunlardır" diyerek icâzetten söz etmeden bir kitap teslim ederse, bu, icâzetsiz münavele (mücerred münavele)dir ve bu yolla elde edilen hadislerin rivâyet edilmesi caiz değildir.

Münâvele usulünün sünnetteki delili, Hz.Peygamberin Batn-ı Nahle'ye gönderdiği seriyye komutanı Abdullah b. Cahş'a bir mektub verip Medineden ayrıldıktan iki gün sonra açıp okumasını ve gereğiyle amel etmesini emretmiş olmasıdır.

**5. Kitâbet** ( الكتابة )

Huzurunda bulunan veya bulunmayan bir öğrencisi için hocanın kendi eliyle bir veya bir kaç hadis yazıp veya yazdırıp vermesi veya göndermesine kitâbet denilir.

İcâzetli olmayan kitâbet, bazılarınca geçerli görülmediği halde çoğunluk tarafından caiz görülmüştür. Ancak rivâyet esnasında bu durum ".. ( كتب الي فلان قال حدثنا فلان ) bana falan anlattı diye yazdı" ya da ( أخبرنا فلان مكاتبة " كتابة " قال ، حدثنا فلان ) mükâtebe

8 Oldukca detay ihtiva eden icazetin bütün çeşitleri hakkında bilgi için bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 421-432

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yoluyla bize haber verdi; dedi ki "bize fülan rivâyet etti" gibi ifadelerle açıklanmalıdır. Burada sadece haddesenâ veya ahberenâ demek caiz değildir.[9]

**6. İ'lâm** ( اعلام الشيخ )

Hocanın, icâzetten söz etmeksizin belli bir hadis veya hadis ki tabı için sadece ( هذه روايتي ) benim rivâyetim işte budur") diye açıklamada bulunmasına **i'lâm** denir. Bu yolla alınan hadislerin rivâyetini çokları kabul ederken bazıları da bunun câiz olmadığını söylerler. Bir kısım ulema, böyle bir açıklamada bulunan hoca "sana bunu rivâyete izin vermiyorum" dese bile, yine de öğrenci bu hadisi rivâyet edebilir, çünkü hoca zaten o hadisi tahdis etmiş oluyor, ondan rucuuna itibar edilmez" demektedirler.

**7. Vasiyyet** ( الوصية )

Ölmek veya yolculuğa çıkmak üzere olan hocanın -rivâyet iznin-den söz etmeksizin- kitabını öğrencilerinden birine vasiyyet etmesidir. Bunda zımnî bir rivâyet izni vardır diyenler yanında bu yolla elde edilen hadislerin rivâyetini caiz görmeyenler de vardır.

Vasiyyet bir bakıma münâvele, bir bakıma da i'lâm'a benzemekle beraber onlardan aşağı derecede bir öğrenim ve öğretim yoludur.

**8. Vicâde** ( الوجادة )

Bir kimsenin yazma bir risâle veya kitabı bulması, ele geçirmesine vicâde denir. Kitabın müellifi ile bulan (vâcid) arasında muasarat, sema, icazet gibi herhangi bir ilişkinin bulunması veya bulunmaması neticeyi değiştirmez. Bulduğu hadisleri vâcid'in sema veya icâzete delâlet eden lafızlarla rivâyet etmesi caiz değildir. Rivâyette

---

9 **Haddesenâ** ile **ahberanâ**'yı eşit saymayanlar Muhammed b. el-Hüseyin'in şu sözlerini naklederler: O demiş ki, biri kölesine "fülan şeyi bana ihbar edersen hürsün" dese; köle de o dilediği haberi ona yazsa âzad olur. Lakin "fülan şeyi bana tahdis eder yani söylersen hürsün" demiş olsa da köle o haberi ona yazsa âzâd olmaz. Haddesenâ ile ahberenâ arasındaki ince fark işte budur" (bk. **Tecrid Tercemesi**, I, 442)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mutlaka ( وجدت بخط فلان ) .....nın elyazısı ile yazılmış olarak buldum ki..) diyerek durumu açıklaması gerekir.

Vicâde usulünün kullanımlarına Ahmed b. Hanbel'in **Müsned'i**nde bolca rastlamaktayız. Ahmet b. Hanbel'in oğlu Abdullah, ( وجدت بخط ابي في كتابه ) babamın kitabında el yazısıyla şunu buldum.) diye bazı hadisler nakletmektedir. Müslim'de de bu yolla gelen üç hadis bulunmaktadır.

Vicâde, geçerli hadis öğrenim ve öğretimi yollarından biridir. Bugün hadis kitaplarından yapılan nakillerin hepsi bir çeşit vicâde'dir.

**B. Rivâyet Lafızları**

**1. Alfabetik Liste**

Sema'a Delâlet Edenler

أخبرنا

أخبرني فلان

أخبرني

أنبأنا فلان

حدثنا

حدثني

حدثنا فلان إملاء

ذكر

ذكر لنا فلان

ذكر لي فلان

سمعت فلانا يقول

سمعنا

قال

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

قـــال لي ( لنا ) فـــلان

نبـــــأنا فـــــلان

Kıraat (arz)a Delâlet Edenler

أخـــبـــرنا بقـــرائتي

أخـــبـــرنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

أنبـــــأنا بقـــــرائتي

أنبـــــأنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

حـــــدثنا بقـــــرائتي

حـــدثنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

ذكـــــر لنا بقـــــرائتي

ذكـــر لنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

قـــــال لنا بقـــــرائتي

قـــال لنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

قـــــرأت علي فـــــلان

قـــــرئ عليـــــه وأنا أســـــمع

نبـــــأنا بقـــــرائتي

نبـــأنا قـــرائة عليـــه وأنا أســـمع

İcâzet'e Delâlet Edenler

أجـزت لفـلان مـا اشـتـملت عليـه فـهـرسـتي

أجزت لك بعض مسموعاتي

أجـزت لك جـمـيع مـا أجـيـز لي روايتـه

أجـزت لك جـميع مـسـمـوعـاتي ( مـروياتي )

أجـزت لك الكتـاب الفـلاني

أجزت ما صح وما يصح عندك من مسموعاتي

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

أجـزت لكل واحـد جـمـيع مـسـمـوعـاتي

أجـزت لك مـجـازاتي

أجـزت للمـسـلمين جـمـيع مـسـمـوعـاتي

أجـزت لمن أدرك زماني جـميع مـسـمـوعـاتي

أجـزت لمن شـاء فـلان

أجـزت لمن يولد لفـلان

أخـبـرنا فـلان أن فـلانا حـدثه

أخـبـرنا مـشـافـهـة

أنبـأنا كـتـابة ( في كـتـابة ) سـمـاعي

شـافـهـني

كـتـب الـي

Münâvele'ye Delâlet Edenler

أجـازني أن أروي عـنـه

أجـاز لي أن أروي عـنـه

أخـبـرنا إجـازة

أخـبـرنا فـيـمـا أذن لي

أخـبـرنا فـيـمـا اطلق روايتـه

أخـبـرنا مناولة وإجـازة ( اذننا في إذنه )

حـدثنا إجـازة

حـدثنا مـناولـة وإجـازة

Kitâbet'e Delâlet Edenler

أ جزتك مـا كتبت لك ( ...اليك ...به اليك )

أخبرنا فلان مكاتبة ( كتابة ) قال حدثنا فلان

كـتب الي فـلان قـال حـدثنا فـلان

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İ'lam'a Delâlet Edenler

هـذه روايـتـي

Vicâde'ye Delâlet Edenler

بلغني عن فـلان

ذكر كاتبه أنه تصنيف فـلان

ظننت أنه بخط فـــلان

قرأت بخط فلان حدثنا فلان

قـرأت بخط فـلان من فـلان

قرأت في كتاب أخبرني فلان أنه بخط فلان

قـرأت في كـتـاب فـلان بخطه حدثنا فـلان

قـــيل أنه تصنيف فـــلان

قـــيل بخط فـــلان

مـــا وجـــدته بخط فـــلان

وجدت بخط فلان حدثنا فلان

وجـــدت عـن فـــلان

وجدت في كـتـاب فـلان بخطه حدثنا فـلان

**2. Rivâyet Lafızlarının Önemi**

Böylesine detaylı lafızlar kullanmanın artık devri geçmiştir gibi düşünecekler çıkabilir. Oysa bilindiği gibi bu lafızlar makbul ve merdûd hadisleri ayırdedebilmek için vazgeçilmez vasıtalardır.

Râvî naklettiği bilgiyi hangi öğrenim (tahammül) yoluyla aldığını söylemiş olur, biz de onun doğru olup olmadığına kanaat getiririz.

Öte yandan râvî mesela icâzet yoluyla aldığı bir bilgiyi sema' yoluyla almış gibi haddesenâ veya ahberenâ diye nakledecek olsa m ü - d e l l i s sayılır. Hatta bazı usulcüler böyle bir raviyi yalancılıkla it-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ham ederler. Meselâ Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkandî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî'den yaptığı bir çok rivâyetinde böyle davranmış ve müdellis sayılmıştır.

Yine İshak b. Râşid el-Cezerî de v i c â d e yoluyla aldığı hadisler için h a d d e s e n â terimini kullandığı için m ü d e l l i s' tir.[10]

### C. Hadis Öğretimi Usulleri

Hadisçilere göre hadis takririnde üç usul vardır.

**1. Okuyup geçme usulu** ( السرد )

Hocanın lugat, hüküm ve rical yönlerine eğilmeksizin hadisleri okuyup geçmesi demektir.

Bu usul, konunun mütehassısları için geçerlidir. Mütehassısların hadisi hocadan işitmiş olmalarını sağlar. Açıklamalar ise, şerhlere havele edilmiş olur. Aslında bir hadisi iyi anlamanın yolu şerh ve haşiyelerin iyice tetkikidir.

**2. Açıklanması gerekli noktaları açıklama usulu** ( طريق الحل والبحث )

Bu, bir hadisi okuduktan sonra o hadiste geçen garib kelimeleri, çözümü zor terkibleri, terimleri, senedde görülen yeni isimleri ve o hadisle sabit olan fikhî hükümleri yeteri kadar açıklamak sonra başka bir hadise geçme usûlüdür.

Bu usul, hadis öğrenmeye yeni başlamış ve devam etmekte olanlar içindir. Öğrenciler bu yolla, hadisi anlama imkanı bulmuş ve tetkike dayalı bir istifade temin etmiş olurlar. Gerektikçe de hadis şerhlerine başvurarak karşılaşacakları müşkilleri çözerler.

**3. Uzun uzun açıklama usulu** ( طريق الامعان )

Bu, lehte ve aleyhteki bütün görüşleri, her kelime ve terkibi şiirden şahidler getirerek, müteradiflerini zikrederek, türetilişini, kul-

10 bk. Kadı Iyad, **el-İlma'**, s. 119; İtr, **Menhec**, s. 226

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lanım yer ve manaların belirtmek; ricalin hallerini, kabile ve yaşayışlarını açıklamak, o hadisle sabit olan hükümlerden hareketle bir takım hükümler çıkarmaya çalışmak, uzaktan yakından bir alaka kurup hoşa gidecek kıssalar, garib hikayeler anlatmak usulüdür.

Bu usul, kendilerinin ilim ve fazilet sahibi olduğunu herkese göstermek isteyen kıssacıların baş vurduğu bir usuldur. [11]

### III. RİVÂYETİN SIFATI

Rivâyetin sıfatı ifâdesiyle, hadislerin kelimesi kelimesine aynen mi yoksa manâ ile mi rivâyet edilmiş olduğunu kasdetmekteyiz. Bilindiği gibi hadisler, hadis kitaplarımıza geçinceye kadar iki şekilde rivâyet edilegelmişlerdir:

Lafzan
Ma'nen.

Şimdi bu konuyu tetkik edeceğiz.

#### A. Lafzan (kelimesi kelimesine aynen) rivâyet

Dinin, kitaptan sonraki ikinci kaynağı sünnet olduğu için, sünnetin yazılı vesikaları demek olan hadislerin, Hz.Peygamberden duyulduğu gibi aynen yani l a f z a n rivâyet edilmeleri asıldır. Zira bizzat Hz.Peygamber **"Bizden bir hadis belleyip de bellediği gibi başkalarına ulaştıranın Allah yüzünü ağartsın"**[12] buyurmuştur. Bu, tabiatıyla ve öncelikle hadislerin lafzan rivâyet edilmesini teşviktir. Hatta yine Hz.Peygamber, öğrettiği bir duadaki n e b î kelimesi yerine r e s û l kelimesini kullanan el-Berâ b. Âzib'i uyarmış ve n e b î demesi gerektiğini belirtmiştir.[13]

---

11 bk. Kâsımî, **Kavaidu't-tahdis**, s. 221-222.

12 Tirmizî, ilim 7; Ebû Davud, ilim 10; İbn Mâce, mukaddime 18; Dârimî, mukaddime 24; Ahmed b. Hanbel, V, 183; İbn Hıbbân, Sahih, I, 225-226

13 Buhârî, vudu 75, deavât 6,7,9; Müslim, zikr 56; Tirmizî, dua 16; İbn Mace, dua 15; Dârimî, isti'zân 51; Ahmed b. Hanbel, IV, 285, 290,292,296,299,300, 302; hadisin değerlendirmesi için bk. Hatîb, Kifâye, s. 203

Ancak aralarında dört mezhep imamının da bulunduğu ulema çoğunluğu, dil ve edebiyat bilgisi yerinde olan kişilerin, belli şartlar altında hadisleri mana ile rivâyet etmelerinin câiz olduğu görüşündedirler.

Mânâ ile hadis rivâyetine karşı çıkanların delilleri olduğu gibi cevaz verenlerin de gayet ikna edici delilleri bulunmaktadır.[14] Meselenin prensip olarak tartışılması bir yana, bir de vakıa vardır ki, hadislerin büyük çoğunluğu mana ile rivâyet edilmiştir. Lafzan rivâyet edilmiş hadis sayısı, ma'nen rivâyet edilmişlere göre oldukça azdır.

Fevkalâde hassas ve titiz davrandıkları tarihen sabit olan sahabilerin ve onları takibeden nesillerin, hadisleri kelimesi kelimesi aynen kayd ve zabtedip öylece nakletmiş olmaları ideal olmakla beraber, gerek hadislerin fazlalığı, gerekse beşerî ve tabiî şartlar dolayısıyla bunun herkes için her zaman mümkün olmadığı ve olamayacağı da bir başka tabiîliktir.

Öte yandan hadislerin lafzan rivâyetlerini şart koşmanın, bu işi fevkalade zorlaştıracağı da açıktır. Oysa, çoğu kere önemli olan manalardır, lafızlar değildir.

**B. Ma'nen Rivâyet**

Hz. Peygamber kendisine müracaat edip hadisleri ezberledikleri halde bir zaman sonra aynı lafızlarla hatırlamakta güçlük çektiklerini söyleyen sahabilere;

**"Haramı helal, helâli haram kılacak şekilde manayı bozmadığınız sürece hadisi değişik lafızlarla (ma'nen) rivâyet etmenizde bir sakınca yoktur"** buyurmuş,[15] rivâyeti "lafzî" olma mecburiyetinden çıkarıp "ma'nanın bozulmaması" kaydına bağlamıştır. Hz.Ali, İbn Abbas, Enes b. Mâlik, Ebu'r-Derdâ, Vâsıla b. el-Eskâ ve Ebû Hureyre

14 Deliller için bk. A.Naim, **Tecrid Tercemesi** I, 455-466 (Mukaddime)

15 bk. Hatîb, **Kifâye**, s. 199-200; Kâsımî, **Kavaidu't-tahdîs**, s. 221-225

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gibi sahabiler, el-Hasen el-Basrî, eş-Şa'bî, Amr b. Dînâr, İbrahim en-Neha'î, Mücâhid ve İkrime gibi tâbiîler ve daha başka bir çok âlim ma'nen hadis rivâyetine ruhsat vermişlerdir. Hatta Yahya b. Said el-Kattân'a mesele sorulunca; "dünyada Allah'ın kitabından daha yüce hiç bir şey yoktur. Onda bile yedi kıraata müsaade olunmuştur. Binaenaleyh işi zorlaştırmayın" cevabını vermiş ma'nen rivâyeti savunmuştur.

Ayrıca, mânâ ile hadis rivâyetini caiz görenler bu görüşlerine delil olarak arab olmayanlar için dini kendi lisanlarıyla açıklamanın ittifakla caiz olmasını göterirler ve "başka dillerle şerh mümkün olunca aynı mananın arapça ile ifadesi haydi haydi mümkündür" derler.

Ancak ulema mânâ ile hadis rivâyetini belli bazı şartlara bağlamışlardır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Hadis'i ma'nen rivâyet edecek kişi, lafızların anlamlarını bilen biri olmalıdır.

2. Değiştirilen lafzın mürâdifleri kullanılmış olmalıdır; "**ku'ûd** " yerine "**culûs**" kelimesini kullanmak gibi...

3. Ma'nen rivâyet edilen haber, lafzıyla ibâdet olunan bir hadis olmamalı. Zira asıl maksadın lafızlar olduğu yerde mana ile rivâyet câiz değildir. Ezân ile tahiyyât (teşehhüd)ün lafızları gibi. Bu lafızlar ile kulluk, dini gönderenin murâdına dahildir.

4. Hadis, sıfât hadisleri gibi müteşâbih olmamalı...

5. Cevamiu'l-kelim cinsinden olmamalı

6. Lafızları değiştirilen haber açıklık ve kapalılık bakımından aynı seviyede olmalı.

7. Hadisin aslı ezberinden ise, ma'nen rivâyeti caiz değildir.

8. Bazı âlimler de merfu' hadislerde ma'nen rivâyeti câiz görmezler.

Ulemâ arasında daha başka açılardan başka başka şartlar ileri sürenler de bulunmaktadır.[16]

İbnu's-Salâh konu hakkındaki görüşleri şu cümlelerle bitirmektedir:

"Eğer râvî niteleğimiz şartları taşıyor ve kendisine ulaşan lafzın mânâsını tam anlamıyla ifâde ettiğine kesin kanaat getiriyorsa, ister Hz.Peygamber'in hadisi olsun, isterse başka haberler olsun mânâ ile rivâyet etmesinde hiç bir beis yoktur. Çünkü sahâbe ve selef-i sâlihinin böyle yaptığı bilinen bir husustur. Çoğu kere onların, aynı konuda çeşitli lafızlarla aynı anlamda rivâyet ettiklerini görmekteyiz. Bu da, onların, hadisleri aynı lafızlarla değil, mânâ ile rivâyet etme itiyadında olduklarını gösterir. Ayrıca, bu ihtilâfın hâlâ devam ettiği de söylenemez. Çünkü hadisler tedvîn edilmiş, kitaplara geçmiştir. Hiç kimse bir kitaptaki lafzı değiştirip yerine aynı mânâda başka bir lafız koymayı düşünmez. Mânâ ile rivâyete aynı lafızları zabtetme güçlüğünden dolayı, izin veren vermiş ve bu iş artık tamamlanmıştır. Üstelik, kişi lafzı değiştirmeye muktedir olsa bile başkasının yazdığı lafzı değiştirmeye gücü yetmez."[17]

Hakîm Tirmizî'nin dediği gibi duyduğu gibi başkalarına hadis rivâyet etmek isteyen için manayı değiştirmemek şartıyla, kelimelerini değiştirmek câizdir.[18]

Bir daha tekrar edelim ki bugün ma'nen hadis rivâyeti diye bir şey söz konusu değildir. Bugün herhangi bir hadis kitabındaki lafzın aynen kullanılması gereklidir.

Ma'na ile hadis rivâyeti ulemâ arasında belli bazı ihtiyat cümlelerinin kullanılamasını da gelenekleştirmiştir. Meselâ: ( أو كما قال ) = yahud Resûlullah (s.a.) ın buyurdukları gibi"; ( أو نحوه ) = yahud, onun gibi"; ( أو ما أشبه هذا من الألفاظ )= yahud bu elfâza

16 Bu farklı görüşler için bk. Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 54-55

17 **Ulûmu'l-hadîs**, s. 191

18 bk. **Kavaidu't-tahdîs** s. 224

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

benzer lafızlarla buyurdu"

Mana ile hadis rivâyetinin ve rivâyette bazı lahn denilen gramer yanlışlarının yapılageldiğini dikkate alan n a h i v uleması, hadis ile delil getirmekten kaçınmışlardır.[19]

Ayrıca ma'nen hadis rivâyeti, rivâyette i h t i s a r, hadisin gereken kısmını zikretmek, bütününü sevketmemek meselesini de beraberinde getirmiştir.

## IV. RİVÂYET MAHSÜLLERİ

Ádâb, keyfiyet ve vasfını özetlemeye çalıştığımız r i v â y e t, netice itibâriyle Hadis Kitapları dediğimiz hadis metinleri literatürünün meydana gelmesine sebep olmuştur. Hadisçilerin değişik usûl ve farklı muhtevâlara sahip olarak oluşturdukları hadis metinleri kitaplarını biz Rivâyet Mahsülleri adı altında tanıtacağız.

Tanıtmada hem tarihî sırayı hem de tasnif sistemlerini dikkate alacağız. Bu iki noktadan hareket edildiği takdirde "Rivâyet Mahsülleri"ni önce iki ayrı grubta düşünmemiz uygun olacaktır.

1. Tasnif Devri öncesi Rivâyet Mahsülleri

2. Tasnif Devri Rivâyet Mahsülleri

### 1. Tasnif Devri Öncesi Rivâyet Mahsülleri

#### 1. S a h i f e l e r

Hz.Peygamberin hayatında bazı sahâbîler tarafından, Hz.Peygamberden bizzat duydukları hadisleri yazmalarıyla veya Tabiûn tabakasından bazı râvilerce sahâbîlerden öğrendikleri hadisleri yazdıkları notlarla oluşturulan ve o haliyle daha sonrakilere intikal eden küçük hacımlı vesikalara "s a h i f e" denilmektedir. Sahifeler'e Kur'an ayetlerinden sonra İslam kültürünün ilk yazılı vesikaları

19 bk. **Tecrid Tercemesi**, I, 461

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gözüyle de bakılabilir. Bunların en meşhuru Abdullah b. Amr b. el-As'ın (93/712), Hz.Peygamberden bizzat duyduğu hadisleri yazıp bir araya getirdiği "**es-Sahîfetu's-Sâdıka**"sıdır. Hemmâm b. Münebbih (101/719)in, Ebû Hureyre'den duyup yazdığı 138 hadisten oluşan "**es-Sahifetu's-Sahîha**" veya "Hemmâm b. Münebbih'in Hadis Sahifesi" de sahifelerin günümüze ulaşabilmiş yegane örneğidiri.[20]

Kitaplık çaptaki rivâyet mahsüllerinin tasnif edildiği dönem ve daha sonraki asırlarda Sahifeler'e bir daha rastlanılmamıştır.

**2. C ü z l e r**

Küçük hacımlı rivâyet mahsüllerinden olan c ü z l e r, muhteva olarak bir kaç çeşittir:

a. Bir tek ravinin rivâyetlerini ihtiva eder. Mesela Cüz'u hadisi Ebî Bekr gibi.

b. Belli bir konudaki hadisleri ihtiva eder. Buhârî'nin Cüz'ul-kırâe halfe'l-imâm'ı ve "Refu'l-yedeyn fi's-salât"ı gibi.

c. Belli sayıdaki hadisleri ihtiva eder. Erbeûn (Kırk Hadis) cüzleri gibi.

d. Bir hadisin muhtelif senedlerini ihtiva eder.

Cüz adı verilen rivâyet mahsülleri sayı olarak oldukça kabarıktır. Kâtib Çelebi, **Keşfu'z-zunûn**'da (I,583-590); Kettânî de **er-Risâletu'l-müstatrafe**'de (s.86-94) bütün bu çeşitlerine birçok örnek cüz isimleri sıralamaktadırlar.[21]

**3. E r b e û n l a r**

Musannıfın ilgisini çeken herhangi bir konuda veya değişik konularda toplanmış k ı r k h a d i s'ten oluşan e r b e û n'lar, aslında tedvîn ve tasnif dönemi içinde ilk kez vücud bulmuş bir türdür. İlk erbeûn müellifi olarak bilinen zât Abdullah b. el-Mübârek (181/

20 Bu sahife üç ayrı tercümesiyle dilimize kazandırılmış bulunmaktadır.

21 Yazma eserlerde her 10 varak'a bir cüz denildiği bilinmektedir. Tıpkı Kur'an-ı Kerim'in her 20 sayfası bir cüz kabul edildiği gibi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

797)dir. Ne var ki bu tür Nevevî'nin (676/1277) k ı r k h a d i s i ile tanınmıştır. "Her kim ümmetim için din işlerine ait kırk hadis bellerse, Allah onu fakihler ve âlimler arasında haşreder"[22] hadis-i şerifinden kaynaklanan kırk hadis kitapları, tertib ve düzenleme açısından herhangi bir önem arzetmedikleri için onlara tasnif devri öncesi rivâyet mahsülleri arasında -cüzler'in de bir çeşidi olduklarını dikkate alarak- yer vermeyi uygun bulduk.

**B. Tasnif Devri Rivâyet Mahsülleri**

Bir araya toplanmış yazılı hadis vesikalarının tasnifi genelde iki şekilde yapılmıştır: a. Ale'r-ricâl, b. Ale'l-ebvâb. Bunlara göre de değişik isimlerle anılan rivâyet mahsülleri meydana gelmiştir.

**1. A l e ' r - r i c a l rivâyet mahsülleri**

Aslında, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşacak olan alfabetik sistemin ilk örneği olan bu sistemde sahabiler, müslüman olmaktaki önceliklerine, Hz.Peygambere yakınlık derecelerine ya da kabilelerine göre harf sırasına konulur ve onlardan gelen hadisler, konularına bakılmaksızın o ismin altına dercedilir. Böylece meydana gelen eserlere tür adı olarak M ü s n e d denir. Bu sistemle meydana getirilen eserlere de Müsned adı verilmektedir. Bunların bugün elimizde olan ilk örneği 281 sahabî'nin 2767 hadisin ihtivâ eden Ebû Davud et-Tayalisî (v. 204/819)nin Müsned'i olduğu gibi en meşhur ve muteber örneği de Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'in 10 bin kadar mükerreriyle birlikte 40 bine yakın hadis ihtiva eden Müsned'idir. Bugün Müsned deyince Ahmed b. Hanbel'in eseri akla gelir.

Ale'-r-ricâl sistemle meydana getirilen bir başka hadis kitabı çeşidi de M u' c e m'lerdir. Hadislerin, sahâbe, şuyuh veya beldelere göre ve çoğu kere alfabetik olarak sıralandığı eserlere m u c e m denir. Mu'cemler, genelde kitab müellifinin hocalarının alfebatik olarak sıralanmasıyla oluşturulan eserlerdir. Bu türün en yaygın örneği ise, Taberanî (360/971) ye ait olan üç mu'cemdir.

22 Hadisin değişik rivâyetleri hakkında toplu bilgi için bk. Aclûnî, **Keşfu'l-hafâ**, II, 246-247

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yine ale'r-rical sisteme sahip bir başka tür de E t r a f kitaplarıdır. Bunun en yaygın ve matbu örneği Abdülğanî b. İsmail en-Nablusî (1143/1730)nin Zehâiru'l-mevârîs fi'd-delâleti alâ mevâzı'ı'l-hadîs" adlı eseridir. Bu kitap, kütüb-i sitte ve Muvatta'da rivâyetleri bulunan sahabileri alfabetik olarak sıraladıktan sonra onların rivâyetlerinden pasajlar vermek suretiyle bu yedi kitaptaki yerine bölüm adı olarak işaret etmekte, bir çeşit anahtar kitab görevi yapmaktadır.[23]

**2. A l e 'l - e b v â b rivâyet mahsülleri**

Hadisleri konularına göre tasnif eden, bölüm (kitap) ve bablara ayırılmış hadis eserlerine genel bir isimlendirme olarak m u s a n n e f adı verilmektedir. Bunlar da temelde üç çeşittir: Musannef, Cami'(sahih) ve Sünen.

M ü s t e d r e k ve m ü s t a h r a ç adını alan eserler, hangi hadis kitabı üzerine yapılmışlarsa onun özelliğini taşıyan t a m a m l a y ı c ı eserlerdir. Bu sebeple bu iki kitap üzerine de durmayacağız.

M u s a n n e f'ler: Sünen'lerin muhtevasına m e v k u f ve m a k t u' hadislerin ilavesiyle meydana getirilmiş kitaplardır. En meşhur olanları, Abdurrezzak b. Hemman'ın (211/826) **el-Musannef'i** ve İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) **el-Musannef**'idir.

C â m i ' l e r : Akâid, ahkâm, siyer, âdâb, tefsir, fiten, eşratu's-sa'a ve menâkıb gibi dinin bütün cephelerine dair konuların tamamını kapsayan kitaplardır. Buharî, Müslim ve Tirmizî'nin kitapları bu gruptandır. İlk iki kitaba S a h î h â n (Sahihayn) denilmektedir. S ı h a h - ı s i t t e tabiriyle Buharı, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'nin eserlerinden oluşan kütüb-i sitte'nin kasdedilmiş olması, bu kitapların ihtiva ettikleri hadislerin çoğunlukla sahih nitelikli olması dolayısıyla verilmiş bir isimdir. Kütüb-i sitte yerine usul-i sitte de denilmektedir.

---

23 Bu türe giren eserlerin geniş tanıtımları için bk. Çakan, **Hadis Edebiyatı**, s.28-43, 197.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

S ü n e n l e r : M e r f u nitelikli a h k â m hadislerini fıkıh kitapları tertibi içinde ihtiva eden kitaplara sünen denilmektedir. Bunların en başta geleni Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce, Dârimi'nin sünenleridir. Sünen-i erbaa, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mace'nin kitaplarıdır. İlk üçüne sünen-i selâse de denir.

Ayrıca bir de muahhar dönemde geliştirilmiş bulunan a l e ' l - a h r u f (alfabetik) sistemle tasnif edilmiş kitaplar bulunmaktadır. Bunlar da m e t n i ve b ö l ü m ü alfabetik olanlar diye iki kısma ayrılmaktadır.

Hadis m e t i n l e r i'ni ilk kelimelerine göre alfabetik olarak sıralayan es-Suyûtî (911/1505), bu sistemle **el-Cami'u's-sağîr**'de 10031 hadisi kaynaklarına ve sıhhat durumalarına işaret etmek suretiyle toplamış bulunmaktadır. Yine Suyûtî, **Cem'u'l-cevâmi**'de de yüz bin hadisi bir araya getirmiş bulunmaktadır.

Son zamanlarda tahkîk ve tahrici yapılan hemen bütün hadis kaynakları için birer de hadislerinin alfabetik fihristi yapılmak suretiyle bu eserlerden daha pratik olarak yararlanma imkanı sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bölümü alfabetik olan hadis kitaplarına misal olarak İbnu'l-Esîr el-Cezerî'nin C â m i ' u ' l - u s û l' ü ile Ali el-Muttakî'nin K e n z u ' l - u m m â l ' i verilmektedir. Her iki eserde de önce bölüm adları alfabetik sıraya konmuş, daha sonra o bölüm kendi içinde ale'l-ebvab olarak tasnif ve tanzim edilmiştir.[24] Buraya kadar anlattıklarımızı şöyleçe şekillendirebiliriz:

24 Rivâyet mahsûlleri bölümünde ismi geçen hadis kaynakları hakkında geniş bilgi almak için bk. Çakan, **Hadis Edebiyâtı**, (İst. 1989)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

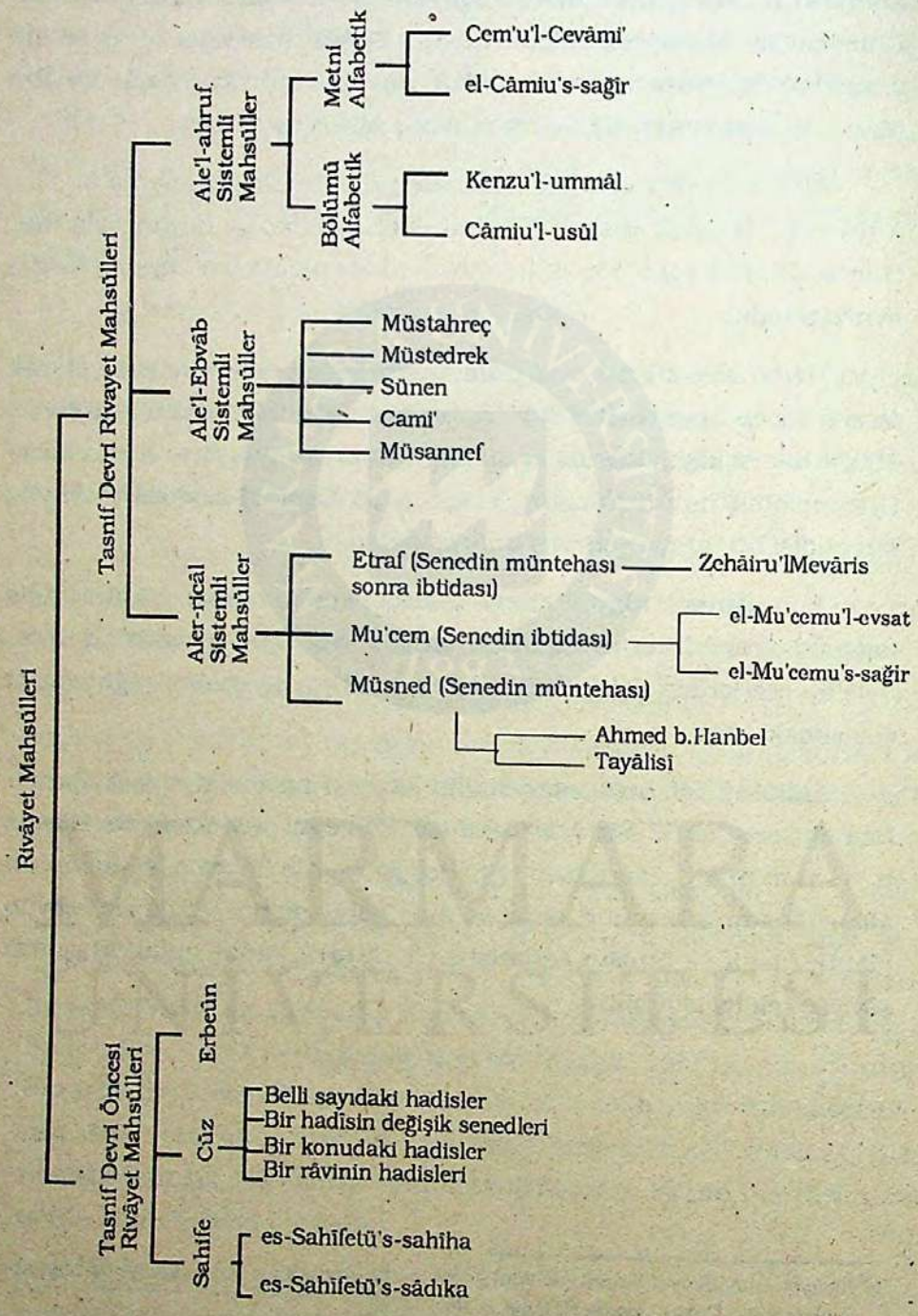

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## RÂVİ

Tanıtımı

Tenkidi

"Hadis ilminin bir yarısı hadisin mânâsını kavramak,
diğer yarısı râvileri tanımaktır."
Ali b. el-Medînî

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

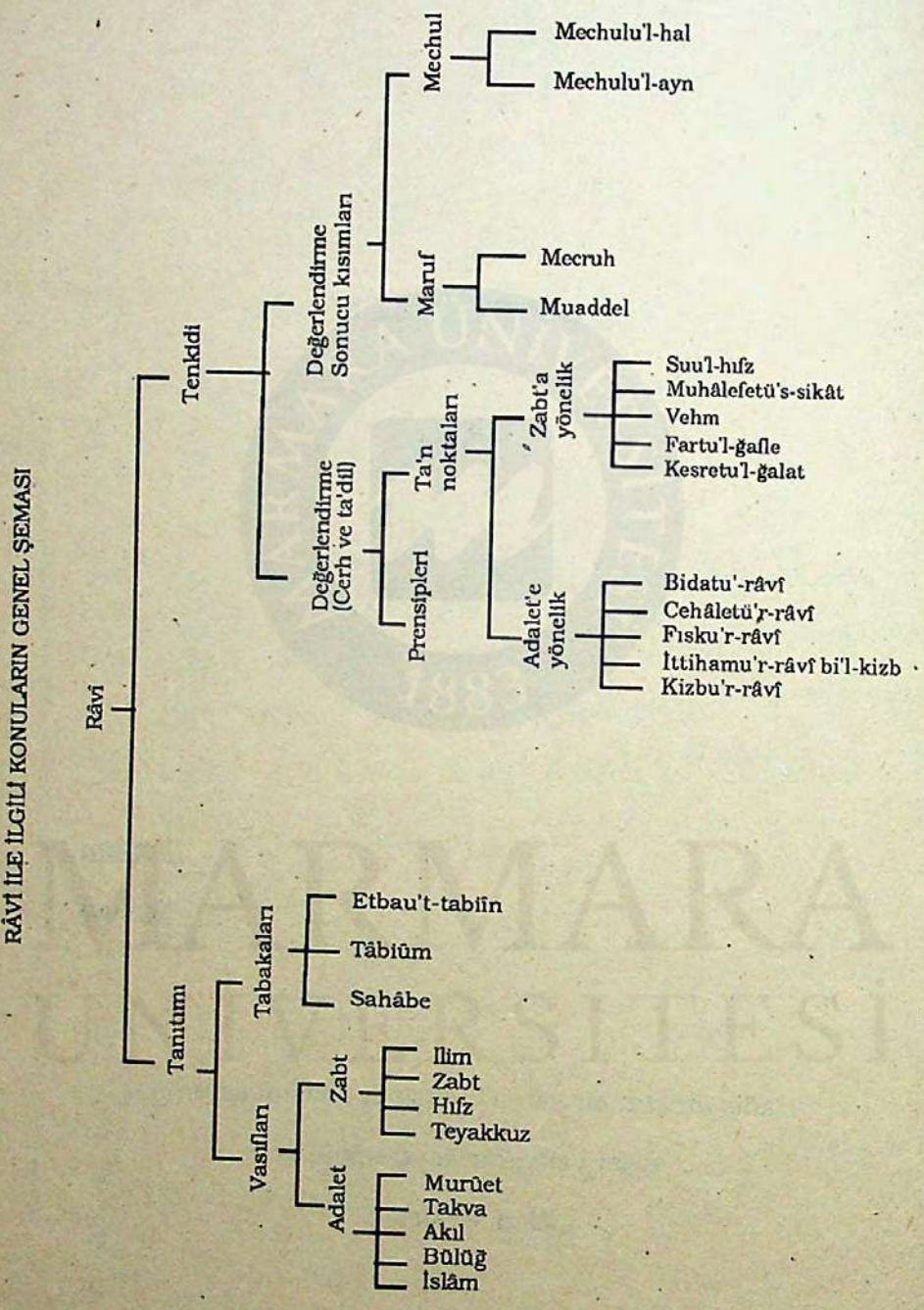

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sözlükte, "nakleden, taşıyan ve ileten" anlamlarına gelen râvî kelimesi, terim olarak ( الراوي من تلقي الحديث واداه بصيغة من صيغ الأداء ) = **hadisi öğrenip edâ terimlerinden biriyle kendisinden sonrakilere nakleden hadisçi"** demektir. Çoğulu r u v â t'tır.

Hadislerin sıhhat durumunun tesbitine imkan veren senedde yer alan râvîler, çok çeşitli açılardan tetkik konusu edilmişlerdir. Biz, belli-başlı bir kaç açıdan râvîleri tetkik edeceğiz.

## A. VASIFLARI

Kabul edilecek rivâyetler ile reddedilecekleri tesbit etmek hadis usûlü bilim dalının varlık sebebidir. Bu temel görevin yerine getirilebilmesi için herşeyden önce, râvîlerin durumlarının belirlenmesi gerekmektedir. Rivâyeti makbul olması için bir râvîde iki temel vasıf aranır:

1. A d â l e t

2. Z a b t

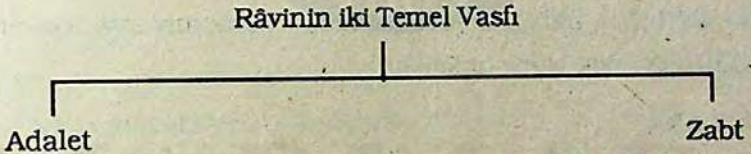


### 1. Adâlet

Adâlet, râvîyi takvâyâ yönelten ve insanlık değerlerine yakışmayan hata ve davranışlardan uzak tutan bir niteliktir. Adâlet vasfında şu unsurlur bulunur:

a. **Müslüman olmak** Müslüman olmayanın beyânına itimat edilmez.Râvî, hadisi rivâyet ettiği sırada müslüman olmalıdır. Duyduğu sırada müslüman olmayabilir.

b. **Büluğa ermiş olmak** (ergin). Bu, sorumluluk şartıdır.

c. **Akıllı olmak.** Bu, doğruluk ve sözü bellemek bakımından gereklidir. Temyiz yeteneğinden yoksun sabî ve deli'nin rivâyetine aslâ itibar edilmez. Temyiz yeteneği ise, çocuktan çocuğa değişmekle birlikte, genellikle sağıyla solunu tayin edebilecek, söylenen sözü anlayacak, eline verilen paranın bir değer olduğunu anlayabilecek durumda olmakla ölçülür. Meselâ sağ elini göster denildiği zaman, doğru ola rak gösterirse, temyiz yeteneği var demektir.

d. **Takva sahibi olmak.** Büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek anlamında bir takvâ sahibi olmak gereklidir. "Fâsıkın getirdiği haberin araştırılması âyetle belirlenmiş bulunmaktadır [1]

e. **Murûet.** İnsânî ve örfî meziyet ve geleneklere sahip ve saygılı yaşamak da bir râvîde aranan adâlet vasfının belirtisidir. Yollara pislemek, kişileri alay ve eğlenceye almak gibi basit davranışlarda bulunanlar itimada lâyık değildirler.

Ayrıca, ihtiyacı olmadığı halde hadis öğretimi karşılığında ücret alanların rivâyetlerine de güvenilmez. Bid'atçı dinden çıkma safhasında değilse ve bid'atının propagandasını yapmıyorsa, rivâyetleri kabul edilebilir, aksi halde terkedilir.

**2. Z a b t**

Kısaca "bellemek" demek olan bu sıfat sâyesinde râvî, duyduğunu duyduğu gibi rivâyet edebilecektir. Zabt sahibi bir râvînin;

a. Uyanık olması, Yani rivâyet etmediği bir hadis kendisine sunulup "bunu sen rivâyet ettin" denilince, kabul eden kişi gâfil ve dalgın sayılır. Böylelerinden hadis alınmaz. Gaflet ve dalgınlık zabt'a aykırıdır.

b. Ezberinden naklediyorsa, ezberlemiş olması..

c. Kitaptan rivâyet ediyorsa, kitabını iyi korumuş olması,

---

1 bk. el-Hucurât (49), 6.

d. Manâ ile rivâyet ediyorsa, manayı bozacak unsurları biliyor olması gereklidir. Yani râvî zabt yönünden, müteyakkız, hâfız, zâbıt ve âlim olmalıdır.

Bu özelliklere sahip z a b t sıfatının bir râvîde bulunup bulunmadığı İbnu's-Salah'a göre şöyle tesbit edilebilir:

*"Rivâyeti, zabt sıfatıyla tanınan sika râvîlerin rivâyetleriyle mukâyese edilir; mânâ yönüyle de rivâyetlerinin sika râvîlerin rivâyetleriyle genelde uyum gösterirse, -nâdiren muhâlefet görülse bile-, böyle bir râvînin zabt sıfatına sahip olduğu anlaşılır. Eğer sika ravilere muhalefeti çok olursa, o takdirde zabtının yerinde olmadığı ve rivâyetleriyle ihticac edilmeyeceği ortaya çıkar"* [2]

Râvîde adâlet ve zabt sıfatları birleşince ona s i k a denir ve hadisiyle amel etmek gerekli olur.

Râvîleri adâlet ve zabt yönünden tetkik edip değerlendiren pek gelişmiş bir bilim dalı vardır: **Cerh ve Ta'dil İlmi.**

**B. TABAKALARI**

Tabaka ( الطبقة ) kelimesi, sözlükte herhangi bir vasıfta ortak olanlar anlamına gelir. Hadis ıstılahında ise, **yaş ve isnadda birbirine benzeyen akran râvîler grubu** demektir.

Tabaka'nın tayininde şu dört noktanın bilinmesine ihtiyaç duyulur: a. Doğum, b. Vefat, c. Öğrenciler, d. Hocalar

Bir râvînin hangi tabakadan olduğunu tayin etmekte esas alınan kriterler ve değişik itibarlar sonucu mutlaka etkilemektedirler. Bazan iki râvî, bir açıdan aynı tabakaya girebildikleri halde bir başka açıdan ayrı tabakalara dahil olabilirler. Meselâ, müslüman oluşları esasından hareket edilirse Enes b. Malik genç sahâbiler tabakasından, Hz. Ebû Bekr de yaşlı sahâbiler tabakasından olurlar. Ancak sahâbe olma vasfında ortak oldukları dikkate alınacak olursa,

2 İbnu's-Salah, **Ulûmu'l-hadîs**, s.95-96; Itr, **Menhec**, s.80.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bu takdirde de aynı tabakadan olurlar. Bu son ölçüye göre bütün sahâbiler birinci tabaka, bütün tâbiîler ikinci tabaka, etbâ't-tâbiîler de üçüncü tabakayı teşkil etmiş olurlar. Rivâyet asrının sonu kabul edilen hicri üçüncü asır sonuna kadar böylece b e ş t a b a k a söz konusu olur: Sahâbe h. 110; Tâbiûn h. 180; Etbâu't-Tâbiîn h. 220; Etbâu etbâi-t-tâbiîn h 260; Etbâu etbâi etbâi't - Tâbiîn h. 300.

Bu beş tabakayı İbn Hacer (v. 852/1448) isnaddaki yakınlıkları, hocaları ve akranları gibi ortak noktaları dikkate alarak on iki tabakaya ayırmıştır. Her tabaka için t a k r î b î zaman sınırını da açıklamıştır.[3]

Râvî tabakalarının tayini, gerek râvîlerin tanınması, gerekse seneddeki rivâyet lafızların delâletleri, tedlis, inkıta ve ittisal gibi fev kalâde önemli hususların bilinmesi açısından oldukça ehemmiyetlidir.

Ana hadis kaynaklarının tasnifine yani hadislerin kitaplarda toplanmasına kadar geçen dönemde hadislerin naklini gerçekleştirenler ve sünnet verilerini sonraki nesillere aktaranlar Sahâbe, Tâbiûn ve Etbau't-tâbiîn'den oluşan üç nesildir. Râvîlerin tabakaları deyince, önce bu üç nesil akla gelir. Sonra da bu üç neslin kendi içinde belli kriterlere göre ayrıldıkları gruplar anlaşılır. Şimdi Hz.Peygamberin, **"Nesillerin en hayırlıları çağdaşlarım, onları takib edenler, onlardan sonra gelenlerdir"**[4] hadisinde kendilerine işâret buyurulan bu üç nesli sırasıyla ve bilim dalımızı ilgilendiren yönleriyle tanımaya çalışalım..

### 1. S a h â b e

"Sâhib" kelimesinin çoğulu olarak "sahb", "ashâb" veya "sahâbe", Hz. Peygamber'in müslüman çağdaşlarına denir. terim anlamı ise, **"müslüman olarak Resûl-i ekrem'i gören ve bu imanla**

3 bk. İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb.** I,5-6

4 Buhârî, şehâdât 9, rikak 7; Tirmizî, fiten 45, şehâdat 4 menakıb 56; İbn Mace, ahkam 27; Ahmed b. Hanbel, I, 378, 417, 434; II, 228; IV, 267.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**yaşayıp ölen kimse"** demektir. Sağını solunu birbirinden ayırabilen veya "sözü anlayıp karşılık verebilen" çocuklar ile âmâlar da sahâbî sayılırlar. "âlem-i mânâda" ya da "ruya"da Hz. peygamberi görenlerin sahâbî sayılması mümkün değildir. **Sahâbî olabilme şansı, risâletin ilanından itibâren Hz. Peygamberi, vefatına kadar geçen zaman içinde müslüman olarak görebilenler için söz konusudur.**

**Tanıma yolları**

İslam bilginlerine göre bir kimsenin sahâbî olduğu şu yollarla bilinebilir:

a. **Tevâtür yolu.** Daha hayattayken cennetle müjdelenmiş olan on kişi (el-aşeretu'l-mübeşşere) bu yolla bilinir. Bunlar dört halife, Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. Zeyd, Talha b. Ubeydillah, Zubeyr b. el-Avvâm, Abdurrahman b. Avf ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah -radıyallahu anhum- hazerâtıdır.

b. **Şöhret yolu.** Dımam (veya Dımad) b. Sa'lebe bu yolla bilinir.

c. **Şehâdet yolu.** Herhangi bir sahâbî veya tâbiî'nin, bir başkasının "sahâbî" olduğunu söylemesi şehâdettir. Hümeme b. Ebî Hümeme hakkında Ebû Musâ el-Eş'arî'nin şehâdeti gibi.

d. **İkrar yolu.** Bu, bir şahsın, kendisinin sahâbî olduğunu söylemesidir.

İkrarın kabulu için, bu kişinin en geç hicrî 110 tarihinde vefat etmiş olması şarttır. Zira sahâbe asrı h. 110'da sona ermektedir. Bu tarih, vefatından bir ay kadar önce Hz.Peygamberin, **"yüz sene sonra bugün yaşayanlardan kimse sağ kalmayacaktır"**[5] hadisinden çıkarılmaktadır. Hz. Peygamber 11'de vefat ettiğine göre, buna 100 ilâve edilerek h. 110 tarihi bulunur. Bu da sahabe devrinin sonudur. Bu sebeple h. 110'dan sonra yapılacak her i k r a r, kesinlikle geçersizdir.

5 Müslim, fedâilu's-sahâbe 217,218,220; Ahmed b.Hanbel, I, 129,157; III, 322,385

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Muammerûndan (uzun yaşayanlardan) olduğunu söyleyerek uzun yıllar hatta asırlar sonra kendisinin "sahâbî" olduğunu iddia eden kişilere rastlanmış ve bunların iddiaları bu tarihi kriterle reddedilmiştir.

Ayrıca şuna da işâret edilmelidir ki, müslüman olarak Hz.Peygamber'in zamanını idrak eden herkes Hz.Peygamber'i görebilmiş değildir. Sadece sahâbîleri görebilmiş onlar da bulunmaktadır. İşte böyle hem cahiliyye devrinde yaşamış hem de İslam devrinde yaşamış olduğu halde Hz. Peygamberi görememiş ancak sahâbîlerle görüşebilmiş olanlara tâbiîlerden olmak üzere özel bir isimle muhadram (çoğulu, muhadramûn) denir. Aslında bu grubun hem sahâbîlerden hem de tâbiîlerden farklı yönleri bulunmaktadır.

Çeşitli bölge ve şehirlerde en son vefat eden sahâbiler bilinmektedir. Biz sadece Mekke'de (h. 100 veya 110'da) en son vefat eden sahâbî'nin Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vasıla el-Leysî' olduğunu hatırlatmakla yetineceğiz. İşâret edelim ki Radıyyuddin es-Sağânî (650/1252), **"Durru's-Sahâbe fî beyânı mevâdı'ı vefeyâtı's-Sahâbe"** adıyla yazdığı eserde sahâbilerin vefat ettikleri yerler konusunda bilgi vermiştir.

**Hadis Rivâyeti ve Sahâbiler**

Rivâyet ettikleri hadis sayısı bakımından sahâbîler iki gruba ayrılmaktadırlar. Müksirûn, Mukıllûn. Bin'den fazla hadis rivâyet etmiş olanlara Müksirun; bin'den az hadis rivâyet etmiş olanlara da mukıllun denilmektedir. Tabiatıyla ashabın büyük çoğunluğu mukıllun grubunu teşkil etmektedir. Müksirûn'dan oldukları kabul edilen sahâbiler sırasıyla şunlardır:

Ebû Hureyre (52/672)

Abdullah b. Ömer (73/692)

Aişe bnt. Ebî Bekr (58/678)

Enes b. Mâlik (93/712)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Abdullah b. Abbas (68/687)

Câbir b. Abdillah (74/693)

Ebû Said el-Hudrî (64/683)

Ayrıca Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Amr b. el-As'ın da bine yaklaşan rivâyetleri dikkate alınarak m ü k s i r u n'dan sayılmaları uygundur.

Sahabilerin rivâyet ettikleri hadis sayısı ile ilgili rakamlar, Bakî b.Mahled el-Kurtubi (276/889)'nin günümüze ulaşamamış olan el-**Müsned**'indeki rivâyetler sayılmak suretiyle tesbit edilmiştir. Kitâbu'l-âdâd diye de bilinen bu liste[6] İbnul-Cevzi (597/1200) nin **Telkihu fuhûmi ehli'l-eser** adlı kitapta bulunmaktadır.

Tesbite kaynaklık eden Baki b. Mahled'in **Müsned**'i, fıkıh bablarına göre tanzim edilmiş bir müsned olduğu için, aynı hadisin birden çok babta geçmesi pek normaldir. Bu sebeple de aynı hadisin bir kaç kez sayılması sonucu doğmakta ve neticede rivâyet edilen hadis sayısı kabarmaktadır. Ale'r-ricâl sisteme sahip Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'inde yer alan rivâyetlerle Baki b. Mahled'in Müsned'inden tesbit edilen rakamlar arasında görülen farklılık bu iki Müsned'in değişik sistemlere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da gösteriyor ki, aslında müksirun için verilen rakamlar, o sahâbîlerden rivâyet edilen hadislerin tam sayısını yansıtmaktadırlar. Örneklendirecek olursak, Ebû Hureyre **5374** hadis rivâyet etmiş gözükürken bu sayı Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde **3848** olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, senedinde değişiklik bulunan bir metnin her değişik senedini bir hadis saymak suretiyle yapılacak sayımlarda da rakamlar olduğundan fazla çıkacaktır. Bütün bu sebeplerle sahâbîlerin rivâyet ettikleri hadis sayıları konusundan verilen rakamlara kesin gözüyle bakmak mümkün değildir. "Falanın sayımına" veya "falan kitaptaki rivâyetlerinin sayımına göre" diye rakam vermek daha ilmî ve daha

6 bk. SK. Ayasofya 454

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

doğru olacaktır. Mükerrerler çıktıktan sonra Ebû Hureyre'nin rivâyetleri **1579** olmaktadır. [7]

Tebliğ görevi ve fazileti yanında "bile bile Rasûlullah'a yalan isnad etmenin cehennemdeki yerine hazırlanmak" anlamına geldiği gerçeği ashab-ı kiram'da" ihtiyatlı davranıp kesin kanaat edinmedikçe hadis rivâyet etmemeyi **(tesebbüt)**" prensip haline getirmiştir. Buna halifelerin meseleyi takibi, sahâbilerin birbirlerini kontrolleri, şüphelendikleri konularda onu en iyi bilene götürmeyi alışkanlık haline getirmiş olmalarını da ilâve etmek gerekmektedir. Ashab-ı kiram'da Hz. Peygamberin hadislerini bellemek ve yaşamak için ne derece ciddi ve samimi bir istek varsa, O'ndan bir bilgi nakletmekte de o derece bir titizlik görülmektedir. Bu titizliktir ki, onlardan kimilerini bir aylık yolu teperek bildikleri hadisleri tekid etmeye veya bilmediklerini öğrenmeye sevketmiş, "**rihle**" denen ilim yolculuklarını, ilk kaynağından ilim alma usûlünü başlatmalarına vesile teşkil etmiştir. Bütün bu gayretlerin temelinde yatan dinî hamiyeti, dine hizmet ve sağlam bilgi edinme niyet ve disiplinini görmekteyiz..

Sahâbilerin değişik sayıda hadis rivâyet etmiş olmalarının pek tâbiî olarak muhtelif sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri sıralamaya geçmeden önce, şu noktanın öncelikle bilinmesi gerekmektedir. **Sahâbilerin sünnet bilgisi, rivâyet ettikleri hadis sayısıyla ölçülemez.** Çünkü hadis rivâyeti konusuna etki eden bir çok sebep bulunmaktadır. Bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

a. Ashabın hepsi aynı anda müslüman olmamışlardır.

b. Hz. Peygamberi bir - iki kere görüp yurduna dönen bedevî müslümanlar olduğu gibi, O'ndan hemen hiç ayrılmayanlar da vardı.

c. Ashabın bir çoğu iş-güç sahibi idiler. İşlerinde çalışıyorlardı. Kimileri de karın tokluğuna Hz. Peygamberin meclisinde bulunuyor, âdeta yatılı okul öğrencileri gibi bütün vakitlerini Mescidde

7 Bilgi için bk. A.M. Şâkir, **el-Baisu'l-hasîs**, s. 185-188; Okiç, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler**, s. 30-35

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geçiriyorlardı.

d. Kimileri hadisleri yazıyor, kimileri ise ezberlemekle yetiniyordu.

e. Bazı sahâbiler hakkında Hz. Peygamber ilim-irfan sahibi olması için dua etmişti.

f. Sahâbîlerin vefat tarihleri de farklıydı. Kimileri daha Hz. Peygamber hayattayken vefat etmiş kimisi Hz. Peygamberden hemen sonraki yıllarda, kimileri de uzun yıllar sonra vefat etmişlerdi.

g. Hz. Peygamberden sonra sahâbîler değişik ülkelere dağılmışlardı. Bazıları da Mekke-Medine gibi islamın merkezlerinde kalmışlardı.

h. Herkesin ilim öğrenmek ve öğretmekteki kabiliyeti aynı değildir. Bu da rivâyet sayısına tesir etmektedir.

ı. Bazı sahâbîler bildiklerini ancak ihtiyaç halinde ve ihtiyacı karşılayacak miktarda söylemekle yetinirlerdi.

j. Ayrıca her sahâbînin rivâyet ettiği her hadisin, hadis kitaplarına intikal ettiği de mutlak olarak söylenemez.

n. Kimileri de yönetimin çeşitli kademelerinde görev aldıkları için meşgaleleri gereği hadis rivâyetine fazla vakit bulamamışlardır.

Bütün bu tâbiî sebepleri görmezden gelerek, büyük sahâbîlerin daha fazla hadis rivâyet etmiş olmaları gerektiği varsayımından hareketle, genç sahâbîlerden bazılarının fazla hadis rivâyet etmiş olmasını şüphe ve tereddütle karşılımak doğru değildir. Hele böyle bir oluşumu "hadis uydurulduğu" şeklinde yorumlamaya hiç imkân yoktur.

Rivâyet sayıları ne olursa olsun sahâbîler derin bir sorumluluk duygusu, ilmî titizlik ve dinî dikkat içinde olmuşlardır. O neslin özellikleri kavranmadan, bugünlerin anlayışıyla hüküm vermeye kalkışmak aslâ bilimsel bir davranış olamaz.

Ehl-i sünnetçe, sahâbilerin hadis rivâyetinde u d û l kabul edi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerek tenkid dışı tutulmalarının gerekçeleri de budur. Unutma ve yanılma cinsinden önüne geçilemez insanî haller dışında, sahâbilerin sonraki nesillerde görüldüğü gibi yalancılık v.s. cerh sebeplerinden uzak kaldıkları kesindir. Ancak şiiler, ehl-i beyt'e mensup olanları hadis rivâyetinde âdil kabul ederler. Diğerleri için böyle bir adalet vasfı düşünmezler.

**Sahâbilerin Sayısı ve Sahâbilerle İlgili Literatür**

Sahâbilerin sayısını kesin olarak belirtmeye imkan yoktur. 40-120 bin arasında değişen rakamlar kitaplarda yer almaktadır. Ashabın biyoğrafisine tahsis edilmiş eserlerde ise, 10-12 bin sahâbi tanıtılmaktadır. Hicretin bir veya ikinci yılında bizzat Hz.Peygamberin emriyle yapılmış ilk nüfus sayımından sonra, bilhassa son yıllarda gerçekleştirilmiş herhangi bir nüfus sayımından da bahsedilmemektedir. Bu sebeple istatistiğe dayalı rakam vermek imkanı yoktur.

Sahabê neslini tanıtan hal tercümesi kitapları pek çoktur. Ancak bunlardan üç tanesi pek meşhur ve yaygındır. Şimdi bunları sırasıyla tanıyalım:

1. İbn Abdilberr el-Kurtubî (463/1071)'nin "**el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb**'ı 3500 kadar biyografiyi ihtivâ eden bu eser, **el-İsâbe** kenarında ve mustakillen basılmış bulunmaktadır.

2. İbnu'l-Esîr el-Cezerî (630/1233)'nin "**Üsdu'l-ğâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe**" 8000 kadar biyografiyi ihtivâ eden bu değerli eserin son VII. cildi hanımlara tahsis edilmiştir.

3. İbn Hacer el-Askalânî (852/1448)'nin "**el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe**"si 12279 biyografiyi tetkik eder **el-İsâbe**, konuya ait eserlerin en hacımlısı olması yanında farklı tertibi ile de dikkat çekmektedir. Kendisinden önceki iki eser gibi alfabetik olma genel özelliği içinde her harf için dört kısım düşünülmüş ve uygulanmıştır.

a. Herhangi bir hadis ya da haberde sahâbî olduğu açık ya da kapalı şekilde belirtilmiş olanlar. (Elif harfinden bu gruba girenler I, 13-93'dedir)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Sahâbe arasında zikredilen çocuklar. Bunlar, Hz. Peygamber vefat ettiğinde temyiz yaşının altında bulunmaktadırlar. Hz. Peygamberin onları görmüş olması ihtimalinden dolayı sahâbiler arasında zikredilirler (bk. I, 93-99).

c. Hem İslamdan önce hem de İslam döneminde yaşadıkları bilinen fakat Hz. Peygamberle görüşmemiş kimselerdir. Bunlara, "sahâbî olduklarına bazı kitaplarda işâret edilenler" denebilir (bk. I, 99-117).

d. Daha önceki biyografik eserlerde yanlışlıkla sahâbî olarak zikredilenler (bk. 117-136). Bu dördüncü gruba dair ilk çalışmayı İbn Hacer yapmıştır. O, bu noktayı özellikle vurgular.

Sahâbî biyografisi ile ilgili Türkçede bazı teşebbüsler olmuşsa da hiç biri tamamlanamamıştır. [8]

## 2. TÂBİÎLER

"Rasûlullah'ı görenleri (sahabê) görenler" diye tarif edilen tâbiîler, ravilerin ikinci genel tabakasını teşkil ederler Hz. Peygamber tarafından övülmüş nesillerdendirler ( طوبي لمن رأي من رأني ) Tabiatıyla sahâbîlerle görüşmenin de "mü'min olarak" gerçekleşmiş olması gereklidir. Kimileri onları ( من شافه أصحاب رسول الله مع كونه مؤمنا ) şeklinde[9], kimileri de [10] ( من لقي واحدا من الصحابة فأكثر ) şeklinde tarif ederler. Müşâfehe de sahâbîden bir şey öğrenmiş ve nakletmiş olmak gibi bir özellik bulunduğundan sırf l i k a'ya tercih edilebilir. Tâbiûn dönemi, Hz.Peygamberin vefatından (h. 11) h. 180 yılına kadar devam eder.

Tâbiîleri bilmenin, hiç şüphesiz onları sahâbîlerle karıştırmamak, etbâu't-tâbiînden olanları da tâbiî saymamak

8 Meselâ bk. H.Zihni, **el-Hakâik**, (ظ) harfine kadar gelebilmiştir; Herseki Mehmed Kâmilin **"Metâli'u'n-nücûm"** u da yarımdır. Asr-ı Saadet'in **Ashab-ı Kiram** bölümünde 200 küsur sahâbi tanıtılmaktadır. Türkçede bir Ashâb-ı Kiram (Hz. Peygamberin Müslüman Çağdaşları) Ansiklopedisi'ne ihtiyaç bulunmaktadır.

9 Hakim, **Ma'rife**, s. 42

10 Irakî, **Şerhu Elfiye**, IV, 52

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bakımlarından önemi büyüktür.

Tâbiîler, İslam kültürünü ve davetini sonrakilere ulaştırmakta sahâbillerden görevi devralmış bir nesildir. Onların faziletlerine والذين اتبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه ) ayeti (et-Tevbe (9), 100) ve ( ثم الذين يلونهم ) **sonra onları takip edenler** [11] hadisi delildir.

Tâbiîlerin en büyüğü ve faziletlilerinin kim olduğu konusu, her şehir ve yöre halkınca farklı şekilde tesbit edilmişse de genelde Said b. el-Müseyyeb (veya el-Müseyyib) kabul edilmiştir. Uveys el-Karanîdir diyener de vardır. Hatta Ömer b. el-Hattab ( إن خير التابعين رجل يقال له أويس ) hadisini rivâyet etmiştir.[12] Buna göre Uveys el-Karanî'yi tâbiîn'in en hayırlısı kabul etmek gerekmektedir.

Hanımlardan da Hafsa bnt. Sîrîn ve Amra bnt. Abdirrahman sayılmalıdır.

Tâbiîlerin ilimler tarihindeki en büyük rolü, başta hadis ilmi olmak üzere İslamî ilimlerin tedvin, tasnif ve neşrini gerçekleştirmekte kendisini gösterir. Medine, Mekke, Kûfe'nin fıkıh ve hadis ilimlerinin merkezleri olarak dikkat çekmesi hep bu dönemde olmuştur.

Tâbiîler dönemi h. 180'de son bulmaktadır. Bu nesilden en önce vefat eden Ebû Zeyd Ma'mer b. Yezid (30/651), en son vefat eden de Halef b. Halife (180/796)'dir.

Tâbiîleri kendi içinde üç tabakaya ayırmak [13] en doğru taksimdir:

1. Büyük tâbiîler tabakası ( طبقة كبار التابعين ) Sahâbilerin büyüklerinden hadis rivâyet edenler.

2. Orta yaşlı tâbiîler tabakası ( طبقة متوسطي التابعين )

---

11 Müslim, fedail 210, 211, 212, 214, 215; Ebû Dâvud, Sünne, 9; Ahmed b.Hanbel, II, 328; V. 327; VI. 156.

12 bk. **Şerhu Elfiye** IV, 55

13 Hakim tâbiîleri 15 tabakaya ayırır ve fakat ancak üç tabakasını sayar.

. Sahâbe ve tâbiînden hadis rivâyet edenler.

3. Küçük (genç) tâbiîler tabakası ( طبقة صغار التابعين )

. Bunlar, Hz. Peygamber zamanında küçük yaşta olan sahâbîlerden hadis rivâyet edebilen ve uzunca yaşayan sahabîlerle kendileri çocuk yaşlarındayken kavuşabilenler.

Tâbiûn neslinin meşhurları arasında Said b-el-Müseyyeb ve Ebû Hanîfe bulunmaktadır.

Tâbiîlerin sayısı hakkında kesin bir rakam verme imkanı yoktur. Câhiliyye dönemini ve Hz. Peygamber zamanını idrak etmiş olmalarına ve müslüman da olmuş olmalarına rağmen Hz. Peygamberle görüşemeyen ancak sahâbîleri görüşebilen m u h a d r a m l a r da t a b i î'dirler.

( فأما المخضرمون من التابعين هم الذين أدركوا الجاهلية وحياة رسول الله صلي الله عليه وسلم وليست لهم صحبة ).

### 3. ETBÂU'T-TÂBİÎN

Sahâbe ve tâbiûn tariflerinden hareketle bu nesli de ( من شافه التابعي مؤمنا ) **"mü'min olarak tâbiîlerle görüşüp onlardan rivâyette bulunanlar"** diye tarif etmek mümkündür. Bu tabakayı bilmek, onları tâbiîlerle karıştırmamak veya kendilerinden sonraki dördüncü nesilden saymamak açısından önemlidir. Bunların fazilet ve üstünlükleri de ( ثم الذين يلونهم ) **sonra tâbiîleri takib edenler"** [14] hadisiyle tescil edilmiştir.

Üçüncü nesli teşkil eden etbâu't-tâbiîn (veya kısaca Etba') arasında Malik b. Enes, el-Evzâî, Süfyan es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc ve İbn Cureyc gibi büyük imam ve fakihler bulunmaktadır. Yine Yahya b. Said el-Kattân (197/813), Abdullah b. el-Mübârek (181/797), Mu-

14 Müslim, fedail 210, 211, 212, 214, 215; Ebû Dâvud, Sünne , 9; Ahmed b. Hanbel, II, 328; V. 327, VI. 156.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (189/804) gibi tâbiîler ve etbâu't-tâbiîlerden muhtelif alimleri görmüş olanlar da vardır.

Etba' dönemi en son vefat eden sahâbî (h. 110/728) vefat tarihinden başlayıp h. 220'de sona ermektedir.

Dördüncü nesil h. 260'da, beşinci nesil de h. 300'de son bulmaktadır. Hadis ilmi tarihinin kütüb-i sitte müellifleri olarak bilinen muhaddisleri dört ve beşinci tabakaya mensupturlar.

## II. RÂVÎNİN TENKİDİ

Dinin ikinci kaynağı s ü n n e t 'i nesillere aktaran râvîlerin, kendilerinde aranan vasıflar açısından, yaptıkları işin mâhiyet ve ciddiyetine ne ölçüde layık olduklarını tesbit için inceden inceye tetkik ve değerlendirmesi, bilim dalımızda C e r h ve t a 'd î l terimleriyle ifâde edilmektedir. Aslında Cerh ve Ta'dil de başlı başına branş hem de oldukça önemli bir branştır. Biz burada özetle bu bilim dalının prensip ve değerlendirmelerini tanımaya çalışacağız.

### A. Cerh ve Ta'dil Kavramı ve Prensipleri

C e r h (الجرح) sözlükte elle, aletle veya dille yaralamak demektir. Istılahta ise, adâlet veya zabt sıfatını ibtal ve ihlal edici bir kusur sebebiyle râvîyi tenkid ile rivâyetlerinin iyice tetkikini istemek demektir.

T a'd i l (التعديل) ise, tezkiye etmek demektir. Râvînin âdil ve zabıt olduğuna hükmederek rivâyetlerinin sıhhatini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi her iki halde de şahıslar hakkında şöyle veya böyle bir hüküm vermek söz konusudur. Bu sebeple de sorumluluğu ağır bir konudur. Kişiler hakkında konuşmak, yani gıybet dinimizde yasaklanmış olmasına rağmen, cerh ve ta'dil'in, dinin korunmasına yönelik sırf hayr bir bilimsel faaliyet olması dolayısıyla, aslâ gıybet sayılamayacağı kabul edilmiştir. Tirmizî (279/892) konuyu pek güzel

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

açıklamıştır: "Hadisçileri, yekdiğerini cerhe sevkeden şey, bize göre, müslümanların iyiliğini istemeleridir. Yoksa onların müslümanları gıybet etmeyi kasdetmiş olmaları hayal bile edilemez... Cerh ve ta'dil alimleri dine karşı duydukları şefkatten dolayı râvîlerin ahvalini beyân etmişlerdir..." [15] Cerhettiği muhterem zevat dolayısıyla "Sen, bu kişilerin kıyâmette düşman olarak karşına çıkmalarından çekinmiyor musun?" sorusuna Yahya b. Said el-Kattân (198/814) şu cevabı vermiştir: "Bunların düşmanlığına maruz kalmam, hadisini savunmadığım için Nebî aleyhisselatü ve's-selâm'ın bana düşman olmasından ehvendir". [16]

Bugün elimizde bulunan ricâl kitaplarında, kendi zamanlarında belli bir itibar görerek rivâyetleri hadis kitaplarına geçmiş takriben 20 bin râvînin cerh ve ta'dil açısından durumu açıklanmış bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu da hicrî ilk dört asırda yaşamış kişilerdir. Hadis metinleri kitaplarda toplandıktan sahihler, sakimler, uydurmalar iyice tefrik edildikten sonra, artık kitaplardan yararlanma yaygınlaştığı için cerh ve ta'dil prensiplerine göre incelenecek râvî de kalmamıştır.

Cerh ve tadil alimleri kendi aralarında üç gruba ayrılırlar:

a. İbn Main ve Ebû Hatim er-Râzî gibi bütün râvîlerden söz edenler

b. İmam Mâlik ve Şu'be b. el-Haccâc gibi râvîlerin çoğundan söz edenler

c. İbn Uyeyne ve İmam Şâfiî gibi sırası geldikçe râvîlerden söz edenler...

Bu üç gruba cerh ve ta'dil alimleri meslekî tavır açısından da üç gruba ayrılırlar:

**a. Müteşeddid b. Mütesâhil c. Mutavassıt (mutedil)**

---

15 **Kitabu'l-ilel**, V, 739

16 **Tecrid Tercemesi**, I, 350

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Müşteşeddid olanlar bir râvînin küçük bir-iki kusurunu yakaladı mı hemen onu cerh edenlerdir. Bunların ta'dil ve tevsîk ettiği râvînin sika olduğuna aslâ şüphe edilmez. Zayıftır dediklerinde ise, teenni ile hareket edilerek başkalarının aynı râvî hakkında ne demiş olduklarına bakmak gerekir. Başkaları da bu görüşe katılıyorsa o râvî zayıf; değilse müteşeddidlerden birinin cerhine uğradı diye ondan hemen vazgeçmemek gerekir. Meselâ bir râvîyi İbn Mehdî ta'dil,İbnu'l-Kattân da taz'îf ettiği zaman Nesâî (303/915), İbnu'l-Kattân'ın şiddetini bildiği için, o râvîyi terketmez.

Râvîlerin değerlendirilmesi konusunda Tirmizî ile Hakim en-Neysâbûrî mütesâhil; Dârekutnî ile İbn Adiy de mutavassıt olanlardan sayılmaktadır.

Burada bir başka ilmî ve dinî gerçeğe işaret ettikten sonra cerh ve ta'dil prensiplerini özetlemek yerinde olacaktır:

Tebliğ'de hatadan korunmuş olmak sadece peygamberlere mahsus bir meziyyettir. Binaenaleyh herhangi bir sika râvî de insanlık gereği yanılabilir. Bu gerçek dikkatten uzak tutulmamalıdır.

- Öncelikle cerh ve ta'dil yapacak kişilerin, tezkiyenin sebeblerini bilen âdil ve müteyakkız (uyanık) kimseler olması lâzımdır. Ahmed Naim Beyin ifâdesiyle söylersek, "müzekkî, esbâb-ı tezkiyeden anlar bir merd-i ârif ve âgâh olmak gerekir". Böyle olmayan kişilerin cerh ve ta'diline itibar olunmaz.

- Ârif ve âgâh kişi tarafından yapılan ta'dil, sebebi zikredilmeksizin de olsa, makbuldur. Cerh ise, sebebi açıklanırsa makbuldur. Bu kaideye bağlı olarak şunu da söyleyebiliriz: cerh sebepleri belirtilmemiş râvîlerin isimlerine cerh ve tadil kitaplarında rastlanması, onların cerhedilmiş olduğu anlamına gelmez. Onlar hakkında araştırma yapılması gerekir.

- Arif ve âgâh olan bir kişinin sözüyle hem cerh hem de ta'dil sâbit olur. Çünkü tezkiye bir çeşit hükümdür. Hükümde hâkimin bir kaç tane olması şart değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Sika (güvenilir) bir râvînin, isim zikretmeksizin ( حدثني ثقة ) bana sika söyledi" demesi, o kişiyi ta'dile yetmez.

- Âlim bir kişinin rivâyet ettiği hadisle amel etmesi ve gereğince görüş beyan etmesi, fetva vermesi, hadisin sıhhatine ve râvîlerinin ta'diline işârettir. Rivâyet ettiği hadise muhalif davranması ise, ne hadisin sıhhatine delildir, ne de ravilerinin güvenilmezliğine.

- Arif ve âgâh olan köle ve kadının ta'dili makbüldür.

- Bir râvî hem cerh hem de ta'dîl edilecek olursa, bir râvîde cerh ve ta'dil teâruz etmiş olur. Bu takdirde -muaddiller sayıca çok da olsa- genel olarak cerh, ta'dile takdîm olunur. Çünkü, cârihde, muaddilde bulunmayan fazla bir bilgi var demektir. Bu görüşe muhalif başka bazı görüşler daha ileri sürülmüşse de fukaha ve muhaddislerin çoğunluğunun tercihi cerhin takdimi konusunda yoğunlaşmaktadır.

Başka bazı prensipler daha bulunmakta ise de biz bu kadarı ile yetiniyoruz.[17]

## B. TA'N NOKTALARI (Metâin-i aşere)

Cerh ve ta'dil bakımından râvîler, metain-i aşere denilen on noktadan tenkid edilerek ayrı ayrı lafızlarla değerlendirilirler.

Bu on tenkid noktasının beş tanesi ravinin adalet vasfına, beş tanesi de zabt vasfına yöneliktir.

Şimdi bunları sırasıyla görelim.

### 1. Adâlet Vasfına Yönelik Ta'n Noktaları

a. **Kizbu'r-râvî** : Râvînin, hadis rivâyetinde yalancılığı. Yani Hz. Paygamberin söylemediği söylemiş, yapmadığını yapmış gibi rivâyet etmesi. Böyle bir kusurun tesbit edilmiş olması halinde râvîye aslâ itibar edilmez. Kezzâb, vadda', "ekzebu'n-nâs", "ruknu'l-kizb", ileyhi

17 Bu konuda geniş bilgi için bk. A.Naim, **Tecrid Tercemesi**, -I, 350-389

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

münteha fil'l-vad'" gibi terimlerle durumu en ağır şekilde ortaya konulur ve rivâyetleri uydurma (mevzu, muhtelak) muamelesi görür.

b. **İttihamu'r-râvî bi'l-kizb** : Râvînin yalancılıkla itham edilmiş olması. Râvînin hadis rivâyetinde yalanı tesbit edilmemiş de olsa günlük hayatta yalan söylediği biliniyorsa, rivâyette de yalan söyleyebilir diye düşünülür ve rivâyetine itibar edilmez. Rivâyetleri m e t r û k veya m a t r û h adını alır. Kendisi "müttehumun bi'l-kizb, metrûk, metrûk'l-hadîs, muttefekun alâ terkih" gibi terimlerle cerh edilir.

c. **Fısku'r-râvî** : Râvînin günahkarlığı. İslâmın emir veya yasaklarından herhangi birine uymayana fâsık denir. Böyle bir râvînin rivâyeti m ü n k e r olarak değerlendirilir. Kendisi hakkında da leyyinu'l-hadîs (hıfzı veya dindarlığı gevşek) denir.

d. **Cehâletu'r-râvî**. Râvînin tanınması. Râvînin ya zâtının veya halinin bilinmemesi demektir. Böyle bir râvînin rivâyeti m ü b h e m adını alır. Kendisi m e c h û l diye cerhedilir. Mechûl râvîlerin durumu ilerde anlatılacaktır.

e. **Bid'atu'r-râvî.** Râvînin ehl-i bid'at'tan olması. Böylesi râvîlerin, -bid'at propagandacısı olmamak kaydıyla- rivâyetlerinin kabul edileceği görüşü ağırlıktadır.

Adalet vasfı ile ilgili bu beş tenkid noktasını şöylece şekillendirmek mümkündür.

Râvinin Adâleti ile ilgili
Tenkid noktaları

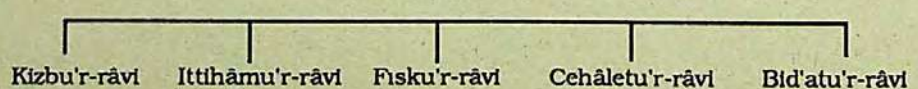

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**2. Zabt Vasfına Yönelik Tenkid Noktaları**

a. **Kesretu'l-ğalat.** Rivâyette çok yanlış yapması. Yanılgı oranı yüzde elli ve daha fazla olan râvînin rivâyeti kabul edilmez. Rivâyeti m ü n k e r adını alır.

b. **Fartu'l-ğafle.** Râvînin aşırı ğafil ve kapılgan olması. Bir râvînin dikkat göstermesi gerekli yerlerde ğaflet etmesi, rivâyetinin reddine sebep olur. Buna da m ü n k e r denir.

c. **Vehm.** Hadisin sened ve metninde, hatta cerh ve ta'dilde doğru sanarak bazı hatalar yapması râvînin hadisini m u a l l e l hale getirir.

d. **Muhâlefetu's-sikât.** Zayıf bir râvînin güvenilir râvîlerden birine veya sika râvînin daha sika râvîlerden farklı rivâyette bulunması demektir. Böyle hadislerde, m ü n k e r, m ü d r e c, m a k l û b, m u z t a r i b, m u s a h h a f, m u h a r r e f gibi isimler verilir.

e. **Su'u'l-hıfz.** Ravinin hâfızasının pek parlak olmaması. Unutma sonucu sık sık yanılan râvîye seyyiu'l-hıfz denir. Devamlı hafıza bozukluğu bulunanların rivâyetleri aslâ kabul edilmez.

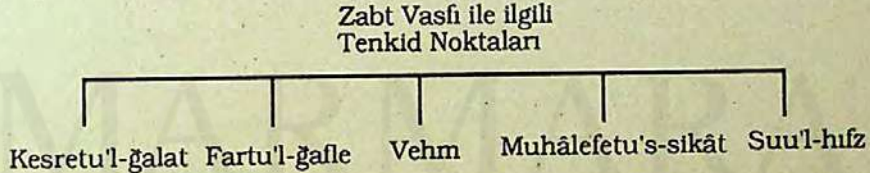


Zabt vasfına yönelik tenkid noktalarını da şöylece şekillendirebiliriz.

Şimdi de her iki vasfa yönelik tenkid noktalarını birleştirecek olursak, şöyle bir şekille karşılaşırız.

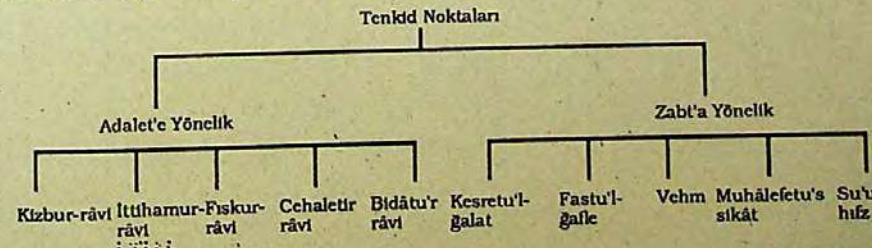

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu on tenkid noktasının en ağırından en hafifine göre sıralanması da şöyledir.

1. Kizbu'râvî
2. İttihamu'r-râvî bi'l-kizb
3. Kesretu'l-ğalat
4. Fartu'l-ğafle
5. Fısku'r-râvî
6. Vehm
7. Muhâlefetu's-sikât
8. Cehâletu'r-râvî
9. Bid'atu'r-râvî
10. Sûu'l-hıfz

**CERH LAFIZLARI LİSTESİ**

اختلف فيه
إرم به
أكذب الناس
اليه المنتهي في الكذب
تركوه
تكلم فيه
حديثه منكر
دجال
ذاهب
ذاهب الحديث
رد حديثه
ردوا حديثه
ركن الكذب
ساقط
سكتوا عنه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

سيئ الحفظ
ضعفوه
ضعيف جدا
ضعيف الحديث
طرحوا حديثه
طعنوا فيه
غير ثقة
فيه أدني مقال
فيه خلف
فيه ضعف
فيه لين
فيه مقال
فيه نظر
قد ضعف
كذاب
لا شيئ
لا يثبت
لا يحتج به
لا يحل كتابة حديثه
لا يساوي شيئا
لا يعتبر به
لا يعتبر بحديثه
للضعف ما هو
له ما ينكر
له مناكير
ليس بالثقة
ليس بالمتقن
ليس ببعيد من الصواب
ليس بحجة
ليس بذاك
ليس بذاك القوي
ليس بشيئ
ليس بعمدة

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ليس بقوي
ليس بمرضي
لين
لين الحديث
صدوق لكنه مبتدع
متروك
متروك الحديث
متهم بالكذب
متهم بالوضع
مجمع علي تركه
مجهول
مردود الحديث
مضطرب الحديث
مضعف
مطرح
مطرح الحديث
مطعون فيه
معدن الكذب
منبع الكذب
منكر الحديث

TADİL LAFIZLARI LİSTESİ

أرجو أنه لا بأس به
أضبط الناس
الي الصدق ما هو
اليه المنتهي في الثبت
إمام
أوثق الناس
تعرف وتنكر
ثبت
ثبت حافظ
ثبت حجة
ثقة
ثقة إن شاء الله

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ثقة ثقة

ثقة ثبت

ثقة حافظ

ثقة تعجة

ثقة متقن

جيد الحديث

حافظ

حجة

حسن الحديث

خيار

خيار الخلق

روي الناس عنه

سيئ الحفظ

شيخ

شيخ وسط

صالح الحديث

صدوق

صدوق إن شاء الله

صدوق تغير بآخرة

صدوق رمي بالارجاء

صدوق رمي بالتشيع

صدوق سيئ الحفظ

صدوق له أوهام

صدوق يخطئ

صدوق يهم

صويلح

ضابط

فلان روي عنه الناس

فلان لا يسأل عنه

فلان يسأل عنه

في حديثه ضعف

كأنه صحف

لا أحد أثبت منه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

لا أعرف له نظير في الدنيا
لا بأس به
ليس به بأس
ما أعلم به بأسا
مأمون
متقن
متماسك
محله الصدق
مصحف
مقارب الحديث
مقبول
من مثل فلان
مبزان
وسط مقارب الحديث
مود
واه
واهية
وضاع
وضع الحديث
ولا مأمون
هالك
هو علي يدي عدل
هو كذا وكذا
يأتي بالعجائب
يسرق الحديث
يضع الحديث
يضعف
يعرف وينكر
يروي حديثه
يعتبر به
يكتب حديثه
يكذب

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### C. Cerh ve Ta'dil Sonucu Râvîler

Cerh ve ta'dil işlemleri sonucunda râvîler genelde iki gruba ayrılmış olurlar:

1. Muaddel

2. Mecrûh

Muaddel, ta'dil ve tezkiye edilmiş râvîler demektir. Bunlar sikât (الثقات) grubunu oluştururlar.

Mecrûh, cerhedilmiş râvîdir. Bu gruba girenlere zuafâ denir.

Yine cerh ve ta'dil sonucu olarak durumları iyice belirginleşmiş olup olmamak bakımından da râvîler iki ayrı gruba ayrılırlar:

a. Ma'ruf

b. Mechûl

Şahsı ve hali olumlu veya olumsuz olarak belirmiş olanlar m a ' l u m grubunu oluştururlar. Mechûl grubunu ise, mechulu'l-ayn ve mechulu'l-hal olanlar meydana getirirler.

Bu grubları şöyle bir çizimle göstermek mümkündür.




Mechûlu'l-ayn, sadece bir râvînin kendisinden hadis rivâyet ettiği kişi. Böylesi râvînin rivâyeti kabul edilmez.

Mechûlu'l-hâl (mestûr), zâhirî ve bâtınî nitelikleri bilinemeyen, iki veya daha çok kişinin kendisinden hadis rivâyet ettiği ve fakat

güvenilir olduğu belirtilmeyen râvîdir. Böylesi râvîlerin rivâyeti araştırmaya bağlı olarak kabul veya reddedilir.

Râvîlerin tanınmasında isimlerin, künyelerin ve lakabların fev kalâde önemi vardır. Bu alanlarda ve onlara bağlı tâlî derecedeki konularda da özel gayretler sarfedilmiş, eserler yazılmıştır.

Cerh ve ta'dil sonucu oluşan râvî grubları hakkında müstakil eserler yazılmış olduğu gibi her iki gruba giren râvîleri tanıtan müşterek eserler de kaleme alınmıştır. Meselâ, İbn Hıbbân (v. 354/965)ın, **Kitâbu's-sikât'ı;** Zehebî (v. 748/1347)nin **Tezkiretu'l-huffâz**'ı sadece sika râvîleri; İbn Adiy (v. 365/976) in **el-Kamil fi'd-duafâ**'sı, Zehebî'nin **Mizânu'l-itidal**'i ve **el-Muğnî fi'd-duafâ**'sı İbn Hacer (v. 852/1448) in **Lisânu'l-Mizân**'ı sadece zayıf râvîleri tanıtmaktadırlar.

İbn Ebî Hâtim (v. 327/939) in **el-Cerh ve't-ta'dîl**'i; el-Mizzî (v. 742/1341) nin **Tehzîbu'l-Kemâl**'i; İbn Hacer'in **Tehzîbu't-Tehzîb**'i ile **Takrîbu't-Tehzîb**'i hem sika hem zayıf râvîleri karışık olarak tanıtmaktadırlar.

Ayrıca müdellisler ve ömrünün sonunda zihnî iğtişaşa uğrayan (muhtelit) sikalar, kendisinden sadece bir kişinin rivâyette bulunduğu râvîler (vuhdân) gibi daha özel râvî gruplarını tanıtmak için yazılmış müstakil eserler de bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## MERVİYY

"Bir hadisin sıhhati , hangi kitapta bulunduğuna bakılarak değil , onu nakledenlerin haline bakılarak tayin ve tesbit edilir "

Kasım b. Kutluboğa

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## HADİSLERİN SINIFLANDIRILMASI

*M e r v i y y* dediğimiz hadislerin hepsi aynı özellikleri taşımamaktadırlar. Çok değişik niteliklere sahiptirler. Bu sebeple de farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaları pek tabiîdir. Hatta bazı hadisler bir kaç açıdan taksime tâbi tutulabilecek çok yönlü özelliklere sahip bulunmaktadırlar.

Hadis usûlü kriterleri bakımından en çok ıstılah yoğunlaşması, hadislerin türlerinde ve taksimâtında görülmektedir. İşte biz bu bölümde hadisleri ilgi alanlarına göre bazı ana noktalardan hareketle kısımlara ayıracak, onların daha kolay anlaşılmalarına zemin hazırlamaya çalışacağız.

## I. KABUL VEYA RED AÇISINDAN

Kabul veya red açısından hadisler M a k b u l ve M e r d u d olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Şöyle ki;

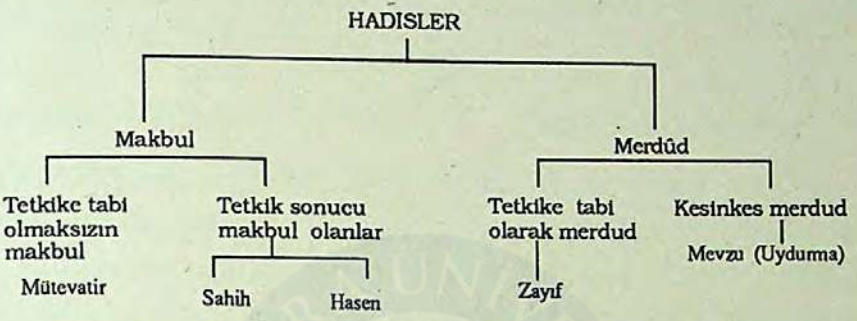


**A. MAKBUL:** Kendisiyle amel edilmesini gerektiren hadislerdir. "Ma'mulun bih" veya "me'huzun bih" de denir.

**B. MERDUD** ise, râvîsinin doğruluğu kabul edilmeyen ve kendisiyle amel etmek gerekmeyen hadistir. Hükmüyle amel edilip edilmemesi konusunda karar verilemeyen ("tevakkuf edilen") hadisler de m e r d u d gibidirler.

Aslında bu taksim, yapılan tetkik ve araştırmalar sonucunda her hadis için varılan neticelerin sınıflandırılmasından ibarettir. Yani "netice itibariyle" ve "önemli pratik sonuçları olan" bir genel taksimdir.

Zayıf hadisleri Merdud Hadisler olarak gösterdik. Çünkü bu, genel bir sınıflandırmadır. Yoksa, zayıf hadisler arasında ma'mulun bih olan yani makbul kabul edilebilen hadisler bulunabilir. Konu "Zayıf hadisle amel" bahsinde detaylı olarak incelenmiştir [1]

Ayrıca, burada "hadis diye uydurulmuş sözler" (mevzu hadisler)-den hiç söz etmemek daha doğru olurdu. Çünkü bu kâbil uydurma sözlerin "hadis" diye isimlendirilmesi, "hadis diye uydurulmuş" olmalarından ileri gelmektedir. Yoksa onlar asla "hadis" değildirler. Sırf taksimâtta göstermiş olmak için şemada işâret ettik.

---

1 Özet bilgi için bk. Çakan, **Anahatlarıyla Hadis**, s. 195-201

## II. RÂVÎ SAYISI (VEYA DERECİ-İ ŞUYU') AÇISINDAN

Râvî sayısı açısından hadisler Mütevâtir ve Âhâd olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Meşhur hadisleri bu taksimde âhâd içinde mütalaa etmekteyiz.

### A. MÜTEVATİR HADİS:

Yalan üzerinde birleşmeleri adeten mümkün olmayan râvîler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, işitme veya görmeye ("mahsûsat") dayanan hadistir. Bu nitelikleriyle mütevatir hadisler, kesin bilgi ifade ederler, tetkik ve tenkid dışıdırlar.

Mütevatir hadis'in iki temel şartı vardır:

1. Râvîlerin, senedin başından sonuna kadar, yalan üzere birleşmeleri adeten mümkün olmayan (cemm-i ğafîr") bir topluluk -ki bunun kabul edilmiş herhangi bir asgarî rakamı yoktur- olması.

2. Verilen haberin, Allah'ın birliği ve iki kere ikinin dört ettiği gibi aklen bilinen ("ma'kûlât") cinsten değil, görme ya da işitmeye dayanan ("mahsûs") haberler cinsinden olması...

Mütevatir Hadisler kendi aralarında Lafzan ve Ma'nen

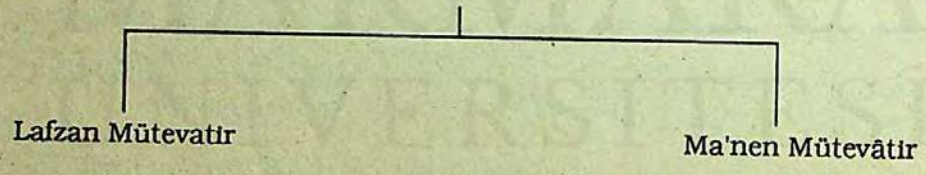


mütevatir olarak iki kısma ayrılırlar.

#### 1. Lafzan Mütevatir:

Bütün rivâyetlerinde lafızları aynı olan mütevatir hadislere denir. Bu tür hadisler "yok denecek kadar az" kabul edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

( من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار )

Bile bile kim bana isnad ederek yalan uydurursa, cehennem deki yerine hazırlansın"[2] hadisi lafzan mütevatir'e misal verilmektedir.

Unutulmamalıdır ki, lafzan veya ma'nen kayıtları konulmadan "mütevatir" kelimesi yalın halde (mutlak olarak) zikredildiği zaman, bunun anlamı, "lafzan mütevatir" demektir.

**2. Ma'nen Mütevatir:**

Aralarında ortak bir nokta bulunan değişik hükümlerin, tevatür şartlarını taşıyan râviler tarafından nakledilmesiyle ortaya çıkan ortak manaya denir. Meselâ, 100 kadar hadis-i şerifte Rasûlullah'ın dua ederken ellerini kaldırdığı ayrı ayrı olaylar olarak zikredilmektedir. Burada "mütevatir olan mânâ" , dua ederken ellerin kaldırılması'dır. Yine meselâ, bir kişinin yaptığı hayr konusunda, değişik rivâyetlerde onun, para, koyun, deve, sığır ya da ğayr-ı menkûl ("taşınmaz") tasadduk ettiği bildirilecek olsa; mütevatir olan mânâ, "o adamın tasadduk ettiği"dir.

Bu tür mütevatir haberlerin adedi çoktur.

**3. Mütevatir Hadis'in Hükmü:**

* Mütevatir hadis, zaruri olarak kesin bilgi ifade eder. Bu yüzden de Rasulullah'ın mütevatir hadislerini inkar eden k â f i r olur. Çünkü böyle bir inkar, Rasullulah'ı inkar anlamına gelir.

* Mütevatir hadisler, kesinkes sahih oldukları için yakîn ifade ederler ve bu sebeple râvilerinden bahsetmeye, onları incelemeye gerek duyulmaksızın, mütevatir hadisle amel etmek v â c i b olur.

* Mütevatir hadisler, hadis usûlü prensiplerine göre tetkik ve tenkide tabi değildirler.Hadis usûlünün tetkik ettiği hadisler" tevatür şartlarını taşımayan âhâd hadislerdir".

* Senedin başında veya sonunda ya da herhangi bir yerinde te-

2 Buhârî, ilim, 38; cenâiz 33, enbiya 50, edeb 109; Müslim, zühd 82; Tirmizî fiten 70.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vatür şartını yitirmiş olan hadisler, diğer yerlerinde tevatür şartlarını taşısalar bile mütevatir hadis sayılmazlar. " Bu tür hadisler "âhâd hadisler"den sayılmak kaydıyla Meşhur" veya "Müsteſiz" diye adlandırılırlar. Bu duruma göre sahih, hasen ve zayıf diye nitelendirilen bütün hadisler âhâd hadisler içinde yer alacaklardır. Bu durumu şöyle bir çizimle tesbit etmek mümkündür:

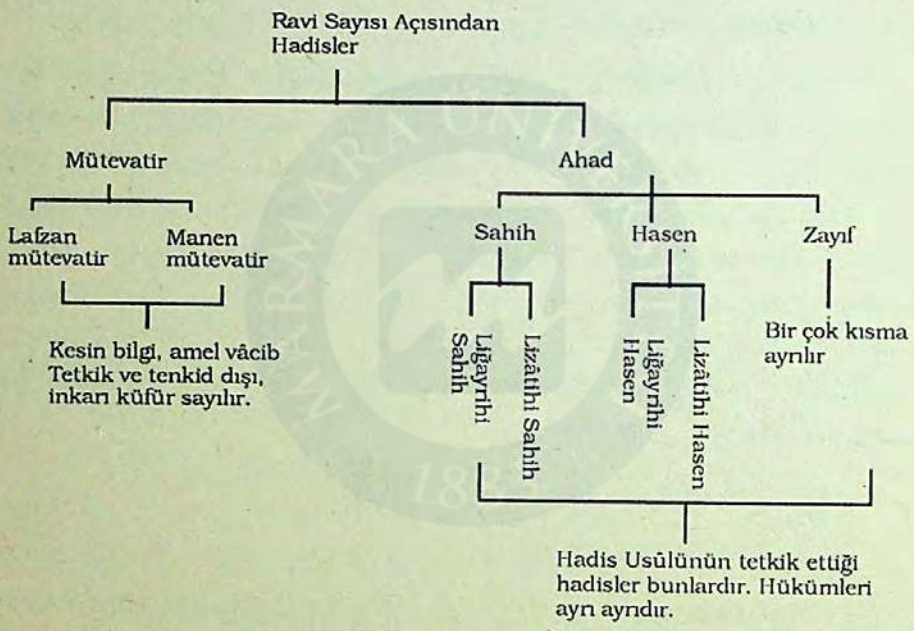


* Mütevatir hadislerin tasdiki, ravilerinin güvenilir oluşuna bağlı değildir. Yani mütevatir bir hadisin ravileri arasında zayıf ravilerin bulunuşu neticeye tesir etmez. Çünkü ortada yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan kalabalıkların haberi söz konusudur.

**4. Mütevatir Hadislerle İlgili Eserler**

Mütevatir hadislerle ilgili müstakil eserlerin başında Suyûtî (911/1505) nin **el-Ezhâru'l-mütenâsıra fi'l-ahbari'l-mütevatira** ( الأزهار المتناثرة في الأخبار المتواترة ) adlı ve fıkıh bablarına göre tertib edilmiş olan kitabı yer almaktadır. Müellif Suyutı, bu eserini, hadislerin senedlerini hazfetmek suretiyle **"Katfu'l-**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**ezhâr** ( قطف الأزهار ) adıyla özetlemiştir. **el-Ezharu'l-mütenâsıra**'da 112 hadis bulunmaktadır. [3]

Ebû Abdillah Muhammed b. Ca'fer el-Kettanî, Suyûtî'nin adı geçen eserini **"Nazmu'l-Mütenasir fi'l-hadîsi'l-mütevatir"** ( نظم المتناثر في الحديث المتواتر ) adıyla ikmal etmiştir. Bir cüz olarak basılmıştır ve kitapta 310 hadis bulunmaktadır.[4] Bu sayı lafzen ve ma'nen mütevatir hadislerden meydana gelen bir demeti ifade etmektedir.

Daha sonra da Abdul'l-aziz el-Ğımârî, **"İthafu zevi'l-fedaili'l-müştehera bima vaka'a mine'z-ziyadeti ale'l-Ezhari'l-mütenasıra fi'l-ehadisi'l-mütevatira"** adıyla. Kettânî'nin eserine ilavelerde bulunmuştur.

Ebu'l-Hasen Muhammed Sadık es-Sindî el-Medenî, "Suyûtî, bazı hadisler hakkında "mütevatir" hükmü vermekte gevşek davranmıştır" der [5]. Bu tenkid, lafzan mütevatir hadisler hakkındaki tesbitlere yöneliktir.

## B. ÂHÂD HADİSLER:

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, âhâd hadis veya h a b e r-i v â h i d, her ne ka'dar "bir kişinin verdiği haber" anlamına geliyorsa da, hadis usûlündeki anlamı, **"mütevatir hadis şartlarını taşımayan hadis"**tir.

Böyle olunca da hadislerin çok büyük böümü "tevatür şartlarını taşımayan âhâd hadisler"dir. Hadis kitablarımızı dolduran hadislerin hemen hemen hepsi bu anlamda âhâd hadislerdir. Bir başka ifade ile ve hadis kitablarımız da âhâd hadislerle doludur.

Hemen belirtelim ki, âhâd hadisler kendi aralarında değişik

---

3 Kettânî, **er-Risaletü'l-mustatrafe**, s. 159

4 Fas, 1328; Beyrut, tarihsiz, 157 sayfa.

5 bk. Kettanî, **Nazmu'l-mütenasir**, s. 4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

açılardan değişik terimlerle anılacak ve farklı hükümler ifade edeceklerdir.

Tekrar edersek, râvî sayısı açısından tevatür şartlarına ulaşamamış her hadis, â h â d h a d i s'tir.

Bu arada bir de başlangıçta âhâd hadis özelliği taşırken daha sonraki nesillerde (Tâbiîn veya Etbâu't-tâbiîn) tevatür derecesine ulaşan hadisler vardır ki, bunlara MEŞHUR HADİSLER denir. Şimdi bu nev'i tanıyalım.

## C. MEŞHÛR HADİS

Hadisçilere göre m e ş h u r; tevatür şartlarını taşımayan topluluğun naklettiği ve her neside râvîsi ikiden aşağı olmayan hadistir. [İbn Hacer (852/1448) bu topluluğu, "ikiden fazla" kaydına bağlamıştır.]

Başlangıçta bir - iki kişi tarafından rivâyet edilmişken daha sonraki nesillerde tevatür derecesine ulaşan hadisler için de m e ş - h u r terimi kullanılmaktadır. (الحديث المشهور: هو ما له طرق محصورة بأكثر من إثنين) 6.

Meşhur hadis'in, mutlaka "sahih" olduğu ilk anda akla gelebilirse de aslında öyle değildir. T e v â t ü r d e r e c e s i n i bulamadığına göre, ravileri tetkike tabidir. Böyle olunca, tetkik sonuçlarına göre, sahih, hasen veya zayıf meşhurların bulunması kaçınılmazdır.

Bir de bazı hadisler, bazı kesimler ya da meslek grubları katında meşhur olmuşlardır. Bu tür hadisleri de M e ş h u r hadisler arasında ele almak doğru olacaktır. Şu hale göre meşhur hadisler;

1. Sened tetkiki sonuçlarına göre meşhur

---

6 (ما له طرق محصورة) kaydı ile mütevatir olmadığı (çünkü mütevatirin belli bir sayısı yoktur) (بأكثر من إثنين) kaydı ile de aziz ve garib olmadığı anlatılmaktadır. (Itr, **Menhec**, 409)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. Şöhret buldukları yere göre meşhur hadisler olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar.

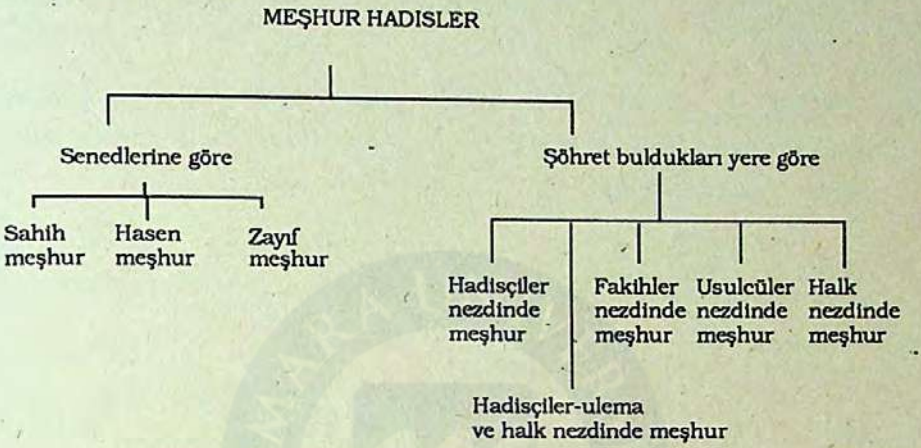


**1. Sened Tetkiki Sonuçlarına Göre Meşhur**

Bu açıdan hadisler Sahih, Hasen ve Zayıf diye üçe ayrılır. Birer misalle açıklayalım.

Sahih olan Meşhur hadis'e misal olarak şu hadisi verebiliriz:

( حدثنا عبد الله بن يوسف قال أخبرنا مالك عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلي الله عليه وسلم قال : اذا جاء أحدكم الجمعة فليغتسل ) .

Bize Abdullah b. Yusuf haber verdi, deki ki, bize Malik b. Enes, Nafi'den, o da Abdullah ibn Ömer'den naklen bildirki ki Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Herhangi biriniz cum'a namazına geleceği zaman gusletsin"

Bu hadis bir çok tarikle Rasûlullah (s.a.) den nakledilmiştir [7]. H a s e n olan m e ş h u r hadise misal olarak da şu hadisi verebiliriz:

7 bk. Buhari, cum'a 2,5, 12, 26; Müslim, cum'a 1,2,4; tirmizî, cum'a 3; Nesaî, cum'a 7, 25; İbn Mace, ikame 80,83; Darimî, salât 190; Muvatta, cum'a 5; Ahmed b. Hanbel, I, 15, 46, 330; II, 3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

( حدثنا هشام بن عمار ثنا حفص بن سليمان ثنا كثير بن شنظير عن محمد بن سيرين عن أنس بن مالك قال : قال رسول الله صلي الله عليه وسلم : " طلب العلم فريضة علي كل مسلم وواضع العلم عند غير أهله كمقلد الخنازير الجوهر واللؤلؤ والذهب "

"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır. İlmi ehli olmayanlara öğreten, domuzlara kıymetli taşlardan, inciden ve altından tasma takmaya çalışan gibidir." 8

Mizzi, bu hadisin h a s e n derecesine yükselmesini sağlayacak senedlerinin bulunduğunu söylemiştir. Hatta o, 50 tarikini gördüm ve onları bir cüzde topladım, demiştir. 9

Z a y ı f olan m e ş h u r 'a misal olarak da şu hadis zikredilebilir: ( جبلت القلوب علي من أحسن اليها )

"Kalbler, kendilerine iyilik edenleri sevmeye meyilli olarak yaratılmışlardır" 10

**2. Şöhret Buldukları Yere Göre Hadisler Meşhur Olan Hadislere Misaller :**

a. Sadece hadisçiler nezdinde meşhur olanlara örnek:

( أن رسول الله صلي الله عليه وسلم قنت شهرا بعد الركوع يدعو علي رعل وذكوان )

"Rasulullah (s.a.), bir ay süre ile ruku'dan sonra kunut yaparak Ra'l ve Zekvan kabilelerine beddua etmiştir." 11

Hadisçiler ulema ve halk arasında meşhur olan hadislere misal olarak ( المسلم أخو المسلم ) "Müslüman Müslümanın kardeşidir."12 hadisi verilebilir .

---

8 İbn Mace, mukaddime17

9 bk. Suyûtî, **Tedrib**, 189

10 bk. Suyûtî, **Tedrib**, 189

11 Buharî, vitr 7, i'tisam 16; Müslim, mesacid 299, 300; Nesâî, tatbik 26; İbn Mace, ikame 120; Darimî, salat 216.

12 Buhârî, mezâlim, 3; ikrah 7; Müslim birr 58; Ebû Dâvud, cyman 7, imâre 36,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakihler (İslâm Hukukçuları) nezdinde meşhur olan hadise misâl olarak ( أبغض الحلا ل الي الله الطلاق ) Allah teâlâ'nın en çok buğz ettiği helal, boşanmaktır."[13] hadisi ile ( المسلمون علي شروطهم ) Müslümanlar koştukları şartlara bağlıdırlar" [14] hadisleri verilebilir.

Usulcüler (fıkıh usulcüleri) nezdinde meşhur olan hadislere misal olarak da; ( إذا حكم الحاكم ثم اجتهد فأصاب فله أجران وإذا حكم فاجتهد ثم أخطأ فله أجر ) "Hakim, ictihad ederek hüküm verdiği zaman isabet ederse, iki sevab; hata ederse, bir sevab kazanır"[15] hadisi ile ( رفع عن امتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه ) ümmetim hatâ, unutkanlık ve zorlama sonucu yaptığından sorumlu tutulmayacaktır"[16] hadisleri verilebilir.

Halk arasında meşhur olan hadislere şu misaller verilebilir:

( مداراة الناس صدقة )"Halka iyim uamele etmek sadakadır"[17]

( السفر قطعة من العذاب )" Yolculuk bir çeşit azabtır"[18]

( من غشنا فليس منا )"Bizi aldatan bizden değildir"[19]

( الحرب خدعة ) "Harb hiledir"[20]

( المؤمن مرآة المؤمن )"Mü'min, mü'minin aynasıdır"[21]

Halk arasında hadis diye dolaşan sözlerin hadis olup olmadıklarını tetkik için el-Aclunî'nin Keşfu'l-hafa ve müzilu'l-ilbâs 'amme'ş-tehera mine'l-ehadis alâ elsineti'n-nâs" adlı iki cildlik alfabetik eserine müracaat edilmelidir.

---

13 Ebu Davud, talak3; İbn Mâce, talak 1.

14 Tirmizî, ahkâm 17.

15 Buhârî, itisam 21; Müslim, akdiye 15; Ebû Davud, akdiye 2; Tirmizî, ahkâm 2; Nesâi, Kudât 3; İbn Mace, ahkâm 3; Ahmed b. Hanbel II, 187; IV, 198, 204, 205.

16 İbn Mace, talak 16.

17 Aclûni, **Keşfu'l-hafâ**, II, 200

18 buhârî umre 19; cihad 136,et'ime 30; Müslim, imânc 179; Ah. b. Hanbel, II, 236, 445, 496

19 Müslim iman 164; Ebu Davud, buyu' 50

20 Buhârî, cihad 157; Müslim, cihad 18, 19; Ebu Davud, cihad 92; Tirmizî, cihad 5; İbn Mace, cihad 28.

21 Ebû Dâvûd edeb, 49; Tirmizî birr 18.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### III. SENEDİN MÜNTEHASI (HADİSİN SÖYLEYENİ) AÇISINDAN

Hadis metninin kendisine izafe edildiği zât, bir başka ifade ile s e n e d i n m ü n t e h a s ı, yani varıp dayandığı zat farklı olabilir. Buna göre de hadisler başka başka isimlerle anılırlar.

Hadis, Allah Teâlâ'ya izafe edilmişse, K u d s î; Hz. Peygamber'e izafe edilmişse, M e r f u'; herhangi bir sahâbîye izafe edilmişse, M e v k u f; bir tâbiî veya daha sonraki nesilden birine izafe edilmişse, M a k t u' adını alır. Bu durumu şöylece gösterebiliriz:

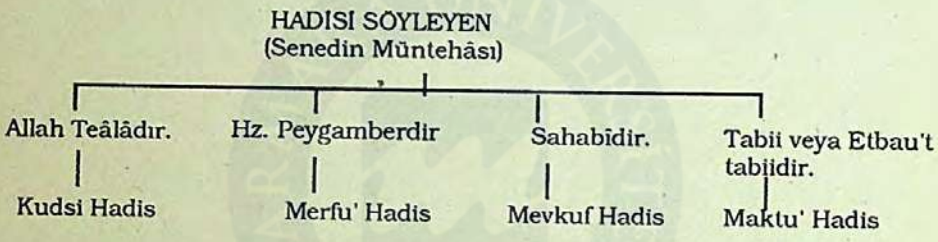


Şimdi bu hadis çeşitlerini özetle tanıyalım:

**A. KUDSİ HADİS** ( الحديث القدسي ) : Âyet olmamak kaydıyla, Hz. Peygamber'in, "Allah teâlâ şöyle buyurmuştur" diyerek, Allah teâlâ'ya nisbet ve izafe ettiği hadistir. Bu tür hadislere İ l a h î veya R a b b â n î H a d i s l e r de denir.

Bu tür hadislerin iki özelliği vardır: a) Hz. Peygamber tarafından Allah Teâlâ'ya izafe edilmişlerdir. b) Konuları, genellikle Allah teâlânın sıfatlarıyla ilgilidir.

Kudsî Hadisler, çoğunlukla şu iki ifade ile hadis kitablarında yer alırlar:

1.... ( قال رسول الله صلي الله عليه وسلم فيما يروي عن ربه

2.... ( قال رسول الله صلي الله عليه وسلم : قال الله تعالي[22]

22 Hadis usûlü kitaplarında ( قال الله تعالي فيما رواه عنه رسول الله صلي الله عليه وسلم ) şeklinde bir ifade kalıbından söz edilmekte ise de misalini bulamadık.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Misal olarak şu iki hadisi verebiliriz:

( حدثنا ابو معمر حدثنا عبد الوارث حدثنا جعد ابو عثمان حدثنا ابو رجاء العطاردي عن ابن عباس رضي الله عنهما عن النبي صلي الله عليه وسلم فيما يروي عن ربه عز وجل قال ، قال : إن الله كتب الحسنات والسيئات ... )

( Buhari, rikāk 31).

( عن ابي هريرة قال : قال رسول الله صلي الله عليه وسلم : قال الله تبارك وتعالي : أنا أغني الشركاء عن الشرك من عمل عملا أشرك فيه معي تركته وشركه ) .

( Müslim , zühd 46).

Kudsî Hadisler konusunda bir çok müstakil eserler yazılmış bulunmaktadır. Bunlardan Aliyyu'l-Kaarî'nin **el-Ehadîsu'l-kudsiyye'si** ile Abdurrauf el-Münavî'nin **el-İthâfus-seniyye bi'l-ehadisi'l-kudsiyye**'si Eski Diyanet İşleri Başkanı merhum H.Hüsnü Erdem tarafından **Kırk Kudsî Hadis** ve **İlâhî Hadisler** adıyla türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır .[23]

**B. MERFU' HADİS** : ( الحديث المرفوع )

( الحديث المرفوع هو ما أضيف الي النبي صلي الله عليه وسلم خاصة من قول أو فعل أو تقرير أو وصف خلقي أو خلقي ).

"Söz, fiil, takrîr, fıtrî veya ahlakî vasıf olarak, -senedi muttasıl veya munkatı' olsun- açıkça veya dolaylı bir şekilde ("hükmen") Hz. Peygambere izafe edilen hadistir."

Aslında bu izafeyi yapanın bir sahâbî, bir tâbiî veya daha sonra ki nesillerden biri olması arasında hiç fark yoktur. Sadece "hükmen merfu'" sayılacak rivayetlerde izâfeyi yapanın sahâbî olması şarttır.

Merfu' Hadîs iki kısma ayrılmaktadır: 1) Sarahaten (açık merfu') 2) Hükmen merfu.

---

23 Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşrolunmuşlardır. Ayrıca Kudsi Hadisler hakkında yazılmış eserler listesi için bk. T. Okiç, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler**, s. 13-16 (İstanbul, 1959).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

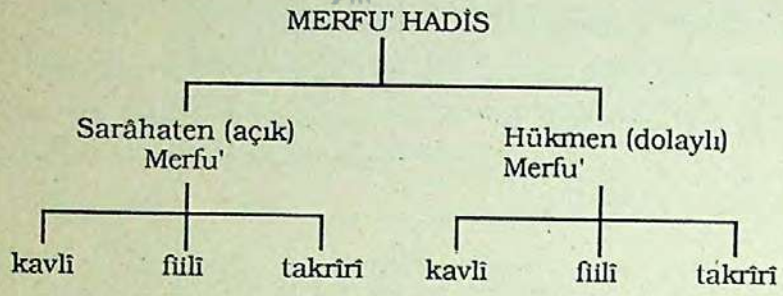


**1. Sarâhaten (Açık) Merfu' Hadis :**

Açık bir şekilde Hz. Peygambere izafe edilen hadistir. yani hadis içinde Rasulullaha ait bir söz, bir fiil, bir takrir veya bir vasıftan söz ediliyorsa bu açıkca merfu bir hadistir. Ayrıca ( أمرنا بكذا ) **şunu yapmakla emrolonduk**) ve ( نهينا عن كذا ) **şunları yapmaktan alıkonduk**) şeklinde sahâbîler tarafından verilen bilgiler de açık merfu olarak değerlendirilmektedir.

a. Sarahaten Hz. Peygambere izâfe edilen "**kavlî" hadîs**, hadis kitablarımızda şu ifâde kalıplarıyla yer almaktadır:

" Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :( قال رسول الله صلي الله عليه وسلم )
"Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim" ( سمعت رسول الله صلي الله عليه وسلم يقول )
" Rasûlullah (s.a.) bize şunları haber verdi" ( حدثنا رسول الله صلي الله عليه وسلم بكذا )
" Rasûlulllah (s.a.) ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir.." ( عن رسول الله صلي الله عليه وسلم أنه قال )

( عن ابي ايوب الأنصاري قال : قال رسول الله صلي الله عليه وسلم : إن أفضل الصدقة علي ذي الرحم الكاشح ) .

b. Hz. Peygamber'e izâfe edilen **fiilî hadisler** de şu ifâdelerle hadis kitablarında yer alır:

" Resûlullah (s.a.) ın şöyle yaptığını gördüm" ( رأيت رسول الله صلي الله عليه وسلم يفعل كذا )
"Reşûlullah (s.a.) şöyle şöyle yaparlardı" ( كان رسول الله صلي الله عليه وسلم يفعل كذا )

( عن ابن عباس : ان رسول الله صلي الله عليه وسلم قضي بيمين وشاهد )

c. Sarahaten Hz. Peygambere izâfe edilen **takrîrî hadisler** de

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sahâbînin şu ifadeleriyle hadis kitablarında yer almaktadır:

" Rasûlullah (s.a.) ın huzurunda şöyle şöyle yaptım." ( yaptık)

( فعلت " فعلنا " بحضرة النبي صلي الله عليه وسلم كذا )

" Rasûlullah (s.a.) ın huzurunda falan şöyle şöyle yaptı"

( فعل فلان بحضرة النبي صلي الله عليه وسلم كذا )

Bu ifadelerin sonunda da bu yapılanların Hz. Peygamber tarafından reddedilmediği yer alır. Meselâ,

( عن جرير : كنا نعزل والقرآن ينزل " وزاد مسلم فبلغ ذالك النبي صلي الله عليه وسلم فلم ينهنا )

**2. Hükmen Merfu' Hadis :**

Herhangi bir **sahâbî**nin, geçmiş peygamberler veya gelecekte cereyan edecek olaylar ya da işlenmesi halinde işleyene sevab yahut azâb gerekecek konular gibi şahsî görüş ve kanaata dayanması mümkün olmayan ("**mahall-i ictihad ve re'y olmayan**") mevzulara dair verdiği haberlere "Hükmen Merfu" denir. Verdiği bilgileri Rasûlullah'dan duyduğunu açıklamasa bile konuların özelliği açısından onları, Rasûlullah'dan duymuş olduğu; ya da en azından Hz. Peygamberden öğrenmiş olan bir başka sahâbîden işitmiş olduğu düşünülür. Ne var ki böylesi haberleri veren sahâbînin, İsrailî nakillerde bulunanlardan olmaması önem arzeder. Aksi halde verdiği bilginin İsrailiyattan olması mümkündür.

Hükmen Merfu Söz'e misal olarak Abdullah İbn Mes'ud'un şu rivayetini verebiliriz:

( من أتي ساحرا أو عرافا فقد كفر بما أنزل علي محمد صلي الله عليه وسلم )

" Her kim bir sihirbazın yahud gaibden haber verebilir diye bir arrâfın yani kâhin'in yanına giderse, Muhammed (s.a.) e inzal buyurulana küfretmiş olur" [24]

---

24 bk. Müslim, selâm 125; Ahmed b. Hanbel, II, 429; IV, 68; V, 380

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hükmen Merfu Fiil; İctahada imkan olmayan bir mevzuda bir sahâbînin belli bir uygulamada bulunmasıdır. Hz. Ali'nin Kusuf Namazı'nda ikiden fazla rukû' yapması gibi... [25]

Hükmen Merfu Takrîr; Sahâbînin ( كنا نفعل " أو نقول " في زمن النبي صلي الله عليه وسلم ) Rasûlullah (s.a.) zamanında biz şöyle yapar (veya söyler) dik; ( من السنة كذا ) Şöyle yapmak sünnetdendir" v.s. sözleriyle başlar. Meselâ "Namazda göbeğin altında eli el üzerinde kavuşturmak sünnettendir" hadisi gibi.[26] Hz. Peygamberin haberi olduğu halde nehyetmediği kabul edilir.

**Merfu' Hadise Delâlet eden Bazı İfadeler**

Tâbiûn'dan olan râvî, senedi sahâbîye ulaştırdıktan sonra; ( يرفعه - ويرفع الحديث ) sahâbî hadisi ref ederek"; " ( ينميه ) isnâd ederek", " ( يبلغ به ) Sözü sahibine (Hz. Peygamber)e ulaştırarak", " (يرويه )rivâyet ederek", " ( رواية - رواه ) rivayet ederek" kayıtlarını koyarsa, bu ifâdeleri taşıyan hadisler de Merfu'dur. Aynı ifadeler, bir sahâbî için değil de bir tâbiî için kullanılacak olursa, bu takdirde hadis, mürsel - merfu' adını alır.[27]

Bütün sened hazfedilerek doğrudan Hz. Peygambere izafe edilen hadislere de muallak - merfu' denir.

Merfu' Hadis, bütün İslam bilginlerince hüccet kabul edilmiştir. Bu sebeple de bağlayıcıdır.[28]

**C. MEVKUF HADİS** ( الحديث الموقوف )

( الموقوف هو ما أضيف الي الصحابة رضوان الله تعالي عليهم ) .

sahâbîlerin söz, fiil ve takrirlerine dair -muttasıl veya munkatı haberlere Mevkuf denir. Sened sahâbîde kalır, Hz. Peygamber'e ulaşmaz.

---

25 bk. A.Naim, **Tecrid Terc.** (Mukaddime), I, 134

26 bk. Ebû Davud, salât 118.

27 Mürsel, tâbiînin, sahâbîyi atlayarak Hz. Peygamberden rivâyet ettiği hadistir.

28 Bilgi için bk. İbnu's-Salah, **Mukaddime**, 41-48; İtr, **Menhec**, 325

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mevkuf Hadis sadece s a r a h a t e n (açıkca) m e v k u f olabilir. H ü k m e n M e v k u f diye bir şey söz konusu değildir.

M e v k u f H a d i s l e r şu ifadelerle rivâyet edilirler:

( قال عمر بن الخطاب كذا ) Ömer (r.a.) şöyle dedi

( فعل ابن عباس كذا )İbn Abbas (r.a.) şöyle yaptı.

( قرر ابو هريرة كذا )Ebû Hureyre (r.a.) şöyle takrirde bulundu.

(جاء عن ابن عمر موقوفا )İbn Ömer' (r.a.) den mevkuf olarak rivâyet olunur ki,

( هو موقوف علي ابن عباس )Bu hadis İbn Abbas'a varınca mevkuftur. Senedi daha öteye geçmiyor.

Bazan hadislerde meselâ " ( وقفه فلان علي الزهري ) Hadisi, fulan Zühri'ye varınca durdurdu" gibi ifadeler içinde v a k f kelimesi geçiyor diye hadis m e v k u f olamaz. Çünkü Zuhrî s a h a b î değil, tâbiî'dir.

## Mevkuf Hadislerde Sahihlik ve Zayıflık

Rasulullah'tan gelmeyen sözlerde, O'ndan gelenlerdeki yücelik bulunmaz. Buna rağmen M e v k u f H a d i s'e zayıf hadistir demek doğru olmaz. Zira sahihlik, hasenlik ve zayıflık, hadis usûlü kaideleri uyarınca yapılacak sened araştırmalarına bağlı değerlendirmelerdir.

Mevkuf bir hadise "sahihtir" demekle onun, Hz. Peygamber'e âidiyeti söylenmiş olmamaktadır. Hatta onunla amel etmenin v a c i b olduğu da belirtilmiş olmamaktadır. Çünkü en sahih görüşe göre Mevkuf Hadis h ü c c e t değildir.[29]

Mamafih M e v k u f H a d i s'in hükmü konusunda görüş ayrılığı bulunduğu da unutulmamalıdır. Hanefilerden Razi, Serahsî ve müteahhirûn, birer görüşlerinde de İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e

29 Kaasımî, **Kavaid**, s. 111; A. Naim, **Tec. Terc.** (Mukaddime), I, 135

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

göre Mevkuf Hadis h u c c e t'tir. Bazı hanefiler ve İmam Şâfiî'ye göre, h u c c e t değildir. Çünkü sahâbînin kendi ictihadı sonucu ya da Hz. Peygamberden değil de başka birinden duymuş olma ihtimali vardır.[30]

Bazı M e v k u f H a d i s l e r de senedleri Rasullullah'a ulaşmadığı için m e v z u (uydurma) sanılmıştır. Ebu Hafs Ömer b. Bedr el-Mavsilî (622/1224) böyle yanlış bir değerlendirmeye tabi tutulmuş Mevkuf Hadisleri "**Ma'rifetü'l-vukûf ale'l-mevkûf**" adlı eserinde toplamıştır. Abdurrezzak b. Hemmam (211/826) ın el-Musannef'inde de mevkuf hadisleri bolca bulmak mümkündür. [Tec. Tercemesi I, 136]

Mevkuf Hadis'e iki misal vererek bahsi kapatalım:

( عن قتادة قال : كره عمر بن الخطاب أن يسافر الرجل وحده ... )

"Katâde, "Ömer ibnu'l-Hattab kişinin yalnız başına yolculuğa çıkmasını hoş görmezdi" dedi.[31]

( قال ابو ايوب الأنصاري : " من اراد أن يكثر علمه وأن يعظم حلمه فليجالس غير عشيرته " ).

Ebu Eyyub el-Ensarî (r.a.) "**İlminin artmasını, anlayışının derinleşmesini arzu eden, kendi kavm kabilesinden uzaklaşıp yabancılarla beraberliğe (hicret'e) katlansın!**" dedi.[32]

## D. MAKTU' HADİS ( الحديث المقطوع )

( الحديث المقطوع هو : ما أضيف الي التابعي )

Herhangi bir tâbiî'ye izafe olunan söz, fiil veya takrirlere M a k t u ' H a d i s denir. Etbâu't-tâbiîn de tâbiîler gibi kabul edilmektedir. M a k t u' kelimesi, M e k â t ı' veya M e k â t î' şeklinde çoğul yapılır.

Hadis terimlerinin henüz tam olarak yerleşmediği dönemlerde İmam Şâfiî (204/819), Abdullah el-Humeydî (219/834), et-Taberanî (360/970) ve ed-Darekutnî (385/995) gibi imamlar M a k t u' yerine

30 bk. İtr. **Menhec**, 328.

31 Abdurrezzak b. Hammam, **Musannef**, x, 431

32 Çakan, **Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis**, 145 (İst., 1982)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

M u n k a t ı' terimini kullanmışlardır.

[ Halbuki M u n k a t ı', senedinde bir ravinin isminin hiç geçmediği veya kapalı olarak geçtiği hadisler ile, senedinden, sahâbîden önce bir kişinin atlandığı veya peşpeşe olmamak şartıyla iki ravinin atlanmış olduğu hadisler için kullanılmaktadır [33].]

Maktu' hadise misal olarak Abdurrezzak b. Hemmam'ın Ma'mer b. Râşid'den onun da İbn Şihab ez - Zühriden naklettiği şu hadisi verebiliriz:( أخبرنا عبد الرزاق عن معمر قال : سئلت الزهري عن الأكل متكئا فقال : لا بأس به )

"Ma'mer deki ki, Zühri'ye, bir yere yaslanarak yemek yemeyi sordum. Zühri bana "sakıncası yok" diye cevap verdi." [34]

M a k t u' H a d i s, h u ç c e t d e ğ i l d i r.

Ebu Hanife'den şöyle bir söz nakledilmektedir:

( أما ما جاء عن الرسول صلي الله عليه وسلم فعلي العين والرأس وما جاء عن الصحابي تخيرنا منه وأما ما جاء عن التابعين فهم رجال ونحن رجال ) .

"Rasulullah'dan gelen hadislerin, başımız üstünde yeri vardır. sahâbîlerden gelenlerde muhayyeriz. Tabiûndan gelenlere gelince, onlar rical ise, biz de ricâliz." İmam A'zam'ın bu sözü Maktu' Hadislerin hüccet kabul edilmediğini açıkca göstermektedir. Ancak yine de Said b. Müseyyeb, eş-Şa'bî, en-Nehâ'î ve Mesruk gibi yaşlı tâbiîlerin maktu'larıyla ihticac edilmesi caiz olur.

## IV. S I H H A T VEYA H Ü K Ü M AÇISINDAN

Sıhhat veya hüküm açısından hadisler; daha doğru deyimiyle âhâd hadisler, üç kısma ayrılmaktadırlar: Sahih, Hasen ve Zayıf...

Sahih ve Hasen hadislerin M a k b u l; Zayıf hadislerin de M e r d u d grubunu oluşturduğunu daha yukarıdaki bir taksimde çizimle göstermiştik. Burada sırf sıhhat ve hüküm açısından bu üç grubu incelemek istiyoruz.

---

33 bk. İtr. **Menhec** 327 Aslında Munkatu' sened'le ilgili; Maktu' ise, metinle ilgilidir (bk. İbn Hacer, **Nuhbetu'l-fiker Şerhi**, s. 78)

34 **Musannef**, x, 416

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sıhhat ve Hüküm Açısından
HADİS

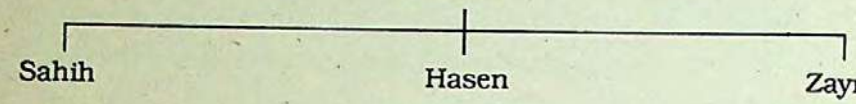


### A. SAHİH HADİS:

"Adalet ve Zabt sahibi ravilerin muttasıl senedle rivâyet ettikleri şâzz ve muallel olmayan hadistir." Arapça olarak tarifi de şöyle yapılabilir:

( الحديث الصحيح : هو الحديث الذي اتصل سنده بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط الي منتهـــاه ولا يكون شـــاذا ولا مـــعللا ) .

Bu tarife göre, bir hadise "Sahih" diyebilmek için;

* Senedinin kesintisiz ("muttasıl") olması,
* Ravilerinin tamamının âdil ve zabıt (öğrendiğini eksiksiz - artıksız belleyen ve nakleden) kimseler olması,
* Sika bir ravinin, kendisi gibi sika ravilere muhalif olarak naklettiği ("şâzz") bir hadis olmaması,
* Hadis'in illetten uzak olması (yani, dış görünüşü itibariyle sahih görünmekle birlikte, konunun uzmanlarınca farkedilebilecek gizli bir kusur taşımaması, "muallel" olmaması)

gerekmektedir.

Gerçekten "ağır" olan bu şartların tümü bir araya gelmedikçe bir hadise S a h i h denmez. Bu şartlardan birinin eksikliği hadisi sahih olmaktan çıkarır.

Şuna da işaret edelim ki, alimlerin görüş birliği ile kabul ettikleri bu şartların dışında başka bazı şartları ileri sürenler daha bulunmaktadır.[35]

---

35 bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 203-206

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**1. Sahih Hadis'in Kısımları:**

Sahih Hadis, eğer bu sayılan sıhhat şartlarının tümünü en üst seviyede sahip ise, ona "Sahih li zâtihi" denir.

Mutlak olarak "Sahih" denilince de "Sahih li zâtihi" akla gelir.

Sıhhat şartlarını en üst seviyede taşımamasına rağmen, kendisini sıhhat derecesine çıkaracak bir başka rivâyet ("Âdıd") bulunan hadislere de Sahih li ğayrihi veya Sahih lâ li zatihi denir.

Bu da Hasen hadisin sahih derecesine çıkarılması anlamındadır.

Bu söylediklerimizi çizimle şöyle gösterebiliriz:

SAHİH HADİS

Sahih li zatihi — Sahih li ğayrihi

Sahih li zatihi'ye misal:

( حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا جرير عن عمارة بن القعقاع عن ابي زرعة عن ابي هريرة قال: جاء رجل الي النبي صلي الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله من أحق الناس بحسن صحابتي ؟ قال : امك قال ثم من ؟ قال : امك قال ثم من ؟ قال : امك قال ثم من ؟ قال ثم ابوك ) .

Bize Kuteybe b. Said rivâyet etti, dedi ki; bize Cerîr, Umare b. Ka'ka'dan o da Ebû Zür'a'dan o da Ebû Hüreyre (r.a.)'den naklen rivâyet etti.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiş: Rasulullah (s.a.) e bir adam geldi ve sordu:

-İnsanların güzelce hizmet ve sohbet etmeme en layık olanı kimdir?

Hz.Peygamber;

-"Annendir." buyurdu.

- Sonra kimdir? dedi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-"Annendir" buyurdu.

- Sonra kimdir? dedi.

- "Annendir" buyurdu.

- Sonra kimdir? dedi.

- "Sonra babandır" buyurdu." [36]

Bu hadisin senedi muttasıldır. Adil ve zabıt kişilerin kendileri gibi olanlardan sema'ı ile nakledilmiştir. Kuteybe b. Said, Buhari ve Müslim'in hocasıdır, sikadır. Cerir b. Abdilhamid sikadır. Umâre b. Ka'ka' aynı şekilde sikadır. Ebu Zür'a ise sika bir tâbidir. Bu sened, sika ravilerinden oluşan ve hadisçilerce bilinen bir seneddir. Hadisin metni de bir çok dellile sabit olan esaslara uygundur. Ve hadis, li zatihi Sahih'tir.[37]

Sahih li ğayrihi'ye misal:

Yine Ebû Hureyre (r.a.) nın rivâyet ettiği,

( لو لا ان أشق علي امتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة ) .

"Ümmetime meşakkat vereceğimi bilmesem her namaz vakti misvak kullanmalarını emrederdim"[38] hadisinin râvîleri arasında Muhammed b. Amr bulunmaktadır.Bu zat, hafıza kusuru ile (" su-i hıfz") ile tenkid edilmiştir. Bu yüzden hadis, sıhhat şartlarına en üst seviye'de hâiz olamamıştır. Ne var ki, hadis, râvîlerinin hiç biri tenkide uğramamış senedlerle de nakledilmiştir ve hadis isnad-ı sahih derecesine çıkmıştır. Fakat "sahih li ğayrihi" olmuştur. Hadisi sahih dere-

36 Buhari, edeb 1; Müslim, birr 1

37 Itr, **Menhec** s.244

38 bk. buhari, cum'a 8; temennî 9; savm 27; Müslim, tahâre 42; Ebû Davud, tahare 25; Tirmizî, tahare 18; Nesaî, tahare 6; İbn Mace, tahare 7; Darimî, salât 168; Muvatta, tahare 114-115.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cesine çıkaran öteki rivayetlere de terim olarak **Âdıd** denilir.[39]

**2. Sahih Hadisin Hükmü:**

Hadisçiler ve hadisçi sayılan fukaha ve usulcüler, Sahih Hadisin hücceti ve gereğince amel etmenin vacib olduğu görüşündedirler. Sahih Hadisin ravisinin tek bir kişi olması ya da tevatür derecesine varamayan iki-üç kişi olması arasında bir fark yoktur.

Alimler Sahih Hadis ile itikadî konuların sabit olması ve bu konuda Sahih Hadisin muktezasınca amel edilmesi hakkında farklı görüşler ileri sürmektedirler. Çoğunluk, inanç konularının ancak, Kur'an ve Mütevatir Hadis'ten ibaret olan kesin delil ile sabit olacağı görüşündedirler. İbn Hazm ve bazı bilginler de Sahih Hadisin kesin ilim ifade ettiğini ve inanç konularında da hükmüyle amel etmenin gerekeceğini söylerler.[40] Ancak "sika" da olsa, hiç bir ravinin hataya düşmekten korunmuş ("ma'sum") olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır.

**3. Sahih Hadislerin Dereceleri, sahih hadisleri hadisçiler kendi arasında 7 dereceye ayırmışlardır.**

a. Buhârî ve Müslim'in ortaklaşa kitaplarına aldıkları hadisler. bunlara "muttefakun aleyh" de denir. M. Fuat Abdulbâkî'nin el-Lu'lu u ve'l-mercân adlı eserinde bu nitelikteki hadis sayısı 1906'dır.

b. Buhârî'nin yalnız başına rivâyet ettiği hadisler.

c. Müslim'in yalnız başına rivâyet ettiği hadisler.

d. Kitaplarına almamış da olsalar, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olan hadisler.

e. Yalnızca Buhârî'nin şartlarına uygun olanlar.

f. Sadece Müslim'in şartlarına uygun düşen hadisler

---

39 A. Naim, **Tecrid Tercemesi**. I. 201

40 bk. İtr, **Menhec**, s. 244-245

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

g. Buhârî ve Müslim'in dışındaki hadis mütehassıslarının "sahih" dedikleri hadisler.

Görüldüğü gibi Sahihayn'da yer alan hadisler, sahih hadislerin en ön sıralarını teşkil etmektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki, Sahihayn'ın öteki hadis kitaplarına üstünlüğü geneldedir. Ayrı ayrı her hadisin durumu tetkik edilecek olursa farklı durumlarla karşılaşılabilir. Aslında Kasım b. Kutluboğa'nın çok açık bir şekilde belirttiği gibi **"bir hadisin sıhhatı, hangi kitapta bulunduğuna bakılarak değil, onu nakledenlerin haline bakılarak tayin ve tesbit edilir".**[41]

Sahih hadislerin bu yedi kısmından her birine 40'ar hadis misal vermek suretiyle İbn Dakiku'l-İyd, **el-iktirah** adlı eseri yazmıştır. Misaller için bu kitaba bakılmalıdır.[42]

**4. Sahih Hadislerle İlgili Eserler:**

Sahih Hadisleri toplamak amacıyla telif edilen eserlerin ilki, el-Buhari (256/870) nin "Sahih"idir. Sonra İmam Müslim (261/875) in "Sahih"i bu konunun ikinci önemli kaynağıdır. bu iki kitab "Sahihan" diye bilinirler.

Bunlardan önceki dönemde İmam Malik (179/795) in "Muvatta"ı; daha sonraki dönemde de İbn Huzeyme (311/923) ve İbn Hıbban (354/965) ın "Sahih" leri önemli "sahih hadis" kaynaklarıdır.

Ayrıca Kütüb-i sitte içinde yer alan öteki "Sünen"lerde de sahih hadislere birinci derecede yer verilmiştir. Buhârî ve Müslim'in eserleri üzerine yazılmış Müstedrek ve Müstahraç'larda da "Sahih" hadisler bulunmaktadır.

Hadis külliyatında yer alan "Sahih" nitelikli hadislerin hepsinin bir kitabta toplanması henüz gerçekleştirilmiş değildir.[43]

---

41 bk. Kâsımi, **Kavaidut-tahdîs**, s. 59

42 Beyrut, 1986

43 Hadis Kitabları hakkında bilgi için bk. Sıddîkî, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, trc. Y.Z.Kavakçı, İstanbul, 1966; Çakan, **Hadis Edebiyatı** s.60.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**5. "Sahih" Terimiyle İlgili Bazı Notlar:**

a. Sahih Hadis bir anlamda en sağlam senedle rivâyet edilen hadis demek olduğu için Senedlerin en sahihi ("Esahhu'l-esânîd") nin tesbiti yoluna gidilmiştir. Bu hiç kuşkusuz, değişik alimlerce, değişik senedler olarak belirlenmiştir.[44]

b. "أصح شيئ في الباب كذا"- Bu mevzuda en sahih rivâyet budur" gibi bir değerlendirme ile zikredilen hadis, o konuda bilinebilen hadislerin en sahih'idir. Yoksa hadisin, mutlaka Sahih veya "en sahih" olduğunu göstermez. "En az zayıf olanı budur" demek olur.

c. "Falan hadis sahihtir" sözü, o hadisin, "sıhhat şartlarını taşıdığını" ifade eder. Aslında da o hadisin sahih olabileceği konusunda olduka kuvvetli bir zanna sahip olunabilir. "Mütevatir Hadis"te olduğu gibi "kesinkes" bir kanaattan söz edilemez.

## B. HASEN HADİS

Zabtı biraz gevşek olan ravilerin muttasıl senedle rivâyet ettikleri şâzz ve muallel olmaya hadistir. Arapça tarifi de şöyle verilebilir:

( الحديث الحسن : هو الحديث الذي اتصل سنده بنقل عدل خف ضبطه غير شاذ ولا معلل).

Hasen Hadis'in Sahih Hadis'ten farkı, râvîsinin zabt niteliğinin m ü k e m m e l olmamasından ibarettir.

**1. Hasen hadisinin kısımları**

Hasen Hadis de Sahih gibi a) Hasen li zâtihi ve b) Hasen li ğayrihi kısımlarına ayrılır. Mutlak olarak "Hasen Hadis" denilince Hasen li zatihi anlaşılır.

HASEN HADİS

li Zatihi Hasen — li Gayrihi Hasen

44 bk. A.Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 210-215.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

a. Hasen Li Zatihi, mütâbi' (lafzı benzer bir başka hadis) tarafından takviye edilirse, Sahih li ğayrihi derecesine çıkar.

b. Hasen li ğayrihi ise, yalancılıkla itham edilmemiş ve çok hata yapacak kadar dalgın olmayan ve fakat ehliyeti açıkca anlaşılamayan ("mestûr") bir râvîsi bulunan hadis, lafız veya mana yönünden başka rivayetlerle desteklenirse bu hasen li ğayrihi adını alır. Bir başka tanımla "Hasen li ğayrihi, âdıd ile hasen mertebesine çıkan hadistir"[45]

Hasen li ğayrihi, zayıf hadis'e çok yakındır. Fark, kendisini destekleyen bir veya birkaç rivâyetin bulunmuş olmasıdır.

Hasen li ğayrihi olan hadis de zaten çoğunlukla, başka hadisleri desteklemek için ("i'tibâr") kullanılır.

"Hasen" tarimini çokca kullanan Tirmizî, bundan neyi kasdettiğini şöyle açıklamaktadır:

( كل حديث يروي لا يكون في اسناده من يتهم بالكذب ولا يكون الحديث شاذا ويروي من غير وجه نحو ذاك فهو عندنا حديث حسن ) .

"İsnadında kizb ile itham edilmiş hiçbir kimse bulunmamakla beraber, şâzda olmayan ve kendi gibisi diğer tariklerden de rivâyet edilen hadistir".[46] Bu tarif ile Tirmizî, "hasen" teriminden "Hasen li ğayrihi" kasdettiğini açıklamış olmakta [47] veya ona daha yakın bir tarif vermiş olmaktadır.

Hasen Li Zatihi'ye misal:

( قال أحمد : ثنا يحيي بن سعيد عن بهذ بن حكيم ثني أبي عن جدي قال : قلت : يا رسول الله من أبر ؟ قال : امك قال قلت : ثم من ؟ قال : ثم امك قال قلت : ثم من ؟ قال امك ثم اباك ثم الأقرب فالأقرب ) .

Ahmed b. Hanbel dedi ki, bize Yahya b. Said Behz b. Hakîm'den naklen bildirdi. O da dedi ki, bana babam (Hâkim), dedemden naklen bildirdi. Dedem demiş ki;

---

45 bk. **Tecrid Tercemesi**, I, 246.

46 Tirmizî, Cami (k. İlel), V, 758.

47 İtr, **Menhecu'n-nakd**, s. 268.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-Ya Rasûlallah, iyilik yapmaya kim daha lâyıktır?

Rasûlullah (s.a.) de;

-Annen! buyurmuş. Dedem bu kez;

-Sonra kim? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) de yine,

-Annen! buyurmuş. Dedem bir kere daha,

-Sonra kim? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.);

-Annen, sonra baban; daha sonra en yakın akraban, sonra yakınlık sırasına göre öteki akrabaların." buyurmuş.[48]

Bu hadisin senedi muttasıldır, şâzz değildir ve bu sened ve metin konusunda raviler arasında herhangi bir ihtilafın bulunmaması sebebiyle sıhhatini yaralayıcı bir illeti de yoktur.

Ahmed b. Hanbel, hocası Yahya b. Said el-Kattan iki değerli imamdır. Behz b. Hakim, Ali b. el-Medinî, Yahya b. Main, Nesaî ve daha başkalarınca güvenilirliği belirtilmiş ehl-i sıdk biridir. Fakat bazı rivâyetleri ulemâya pek açık gelmemiş, hatta Şû'be b. Haccac, hakkında tenkidde bulunmuştur. Bu tenkid onun Zabt sıfatına sahip olmadığını göstermez ama zabtının biraz gevşek olduğu izlenimini verir. Binaenaleyh Behz b. Hakîmin bu rivâyeti, hadis ulemasının kriterlerine göre H a s e n l i z â t î h î olur. Hatta Hasen'in en üst seviyesindedir.[49]

Hasen li ğayrihî'ye misâl:

( قال الترمذي : حدثنا علي بن حجر حدثنا حفص بن غياث عن حجاج عن عطية عن ابن عمر قال : صليت مع النبي صلي الله عليه وسلم الظهر في السفر ركعتين وبعدها ركعتين ) .

Ebu İsa (Tirmizî), "Bu hadis hasen'dir; İbn Ebî Leyla, Atıyye-Nafi' - İbn Ömer kanalıyla bu hadisi rivâyet etmiştir." demiştir.

( قال الترمذي : حدثنا محمد بن عبيد المحاربي حدثنا علي بن هاشم عن ابن ابي ليلي عن

---

48 Ebu Davud, edeb 120; Tirmizî birr 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 342.

49 bk. İtr. Menhec, 265

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

عطية ونافع عن ابن عمر قال : صليت مع النبي صلي الله عليه وسلم في الحضر والسفر : فصليت معه في الحضر الظهر أربعا وبعدها ركعتين وصليت معه في السفر الظهر ركعتين وبعدها ركعتين )

.Ebu İsa (Tirmizî), "Bu Hasen bir Hadistir" demiştir.[50]

Bu iki hadis birbirini takviye ettiği için Tirmizî her iki hadisi de "Hasen" olarak vasıflandırdı. İkinci seneddeki İbn Ebi Leyla, meşhur bir fakih olmasına rağmen hıfz cihetinden tenkid edilmiştir. Fakat hadis bu tarikten nakledilmiş olmakla takviye olunmuştur. Tirmizî de ona "Hasen" demiştir.[51]

**2. Hasen Hadisin Hükmü:**

Hasen Hadis, bütün fakihlere göre ihticac ve kendisiyle amel edilmek bakımından m a k b u l'dür. Hadisçilerin ve usulcülerin büyük bir çoğunluğu da aynı görüştedirler.

Hasen li ğayrihi olanlar da aynı makbuliyet içindedirler. Zira onlar her ne kadar aslında zayıf ise de başka tariklerle takviye edilmiş olmaları ve kendileriyle çelişen başka hadislerin de bulunmaması sonucu zayıflıkları ortadan kalkmıştır.

**3. Hasen Hadis ile İlgili Bazı Terimler:**

* "Hasen-Sahih" tabiri, hadisin bir kaç senedinin olduğunu ve sahihlik derecesine ulaştığını gösterir. Bu ifade, bir tarikten Hasen, bir başka tarikten Sahih'tir anlamında da anlaşılmıştır.

Birinci anlayışa göre sadece "Sahih" denilen hadis, "Hasen-Sahih"den daha kuvvetli; ikinci anlayışa göre "Hasen-Sahih" denilen sadece "Sahih" denilenden daha kuvvetli olmuş olur.[52]

* "Hasen-Garîb" Gariblik hem sened hem de metinde olur da bir tek senedle rivâyet edilmiş olursa ve manasını takviye eden başka deliller bulunursa bu hadisi "Hasen li zâtihi" kabul ettiğini göstermek üzere Tirmizî "Hasen-Garib" demiş olmaktadır.[53]

---

50 Tirmizî, 265

51 bk. İtr. **Menhec** s.270-271.

52 **Tecrid Tercemesi**, I, 247.

53 İtr, **Menhec**, s. 272.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çünkü Garîb Hadis, bazan Sahih bazan Hasen bazan da Zayıf olabilir. zira, sadece ravisinin teferrüdünden dolayı "garîb" adını almıştır.

* Hadisin makbul olduğunu belirtmek üzere ve hem Sahih'e hem de Hasen'e şâmil olmak üzere hadisçiler başka terimler de kullanırlar. Meselâ; **Ceyyid** ve **Kavî** terimleri Sahih ile denk tutulmuştur. Sâlih, Sahih ve Hasen hakkında ortak olarak kullanılır. Keza **Mücevved** ve **Sabit** terimleri de Sahih ile Hasen' şümûlü olan tâbirlerdir. **Müşbih** ise, sadece Hasen veya Hasen'e yakın olan anlamında kullanılır. **Müstahsen** ise, "Sahih olmaya da Hasen olmaya da ihtimali var," anlamındadır.

## C. ZAYIF HADİS: ( الحديث الضعيف )

Sahih ve Hasen hadis şartlarını taşımayan hadistir. Arapça olarak şöyle tarif edilebilir. ( الحديث الضعيف هو ما فقد شرطا من شروط الحديث المقبول )

Makbûl (Sahih-Hasen) hadis şartlarından herhangi biri noksan olursa hadis zayıf hadistir. Bu şartlardan birden fazlası noksan olursa, zayıflık daha şiddetli olur. Böylece Zayıf Hadisin dereceleri de farklılık arzeder. Bu sebeptendir ki Zayıf Hadisin çeşitleri 49'dan[54], 510'a[55] kadar değişen rakamlarla ifade edilmiştir. Ancak bunların çoğu, nazaridir.

Zayıf Hadis çeşitlerinden 15 tanesi, öteden beri, özel terimlerle anlatıla gelmektedir. Bunlar da, **Muallak, Mürsel, Mu'dal, Münkatı', Müdelles, Muallel, Şâz, Münker, Mevzu', Metruk, Müdrec, Maklûb, Muztarîb, Musahhaf ve Muharreftir.**[56]

Hadiste Zayıflık genelde iki sebepten kaynaklanır: 1) Senedde inkıta' (kopukluk) bulunması, 2) Râvîde cerhi gerektiren bir halin bulunması.

---

54 bk. İbnu's-Salah, **Ulumu'l-hadis**, s. 37

55 İtr. **Menhec**, 287

56 A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 270

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



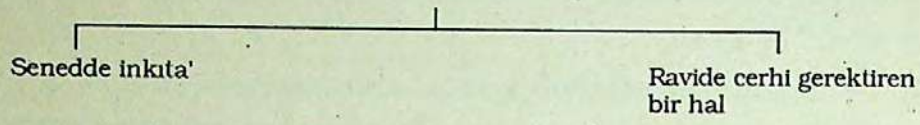


**1. Seneddeki inkita sebebiyle zayıf hadis çeşitleri**

İnkıta' (kopukluk), senedden en azından bir râvînin düşmesi demektir. Böyle bir inkıta' varsa, seneddeki bütün şahıslar sika olsalar bile, sırf bu inkıta', metnin reddini gerektirir.

İnkıta' yüzünden zayıf kabul edilen hadisler, **Muallak, Mürsel, Mu'dal, Munkatı'** ve **Müdelles** isimleriyle anılırlar. Bunları şöylece gösterebiliriz:

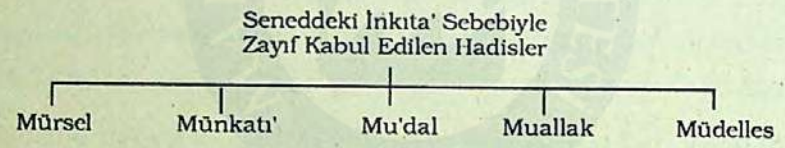


**a. MÜRSEL:** Tâbiî'nin, sahâbîyi atlayarak Hz.Peygambere izâfe ettiği hadistir. Tâbiî bunu,

( فعل بحضرته كذا ) ( فعل كذا ) ( قال رسول الله صلي الله عليه وسلم كذا )

gibi sözlerle gerçekleştirir. Mürsel'in çoğulu M e r a s î l'dir. Mürsel Hadîs rivâyet eden tâbiî'ye de M ü r s i l denir.

Mürsel Hadis'in zayıf sayılması, şenedindeki inkıta' (kopukluk) dır.

Misâli:

( أخبرنا سعيد عن ابن جريج قال أخبرني حميد الأعرج عن مجاهد عنه قال : كان النبي صلي الله عليه وسلم يظهر من التلبية لبيك اللهم لبيك ...) .

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mücâhid, Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaşamamış bir Tâbiîdir. Burada, aradaki sahâbî'yi zikretmemiştir. Bu yüzden bu hadis mürseldir.[57]

Rivâyet ettiği hadisi doğrudan Hz. Peygamberden duymadığı (bir başka sahâbîden duymuş olduğu) halde, Hz. Peygamberden nakleden sahâbî'nin bu rivâyetine de **"Sahâbî Mürseli"** denir. Hadisçilerden bu tür hadisleri mürsel saymayanlar; "sahâbînin, sahâbî râvîyi atlaması bir kusur teşkil etmez" diyenler bulunmaktadır.

**Mürsel Hadis'in Hükmü**: Mürsel hadisi delil kabul edip etmemekte görüş ayrılıkları vardır. Bu değişik görüşler üç noktada toplanabilir:

* Muhaddislerin, fakihlerin ve usulcülerin çoğunluğuna göre, Mürsel hadis, delil olmaz, onunla ihticac edilmez, zayıftır.

* Ebu Hanife, İmam Malik ve taraflarınca, sikanın mürseli sahihtir, hüccettir.

* İmam Şâfiî'ye göre ise, büyük tâbiîlerin mürselleri ile i'tibar araştırmasına dayalı olarak (5 şartın birinin tahakkuku halinde) amel edilebilir. Yoksa mürsel hadis hüccet olamaz.[58]

**Sahâbe Mürseli sahihtir**, hükmüyle bilittifak amel edilir.

**Mürsel Hadislerle İlgili Eserler:** Ebû Said, Selahaddin el-Alâî (761/1360) nin **Camiu't-Tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl'i** meşhudur. Müellif bu eserinden **Munkatı'** Hadis çeşitlerini incelemiş, müdellislerin isimlerini vermiş ve mürsel hadis konusunu iyice tahlil etmiştir. Eser, Irak Evkaf Nezareti tarafından Hamdi Abdülmecid es-silefî'nin tahkik ve tahrici ile Bağdatta 1398/1978'de ilk kez basılmıştır.

---

57 bk. İtr, **Menhec**, s. 370

58 bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I, 142-147; İtr, **Menhec**, 371-372.

Not:İrsal, kelime olarak seneddeki bir raviyi atlayarak hadisi bir yukarıdaki râvî'den nakletmektir. Atlanan kişi her zaman ve herkes tarafından kolayca anlaşılmayabilir. İşin ehli olanların farkedebileceği irsâle "irsâl-i hafî", böylesi hadise de "Mürselû-l-hafiy" denir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkçede de Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Selahaddin Polat'ın **"Mürsel Hadisler"** adını taşıyan bir doktora tezi bulunmaktadır.

**b. MUNKATI' HADİS** ( الحديث المنقطع )

Senedi muttasıl olmayan hadistir. Böyle bir hadisin Hz. Peygamber'e isnad edilmesi ile bir başkasına isnadı arasında hiç fark yoktur. ( المنقطع ما لم يتصل اسناده علي اي وجه كان انقطاعه ) . ( المنقطع كل ما لا يتصل )

Munkatı' terimi, müteahhirûn tarafından, etbâu't-tâbiînden olan ravinin (tâbiî'yi atlayarak) sahâbîden naklettiği hadis anlamında kullanılmaktadır. Meselâ ( مالك عن ابن عمر ) şeklindeki bir senede sahip olan hadis munkatı'dır, Çünkü İmam Malik Etbâu-tabîin'dendir ve sahâbî olan İbn Ömer'e yetişmemiştir.[59]

Senedin herhangi bir yerinden bir râvînin düşürülmesi veya senedin farklı yerlerinden peşpeşe olmamak şartıyla birden fazla râvînin düşürülmesi halinde de hadis **MUNKATI'** adını alır.

Zayıflık sebebi, seneddeki kopukluktur. **Munkatı' Hadis, Mürsel Hadisten daha zayıftır.**

Senedde müphem (bilinmeyen) bir kişinin zikredilmiş olmasını da inkıta' kabul eden ve böylesi hadise de Muntakı' diyenler de vardır.[60]

**c. MU'DAL HADİS** ( الحديث المعضل )

Senedinin herhangi bir yerinden peşpeşe iki veya daha çok ravinin düştüğü hadistir.

( الحديث المعضل هو ما سقط من اسناده اثنان أو أكثر في موضع واحد سواء كان في اول السند أو وسطه أو منتهاه ) .

Mu'dal, munkatı'dan daha zayıftır.

---

59 bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi**, I. 149.

60 bn Kesir, **İhtisâru Ulûmu'l-hadis**, s. 53.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Misali:

( حدثنا موسي بن اسماعيل نا حماد عن ثابت البناني عن النبي صلي الله عليه وسلم ح وحدثنا الحسن بن الصباح نا يحيي بن اسحاق أنا حماد بن سلمة عن ثابت البناني عن عبد الله بن رباح عن ابي قتادة أن النبي صلي الله عليه وسلم خرج ليلة فاذا هو بأبي بكر يصلي ...) .

Burada, hadisin iki senedle iki ayrı şekilde rivâyet edilmiş olduğunu görmekteyiz. Birinci sened **Mu'dal,** ikincisi **Müsned** ve **muttasıl**'dır. İkinci sened, Sabit el-Bünanî ile Rasulullah arasından birinci senedde Abdullah b. Rebah ile Ebû Katâde'nin düştüğünü ortaya çıkarmaktadır.[61]

Merfu bir hadisi, sahâbi ve Resûlullah (s.a)'ı düşürerek tâbiinden birinin sözüymüş gibi nakletmek de hadisi Mu'dal kılar. İmam Mâlik'in Muvatta'ında ( بلغني ) diyerek Resûlullah (s.a)'dan rivâyet ettiği hadisler de aradan tâbiî ve sahâbî peşpeşe düştüğü için Mudal'dir. Muvatta'daki bu tür 61 hadisten 57'isinin başka tariklerden müsned olduğu tesbit edilmiştir. 4 tanesinin ise muttasıl senedi bulunamamıştır.[62]

### d. MUALLAK HADİS ( الحديث المعلق )

Senedinin baş tarafından bir veya bir kaç râvî ya da müntehasına kadar senedin bütünüyle hazfolunduğu hadistir.

( الحديث المعلق هو ما حذف مبتدأ سنده سواء كان المحذوف واحدا أو أكثر علي سبيل التوالي ولو الي آخر السند ) .

Misalleri: Buharînin

قال بهز بن حكيم عن ابيه عن جده عن النبي صلي الله عليه وسلم " الله أحق ان يستحيي منه "

demesi ta'liktir. Zira Buhârî, Behz b. Hakime yetişmemiştir.

Senedin tamamı hazfolunarak Merfu' Hadis'i ( قال رسول الله (ص) diyerek; Mevkuf Hadisi ( قال ابن عباس ) diyerek maktu hadisi de mesela ( قال عطاء ) diye rivâyet etmek de ta'liktir. Böyle kesinlik ifade eden bir (c e z m) sigasıyla rivâyet edilen hadisler Muallak'tır.

**Cezm sigası**yla ifade edilmeyen rivayetleri Muallak kabul etme

---

61 bk. **el Menhelu'l-azbü'l mevrud Şerhu Süneni Ebi Davud**, VII, 258

62 A.Naim, **Tec.Terc.** I, 150.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yenler yanında onun da muallak sayılacağı görüşünde olanlar vardır. ( يحكي ) ( يذكر ) ( يقال ) ( يروي ) gibi **temrîz sigası**yla yapılan ta'likler, böylesi rivayette bulunana göre de hadisin sıhhati meşkuktur anlamında kabul edilmektedir.

**Ta'lik**, ihtisar (kısaltma) maksadıyla yapılır. Son zamanlarda bilhassa halk için yazılan hadis kitablarında sadece sahâbî ravisi zikredilerek yapılan rivayetler hep Muallak'tırlar. Ancak bunların asıl kaynaklarda senetleri muttasıl olarak yer almış olduğundan, sıhhatlarından bir şey kaybetmezler.

Ta'lik, aslında bir rivâyet kusurudur. **Sahihayn**'daki, özellikle Buhari'deki 1300 küsur ta'likin Buhari'ye göre sahih oldukları kabul edilmektedir.

### e. MÜDELLES HADİS ( الحديث المدلس )

T e d l i s; senede dahil bir râvînin ismini atlayarak, orada böyle biri yokmuş izlenimini verecek şekilde senedi sevketmek demektir. (Tedlis, lügatte de malın ayıbını müşteriden gizlemektir).

Tedlis yapan raviye Müdellis, senedden düşürülen raviye Müdellesün anh, tedlis ile rivayet edilen hadîse de MÜDELLES denir.

Tedlis üç çeşittir: İsnad Tedlisi, Şuyûh Tedlisi, Tesviye Tedlisi.

TEDLİS

| İSNAD TEDLİSİ | ŞUYUH TEDLİSİ | TESVİYE TEDLİSİ |
|---|---|---|
| Ravinin görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı çağdaşı bir kişiden işitmiş gibi Kâle fülân veya an fülân diyerek diyerek hadisi rivayet etmesidir. (Ravinin görüşmediği çağdaşından yaptığı rivayete "Mürsel-i hafi"de denir). | Ravinin hocasını bilinmiyen bir isim, sıfat veya künye ile zikretmesidir. | Sika raviler arasındaki zayıf bir raviyi atlayarak, hep sikalardan gelmiş intibaını verecek şekilde hadisin rivayet edilmesidir. |

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**2. Ravideki cerhi gerektiren hallere göre zayıf hadis çeşitleri**

"Metain-i aşere" denilen ravileri tenkid noktalarından birinin veya bir kaçının bulunması sebebiyle zayıf kabul edilen hadisler on çeşittir. Bunları ait oldukları tenkid noktalarıyla birlikte şöylece şekillendirebiliriz:

**METAİN-İ AŞEREYE GÖRE ZAYIF HADİSLERİN RÂVİNİN VASIFLARIYLA İLGİSİ**

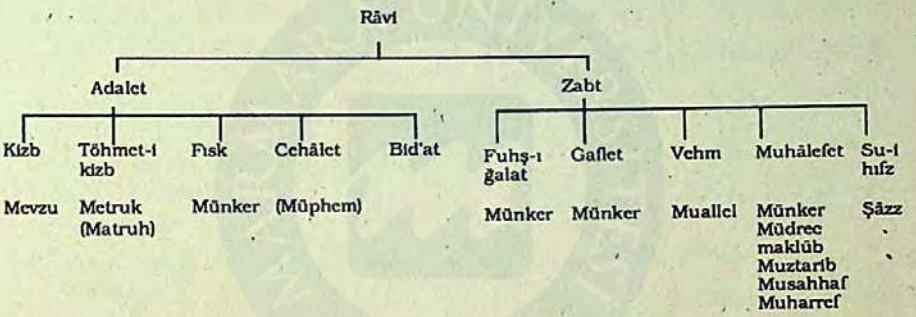


**a. M e v z u'** ( الحديث الموضوع ). Hz. Peygamber adına yalan uydurmak (kizb) ile cerhedilmiş râvînin rivayetine denir. Bu, aslında hadis değildir. Ona, **Hadis diye uydurulmuş söz** demek daha doğrudur. Buna hadis denmesi, onu uyduranların zannı ve iddiasına göredir. Bu konu, fevkalade önem arzettiği için, zayıf hadis çeşitlerinin sonunda ayrıca işleyeceğiz. Bu sebeple burada bu kadarla yetiniyoruz.

**b. M e t r û k** ( الحديث المتروك ) . Yalancılıkla itham edilmiş bir ravinin rivayetinde yalnız kaldığı (teferrüd ettiği) hadise m e t r û k veya m a t r û h denir. Hadis rivayetinde kasden yalan söylediği bilinmemekle beraber, başkasından ya da kendisinden bahsederken yalan konuştuğu bilinen kişinin rivayeti reddolunur. Başkasının sözlerinde gevşek davranmaya alışmış olan kimsenin hadis-i nebevîyi naklederken de -alışkanlık sebebiyle- gevşek davranmasından korkulur. Bu sebeple de böylesi kişilerin hadisi reddedilir.

**M e t r u k**, hiç bir sikanın rivayetine muhâlif olmaksızın **kizb, kesret-i ğalat, fısk ve gaflet** gibi cerh noklarından biri ile itham edilen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ravinin yalnız başına rivâyet ettiği hadis diye de tarif edilmektedir. Sadaka b. Musa ed-Dakîkî'nin ( عن فرقد عن مرة عن ابي بكر رضي الله عنه ) senediyle merfu olarak rivâyet ettiği ( لا يدخل الجنة خب ولا بخيل ولا سيئ الملكة ) hadis, metruk'tür. Hadisin münferid ravisi Sadaka ve şeyhi Ferkad aşırı derecede zayıflıkla itham edilmişlerdir.

**c. M ü n k e r** ( الحديث المنكر ) Usulcülerin tarif ve tanımında farklı görüşler ileri sürdükleri bir zayıf hadis çeşididir. Aslında farklılık bu istılahın farklı maksadlarla ve farklı muhtevalar için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Münker konusunda belli başlı iki anlayış bulunmaktadır:

-Zayıf bir ravinin sika raviye muhâlif olarak rivâyet ettiği hadistir. Bu, sikanın zayıf raviye muhalif olarak rivâyet ettiği hadis demek olan M a ' r u f'un mukâbilidir.

- Sika olsun olmasın ravisi tek kalan hadistir.Bu durum bir kaç şekilde tezâhür eder:

-Sika'nın hadisin tamamında teferrüdü.

Sika olmasına rağman Eflah b. Humeyd el-Ensarî'nin -rivayetin de teferrüd ettiği için- iki münker hadis rivâyet ettiğini Ahmed b. Hanbel haber vermiştir.

- Sikanın, hadisin bir kısmında teferrüdü. ( ان رسول الله عليه وسلم نهي عن ثمن الكلب والسنور الا كلب صيد ) hadisinin ( الا كلب صيد ) kısmındaki teferrüdden dolayı Nesâî buna münker demiştir. (Bu, sikanın sikaya muhalefeti demek olan şazz'a da girmektedir).

- Bir hadisin senedinde iki zayıf ravinin bulunması ve başka senedinin de bulunmaması.

Tirmizî, Anbese b. Abdirrahman ve Muhammed b. Zâzân gibi iki zayıf râvî senedinde yer aldığı ve başka senedi de bulunmadığı için ( السلام قبل الكلام ) hadisi hakkında "Bu münker bir hadistir, onu sadece bu senedle biliyoruz" demektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-Senedinde tanınmayan ( لا يعـــــرف ) ravinin bulunması.

Senedinde " ( لا يعرف ) " tanınmayan bir kişi olan İbrahim b. Kudame el-Cumahî bulunduğu için Nebi (s.a.) cuma günü namaza çıkmazdan önce tırnaklarını keser, bıyıklarını kısaltırdı" anlamındaki hadis için Zehebî, "bu münker bir haberdir" demiştir .[63]

Ayrıca kesretü'l-ğalat, fartu'l-ğafle ve fısk gibi tan noktalarıyla tenkid edilmiş ravilerin rivayetlerine de m ü n k e r denilmektedir.

Hadisçiler bazan ( أنكر مـا رواه فـلان كـذا ) **Fülanın en münker rivâyeti şudur,** budur ifadesini kullanırlar. Ravisi zayıf olma-yan bir hadis için ya da zayıf olmayan bir râvî için olduğu zaman bu ifâde medh ve tezkiye'dir . "O, sahih hadisler rivâyet eder, onun en zayıf rivayeti işte budur. En zayıf rivayeti bu olunca, gerisini siz hesabediniz ki o ne kadar güvenilir bir ravidir" demek olur.

**d. M u a l l e l** ( الحديث المعلل ) Görünürde sahih olmakla beraber, bu sıhhatı yok edebilecek gözlü bir illet taşıyan hadislere m u a l l e l veya m a ' l û l denir. Hadisin illetini bulan muhaddise m u a l l i l denir.

Mürsel veya munkatı hadisi mevsûl olarak, yahut bir hadisi bir başka hadis içine katmak, mevsûl olanı mürsel, merfu'u mevkûf olarak rivâyet, sika yerine zayıf râvî zikretmek gibi cerhe sebep olan hatalara v e h i m denilmektedir. Bu tür hataları rivâyet edilmiş olan hadise de m u a l l e l denir.

Bu tür hadislerdeki illeti tesbit etmek, senedlerdeki ricâli, metinlerdeki farklılıkları iyiden iyiye ve bütünüyle bilebilen çok nâdir kişilerce yapılabilir. Zira vehim sika râvilerde de görülebilir

( ان الله أذهب عنكم عبية الجاهلية ) **Allah câhiliyyedeki kibir huyunuzu giderdi** hadisini İbn Merdûye (v. 416/1025) merfu' olarak

63 **Mizanu'l-i'tidal**, I, 53

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

( عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر ، موسي بن عقبة ) senedi ile zikrediyor. Râvî ( موسي بن عبيدة )diyecek yerde( موسي بن عقبة ) demiş, asıl râvînin yerine bir başkasını zikretmiştir.

Hâkim (v. 405/1014) Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs'inde muallel'in on çeşidini zikretmekte ve Suyûtî (v. 911/1505) de Tedribu'r-râvî'de bunları özetlemektedir. Bu çeşit muallel hadisi ve misallerini Ahmed Naim bey Tecrid Tercemesi'nde (I, 184-189) sıralamış bulunmaktadır.

**e. M ü d r e c** ( الحديث المدرج ) . Hadisten olmayan bir kelâmın, hadise bitişik olarak zikredilmesine i d r a c, böyle bir uygulamaya uğramış hadise de m ü d r e c denir. Bu, Rasullulah'ın sözüne herhangi bir ravinin sözünün karışması demektir. Sahâbî ya da ondan sonraki râvî, rivâyet ettiği hadisin sonuna bir söz ekler ya da bir açıklama da bulunur. Daha sonraki râvî de bunu hadistenmiş gibi - söyleyenine işaret etmeksizin- rivâyet eder. Durumu bilmeyenler de bütün metnin Râsullulah'a ait olduğunu sanır. Meselâ

( حدثنا قتيبة نا الليث عن ابن عجلان عن سعيد المقبوري عن ابي سلمة عن عائشة أن رسول الله صلي الله عليه وسلم قال : إكلفوا من العمل ما تطيقون فان الله لا يمل حتي تملوا فان أحب العمل الي الله أدومه وان قل وكان اذا عمل عملا أثبته ) .

hadisinin sonunda görülen ( وكان إذا عمل عملا أثبته ) Resûlullah bir ameli işlemeye başladı mı devam ederdi" cümlesi, Hz. Aişe'ye aittir ve fakat hadise karıştırılmıştır. Bu kısım Müslim'de ( وكان آل محمد صلي الله عليه وسلم اذا عملوا عملا أثبتوه ) şeklinde yer almıştır.

Müdrec olan kısım bu misalde olduğu gibi râvîye ait bir söz olabileceği gibi, herhangi bir hadis metninden alınmış bir pasaj da olabilir.[64]

Muhalefetü's-sikât, yani zayıfın sikaya, sikanın daha sika olana muhalif olarak rivâyette bulunması da bir çeşit idrac kabul edilmektedir. Müdrec vaki olduğu yere göre iki kısma ayrılır:

64 bk. İbnu's-Salah, **Ulûmu'l-hadîs**, s. 88

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

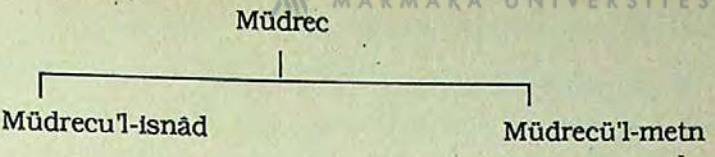


**Müdrecu'l-isnâd**, sika râvîlere muhalefet senedin akışını bozmak suretiyle gerçekleştirilmiş ise, buna Müdrecü'l-isnâd denir. Dört ayrı oluşum şekli vardır.65

**Müdrecu'l-metn.** Hadise ait olmayan bir sözün hadisin metnine katılmış olmasıdır. Bu da metnin başında ortasında ve sonunda olabilir. Metnin evvelindeki idrac'a misal ( أسبغوا الوضوء ...ويل للأعقاب من النار ) hadisindeki ( أسبغوا الوضوء ) sözü, Ebû Hureyre'ye aittir.

Metnin ortasındaki idrac'a misal ( فيتحنث فيه ) kelimesinden sonra gelen ( وهو التعبد الليالي ذوات العدد ) lafızları Zührîye ait açıklama cümleleridir. Hadisin metni içine girmiştir.

Metnin sonundaki idrac, müdrec hadisi tanıtırken yukarıda verdiğimiz örnekte görülmektedir.

**f. M a k l û b** (الحديث المقلوب)

Sika râvîlerine muhalefet ya seneddeki râvî isimlerini ya da metnin bazı kelimelerini takdim-te'hirle rivâyet etmekle gerçekleştirilir. Bu çeşit bir muhalefet ile rivâyet edilen hadise m a k l u b denir ( كعب بن مرة ) yerine ( مرة بن كعب )، ( وليد بن مسلم ) yerine ( مسلم بن وليد )denilmesi veya isimlerden birini diğerinin yerine kullanılması gibi. Yine ( حتي لا تعلم شماله ما تنفق يمينه ) hadisinin ( حتي لا تعلم يمينه ما تنفق شماله )şeklinde rivâyet edilmesi gibi.

Ayrıca ( ان بلالا يؤذن بليل كلوا واشربوا حتي يؤذن ابن ام مكتوم ) hadisindeki Bilal ve İbn Ümmu Mektûm isimlerinin yerini değiştirmeye de k a l b denir. Ancak bu, sadece bir takdîm-te'hir değil, hükmü de etkileyecek bir değişikliktir. Bu sebeple Bulkînî (v. 805/1402)

65 bk. Tecrid Tercemesi, I, 299-302

maklûb'un bu türüne **M a ' k u s** adını vermiştir.

Bir ravinin rivayeti olarak meşhur olan hadisi, hem garîb hem de merğûb göstermek için o râvî yerine yine aynı tabakadan bir başka raviyi ikâme ederek yapılan rivâyete de m e s r u k denir.

Ayrıca iki metnin senedlerini değiştirme şeklindeki kalb'e de Cezerı, kalb-i mürekkeb adını vermektedir. Bu bir çeşit sened uydurma demektir. Bu, Buharî, Hasan b. Süfyan'a yapıldığı gibi imtihan maksadıyla yapılırsa uydurma sayılmaz. İbn Hacer bu tür senedi muztarib hadis olarak değerlendirir.

Sikat'ın zikretmediği bir ravinin sened arasında yanlışlıkla zikredilmesine de **Mezîd fî muttasılı'l-esânîd** ( مزيد في متصل الأسانيد ) denir.

Maklûb Hadisler hakkında verdiğimiz bilgileri şöylece şekillendirebiliriz:

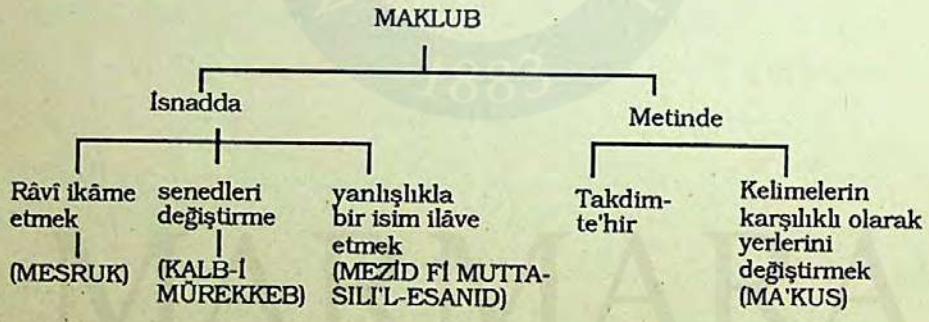


**g. M u z t a r i b** ( الحديث المضطرب )

Birden çok rivâyeti bulunduğu halde rivâyetlerinin birini diğerine tercih edecek sebep bulunamayan hadislere M u z t a r i b denir. Bu durum ya bir râvînin iki veya daha çok rivâyet etmesinden veya bir çok ravinin değişik senedlerle rivâyet etmiş olmaları sonucu doğar.

Kısaca "iki muhtelif surette rivâyet edilen hadis" diye de tarif edilmesi mümkün olan muztarib, temelde muhalefet unsuruna da-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yanmaktadır. Râvînin zabtının noksanlığına da delalet eden bir rivâyet kusurudur ıztırab. Rivâyetlerden birini tercih sebebi bulunabilirse artık ortada ıztırab kalmaz. Tercih edilene mahfuz ve Ma'ruf, mercuha da şâz ve Münker denir. Hüküm râcih'e göre verilir.

Iztırab çoğunlukla isnadda, bazan da metinde olur. İsnaddaki ıztırab, senedlerin mütehalif olmasından ileri gelir. Metindeki ise, o metin hakkındaki rivâyetlerin mütehâlif olmasından ve bu rivâyetlerin cem ve te'lifinin mümkün olmamasından doğar.

İsnadda ıztırabın misâli ( شيبتني سورة هود وأخواتها ) hadisidir. Ebû İshak es-Sebîî tarikından gelen bu hadisi kimi mürsel, kimi mevsûl olarak rivâyet ettiği gibi kimi de Ebu Bekr, kimi Sa'd b. Ebî Vakkas, kimi de Aişe (r.a.)nın hadisi olarak rivâyet ediyor. Hadiste on ayrı noktadan ihtilaf söz konusudur.

Tirmizî ( عن شريك عن ابي حمزة عن الشعبي عن فاطمة بنت قيس رضي الله عنها ) senediyle ( ان في المال حقا سوي الزكاة ) hadisini zikrederken İbn Mâce aynı senedle hadisi ( ليس في المال حق سوي الزكاة ) şeklinde rivâyet ediyor. Bu, metinde bir ıztırabtır.

**h. Ş â z ( الحديث الشاذ )**

Hadisçilerin, tek başınalık (infirad) ve muhâlefet (muhâlefetü's-sikât) noktalarından hareketle tarifini farklı şekilde yaptıkları bir zayıf hadis çeşididir.

İnfirad noktasından hareketle ş â z, **"Sika bir râvînin mütâbiî olmaksızın tek başına (münferiden) rivâyet ettiği hadis"**tir diye tarif edilirken, şâzlıkta esas faktörün muhalefet olduğunu dikkate alanlarca **"sika bir râvînin diğer sika râvîlere muhalif olarak rivâyet ettiği hadistir"** şeklinde tanımlanmaktadır. Bu, daha anlaşılır bir ifâde ile **"makbul bir râvînin kendisinden daha makbul olan râvîye muhalif olarak rivâyet ettiği hadistir"** şeklinde belirlenebilir. Daha makbul olan râvînin rivâyetine M a h f u z denir. Yani bu tarifte Şâz ile Mahfuz birbirinin zıddı olmaktadırlar.

Şâz hadis, sika bir râvînin diğer sika râvîlere (sened veya me-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tinde ziyâde veya noksanlıkta bulunmak suretiyle) muhâlif olarak rivâyet ettiği hadistir" şeklinde de tarif edilmiştir. Bu tarifte şâz, m ü n k e r hadisin bir türü ile birleşmektedir. Bu açıdan hareketle şâz hadis'e m ü n k e r ve m e r d u d da denilmiştir.

Şâz hadise misal vermeden önce şu noktanın bilinmesinde fayda görmekteyiz. Hadisin şâz kabul edilebilmesi için infirad ve muhalefet'in ikisinin birden bulunması gereklidir.

Seneddeki şâzlığa misal: Âzad ettiği kölesinden başka mirascı bırakmadana ölen adam hakkında :

( عن عمرو بن دينار عن عوسجة عن ابن عباس رضي الله عنه )

senediyle Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce tarafından rivâyet edilen muttasıl hadise İbn Cüreyc ve İbn Uyeyne mutebeat etmişlerdir. Ne var ki herkesçe sika kabul edilmiş bulunan Hammad b. Zeyd bu hadisi Amr b. Dinar vasıtasıyla Avsece'den maktu' olarak (yani İbn Abbas'ı zikretmeden) rivâyet etmiştir. İşte Hammad'ın bu rivâyeti senedde sika'nın sikaya muhalefeti ve infiradıdır.

Metindeki şâzlığa misal: ( ايام التشريق أيام أكل وشرب ) Teşrik günleri yiyip içme günleridir) hadisi bütün senedlerden böyle rivâyet edilmişken Musa b. Uleyye b. Rebah, babasından o da Ukbe b. Âmir'den ( يوم عرفة وايام التشريق) şeklinde rivâyetle arefe gününü de ötekilere eklemiştir. Metindeki bu ziyâde şâzdır. Önceki metin de mahfûz'dur.

1. **M u s a h h a f** ( الحديث المصحف )

Sika râvîlere muhâlefet'in bir çeşidi de kelimenin yazılışı (hattı) bozulmaksızın nokta veya harekelerin değiştirilmesi ve böylece başka bir kelime haline getirilmesidir. Bu tür değişiklik çoğunlukla metinde bazan da seneddeki isimlerde görülür. **Kelimesi nokta değişikliğine uğramış hadise M u s a h h a f denir.** Meselâ; ( من صام رمضان وأتبعه ستا من من شوال ) hadisi ( من صام رمضان وأتبعه شيئا من شوال ) şeklinde rivâyet edilmiştir. ( ستا ) kelimesi ( شيئا ) şekline getirilmiştir. Bu bir tashîftir. Hadisin ikinci şekli de musahhaf'tır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir keresinde de ( ابن مراجم ) kelimesi ( ابن مزاحم ) şekline getirilmiştir.Bu da seneddeki tashif'e misaldir.

Bu tür hatalar bilhassa yazılı vesikalar istinsah edilirken daha çok görülür. Bu sebeple de mukabele edilmemiş nüshaların kıymeti olmaz.

**i. M u h a r r e f** ( الحديث المحرف )

Kelimesi **hareke değişikliğ**ine uğramış hadis'e m u h a r r e f denir.

Câbir b. Abdillah (r.a.) ın ( رمي ابي يوم الأحزاب علي أكحله ) hadisini Anze ( رمي أبي ) şeklinde rivâyet etmiştir. Bu bir tahriftir. Zira Cabir'in babası Abdullah Uhud Savaşında şehid düşmüştür.

( بشير ) kelimesinin ( بسير ) diye rivâyet edilmesi de hem tashif hem de tahrif'tir.

### 3. Zayıf Hadisle Amel Edilebilir mi?

Hemen hemen her çeşidine birer misal verdiğimiz zayıf hadislerle ilgili iki önemli nokta daha bulunmaktadır: Zayıf Hadis rivâyet etmek, Zayıf Hadisle amel etmek.. Biz burada zayıf hadis ile amel etmek konusundaki görüşleri -özetle- değerlendirmek istiyoruz.

Ne var ki bundan da önce "zayıf hadis" teriminin hadis tarihi içinde geçirdiği bir gelişmeye işâret etmek yerinde olacaktır. Tirmizî (v. 279/892) ye gelinceye kadar hadisler genelde S a h i h ve S a k î m (Zayıf) diye iki gruba ayrılırdı. Zayıf hadisler de "terkedilmiş" **(Metrûk)**, "terkedilmemiş" **(ğayr-i metrûk)** olmak üzere iki kısımda değerlendirilirdi. Tirmizî'den sonra Sahih ile Zayıf arasına bir de H a s e n terimi girdi. Terkedilmeyen Zayıf Hadisler", hasen terimiyle "zayıf'lar arasından ayrılmış oldu. **O halde Tirmizî'den önce yaşamış bir hadisçinin dilindeki Zayıf Hadis teriminin Hasen Hadisleri de içine aldığı dikkatten uzak tutulmamalıdır.**

Zayıf Hadis ile amel meselesinde üç ayrı görüş vardır:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Zayıf Hadisle asla amel olunmaz ( لا يعمل به مطلقا )

- Zayıf Hadisle her konuda mutlak olarak amel olunur ( يعمل به مطلقا )

- Amellerin faziletleri konusunda özel şartlarına bağlı olarak amel olunur ( يعمل به في الفضائل بشروطه )

Bu üçüncü görüşte söz konusu olan şartları da İbn Hacer (v. 852/1448) şöyle belirlemektedir:

-Yalancı birinin yalnız başına rivâyet etmiş olması gibi şiddetli bir zayıflık taşımamalı.

- Kendisiyle amel olunan umûmî ve aslî bir hükmün ihatası altına girmeli.

- Amel edilirken o hadisin sâbit olduğuna inanılmamalı, aksine ihtiyâten amel edildiği bilinmelidir.

Görüldüğü gibi üçüncü görüş ve ona bağlı bu şartlar, dinî konular arasında tahlile dayalı bir ayırımı da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir ayırıma taraftar olmayanlar ve zayıf hadisle amel edilemeyeceğini savunanlar dün olduğu gibi bugünde bulunmaktadır.[66]

Toptan redd taraftarı olmayanlar ise daha mutedil ve daha ilmî bir yol tutmuş gibidirler. Bu görüştekilerin düşünceleri şöyle özetlenebilir:

Irâkî, terğîb-terhîb, kıssalar ve faziletler gibi ahkâm ve akaid konuları dışında kalan mevzularda uydurma olmaya haberlerin,zayıflığına işâret edilmeden bile nakledilebileceği kanaatinde olanlardan bahsetmekte, ancak ahkâm-ı şer'iyye ve akâid gibi konularda kimsenin böyle bir hoşgörüye sahip bulunmadığı belirtmektedir.

Nevevî (v.676/1277), "hadis· uleması, fakihler ve daha başkalarının faziletler, tergîb-terhîb gibi konularda zayıf hadisle- uydurma olmamak şartıyla- amel etmek müstehabtır; ancak, helal-

66 Suphi Salih'in konuya ait görüşleri için bk. **Hadis İlimleri ve Istılahları**, (trc. M.Y.Kandemir). s. 178.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

haram, alış-veriş, nikah-talak v.b. ahkâmda sadece Sahih ve Hasen hadisle amel olunur" görüşünde olduklarını belirtmektedir.

İbnu'l-Hümâm (v.861/1457), "zayıf hadisle müstehablık sâbit olur" görüşündedir. Sehâvî (v.902/1496) de şartları dahilinde faziletler konusunda zayıf hadisle amel edileceği konusunda cumhurun ittifakının bulunduğu görüşündedir.

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud es-Sicistânî'ye izafe edilen bir görüşe göre de "başka hadis bulunmadığı takdirde ahkâma ait meselelerde zayıf hadisle amel edilir".[67]

Sonuç olarak, zayıf hadisle amel konusunda ulemânın farklı görüşleri paylaştıkları görülmektedir. Zayıf hadisle amel etmeyi mutlak olarak men edenlerin görüşü zayıf bir görüştür. Mutlak olarak caiz görenlerin görüşü de işi iyiden iyiye gevşetmek (tevessü') demektir. Belli kısımlara ayırıp belli şartlara bağlı olarak amel edilebileceğini söyleyenlerin görüşü ise orta ve doğru bir görüştür.[68]

**V. Teâruz Açısından**

Burada, makbûl (Sahih ve Hasen) hadisleri teâruz açısından ya da me'hûzun bih olup olmamak bakımından taksime tâbi tutacağız.

Makbul ve Me'hûzun bih olan hadisler teâruz açısından Muhkem ve Muhtelif olmak üzere iki kısma ayrılır:

**A. Muhkem**

Muârazadan sâlim olan makbul hadislere M U H K E M denir.

Muhkem hadis'in hükmüyle amel etmek gerekir. Hakim en-Neysâbûrî, muhkem hadise şu misali vermektedir:

Allah teâlâ, abdestsiz namazı ve ganimetten çalınmış malla yapılan iyiliği asla kabul etmez." [69]

---

67 bk. A. Naim, **Tecrid Tercemesi** (mukaddime) ', 343

68 Leknevî, **el-Ecvibetü'l-fâdıle**, s. 58

69 Müslim, tahare 1; Ebû Davud, tahare 31; Tirmizî, tahare 1; Nes[illegible] tahare 104, zekat 48; İbn Mâce, tahare 3; Darimî, vudu 21; Ahmed b. [illegible] 20, 39, 51, 57, 73, 74, 75.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**B. Muhtelif**

Makbul bir hadisin muâraza ettiği makbul hadistir. Şayet muârız olan hadis makbul değilse, muâraza yok demektir ve o hadis yine m u h k e m olur.

Muhtelif hadis, muârazadan zorlanmaksızın kurtarılabilirse, bir başka ifade ile iki hadisin arası cem ve te'lif edilebilirse, aralarında teâruz olmadığı anlaşılır ve her ikisi de muhkem olmuş olurlar. Değilse, tearuz ya nesh ya tercih ya da tevakkuf gibi bir takım çözüm yollarıyla halledilmeye çalışılır. Bu konu detaylı olarak tarafımızdan **HADİSLERDE GÖRÜLEN İHTİLAFLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI** adlı doktora tezimizde incelenmiş bulunmaktadır.

Şimdi buraya kadar söylediklerimizi kısa bir çizimle gösterelim.

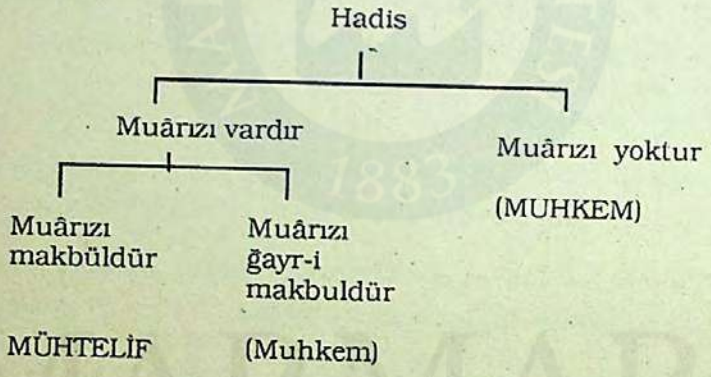


Hadislerin taksimine eseas alınan noktaları ve detaylarını şöylece şekillendirmemiz mümkündür :

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BEŞİNCİ BÖLÜM

## HADİS DİYE UYDURULMUŞ SÖZLER

*Cihanı titretirken niday-ı "men kezebe.."*
*İşitmiyor mu nedir, bir bakın şu bî edebe*
*Lisan-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor*
*Sıkılmadan da "sevap işledim" deyip duruyor.*

*Mehmet Akif Ersoy*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

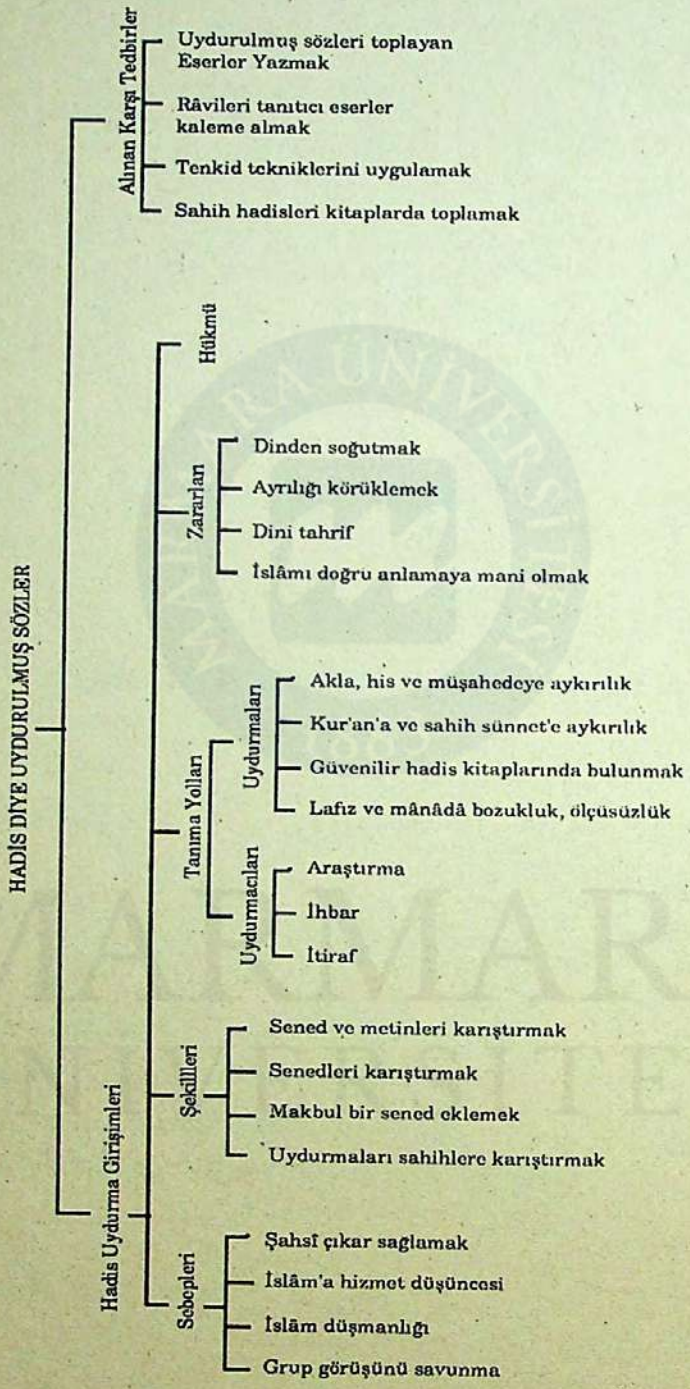

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## I. HADİS UYDURMA GİRİŞİMLERİ

Buraya kadar bir çok çeşidi, özellikleri ve İslam dini ve kültürü için arzettiği önemi tanıtmaya çalıştığımız hadislerin bu müstesnâ konumu, onlardan değişik amaçlarla yararlanma düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. İslam toplumunda kitap ve sünnete uygunluk meşrûiyetin temel şartıdır. Bazı kişi ya da grublar, hadis uydurmak suretiyle bu gereği yerine getirme yoluna gitmişlerdir. Yani hadis uydurma girişimleri bir anlamda hadisin İslam topumundaki otoritesi ve dindeki yerinin itirafı demektir. Zira kıymetli şeylerin sahtesi yapılır.

Hadis uydurma girişimlerinin başlangıcını Hz.Peygamberin zaman-ı saadelerine kadar götürmek isteyenler varsa da, çoğunluk Hz.Osman'ın şehid edilmesini takib eden olaylar sonucu oluşan grupların bu işi başlattıkları görüşündedir.

Hadis diye uydurulmuş sözler konusu **el-hadisu'l-mevzu**, **el-hadisu'l-muhtelak** veya **el-hadisu'l-masnu'** terimleriyle ifâde edilmektedir. Aslında bunlar hadis değildir. Hadis diye uydurulmuşlardır, onlara hadis denilmesi sırf bu yüzdendir.

Ahmed Naim merhumun ifâdesiyle "....**küfr-i billahdan sonra ekber-i kebâir**" olan hadis uydurma girişimlerini biraz yakından tanıyalım.

### A. Hadis Uydurma Girişiminin Sebepleri

#### 1. Grup görüşünü savunma

Siyâsî bölünmelerin giderek itikadî bölünmeye sebep olması sonucu oluşan gruplar, o günkü şartlarda haklılıklarını isbat edebilmek için kuvvetli delillere dayanmak zorundaydılar. Hadisler ise, henüz resmen ve bütünüyle yazılı olarak bir araya toplanmış değildi. Bu yüzden, bozmak, değiştirmek gibi bazı tasarruflara açık bulunmaktaydılar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gruplar öncelikle liderleri lehinde hadis uyduruyorlardı. Bu arada karşı grupların aleyhinde sözler imal etmekten de geri durmuyorlardı. Bu işte müslümanlara düşman olan unsurların rolü de önemliydi. Hadis uydurmada zındıklar (zenadıka) ile Şia'nın başı çektiği tarihî bir gerçektir. Şiiler, Hz.Ali hakkında, onu Hz.Peygamberin halife tayin ettiği, ondan önceki üç halifenin, haksız olarak bu makamı işgal ettikleri fikrini işleyen birçok hadis uydurmuşlardır. Bunların en meşhuru "İnsanların en hayırlısı Alidir, bundan şüphe eden kâfirdir" uydurmasıdır.[1]

Şiilerin ve muhâlifleri olan Muaviye taraftarlarının biribirlerine karşı sürdüregeldikleri hadis uydurma girişimleri, Emevî ve Abbâsî devletleri zamanında da devam etmiştir.

Kraldan fazla kralcı olan taraftarların, idârecilere yaranmak ve dünyalıklara konmak isteyen çıkarcıların bu alanda oldukça etkili ve faal oldukları açıktır. Ayrıca kavmiyetçilik ve bölgecilik duygularıyla uydurulmuş hadislerin varlığı da bir gerçektir.

Aşırı taraftgirlik, fırkacılık ve grupçuluk eğilimi, çoğu kere bu türlü kişilerde din şuurunun üstüne çıkmakta, Peygamber (s.a.) e yalan isnad edecek kadar seviye kaybettirmektedir.

### 2. İslam Düşmanlığı

Müslümanların birliğini, dirliğini bozmak, inançlarını zayıflatmak amacını güden zındıklar, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için müslümanlara şevket ve devlet kazandıran İslam'ı tahrif etme yolunu seçtiler. Kur'an-ı Kerim, karşı konulmaz icazı ile aşılmaz bir kale idi, Emellerini, ancak hadisler üzerinde gerçekleştiribilirlerdi. Çalışmalarını genellikle müslüman kisvesi altında yürütmeye de önem veriyorlardı.Hammad b. Zeyd, "zındıklar 14.000 hadis uydurmuşlardır"[2] der. Büyük hadis bilgini Şa'bî (v.103/

1 bk. **Tenzihu'ş-şeri'a**, I, 39).

2 İtr, **Menhec**, s. 303

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

721) de, "batıl fırkaların en tehlikelisi olan Rafizîler, sevdikleri veya korktukları için değil, müslümanlara karşı duydukları kin ve nefret sebebiyle, onlara fenalık yapmak için İslâmı kabul etmişlerdir" der. Bunlar hiçbir ölçü tanımadan hadis uydurmuşlardır. "Ben nebilerin sonuncusuyum. Allahın dilediği hariç, benden sonra Nebî yoktur", "Rabbını Minada boz bir devreye binmiş olarak gördüm.." gibi sözler bu ölçüsüzlüklerinin hangi boyutlara ulaşmış olduğunu göstermektedir.

Bu zındıklardan biri de hurâfeler ve uydurmalarla doldurduğu kitabını bir ağacın kovuğuna yerleştirip kurşunla kapatmış, bir süre sonra ortaya çıkıp falan yerdeki ağacın içinde bir kitap bulunduğu, o kitapta yazılanlara uyulması gerektiğinin kendisine rüyasında gösterildiğini söylemiştir.

Yine zındıklardan Abdülkerim b. Ebi'l-Avcâ (v.160/776), asılmak üzere yakalandığı zaman, "dininizde helali haram, haramı helal göstermek üzere bin hadis uydurdum" diyerek ne azılı bir İslam düşmanı olduğunu itiraf etmiştir.

Ancak hemen belirtelim ki, bunlar gerek resmî takip gerekse ilmî takip sonucu düşündüklerini istedikleri ölçüde gerçekleştirememişlerdir. Çünkü bunlar "İslam düşmanı" olarak tanınıyorlardı.

### 3. İslama Hizmet Etmek Arzusu

Gariptir ama müslümanlara iyi amellere teşvik etmek ve onları kötülüklerden sakındırmak maksadıyla da hadis uyduranlar olmuştur. Hatta bu yolla Allahın rızasını kazanmayı umanlar bile çıkmıştır.

Bu düşünce ile hadis uyduranlar din için en tehlikeli sınıf oluşturmuşlardır. Çünkü bunlar, halkın sevip saydığı, hareketlerini örnek aldığı kişilerdi. Onların hadis diye tanıttıkları sözler, hiç tereddütsüz, hadis olarak kabul edilecek, aksine ihtimal bile verilmeye-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cekti. Bu sebeple onlar, dini bozmak için özel gayret sarfedenler kadar zararlı olmuşlardır.

Bu arada lehte hadis uydurmayı caiz gören bir anlayıştan da söz etmek gerekmektedir. Hadis uydurmayı yasaklayan hadisteki "aleyye" kelimesini "aleyhimde" diye yorumlayıp lehte uydurulacakların bu yasak kapsamına girmeyeceğini iddia edenler de bu işte etkili olmuşlardır.. Düşünce ve gayeleri ne olursa olsun, hadis uydurmaya cevaz verenler, farz veya mendup, haram veya mekrûh şıklarından birine ait şer'î bir hükmü Hz.Peygamber'e isnad ederken, netica itibariyle Allah'a karşı yalan söylediklerini düşünmüyorlardı. Bu tür düşünce ve yapılan işin çirkinliğini ve yersizliğini Mehmed Akif şu mısralarıyla değerlendirmektedir:

Kitabı, Sünneti, İcmaı kaldırıp attık;
Havassı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şeriatı, bambaşka bir bina kurduk
Nebiye atf ile binlerce herze uydurduk.
O hali buldu ki bu sür'et: "yecûzu fi't-tergîb.."
Karar-ı erzeli fetva kesildi:!.. Hem ne garîb,
Hadisi vazediyorken sevap uman bile var!
Sevâbı var mı imiş bir zaman gelir, anlar!
Cihanı titretiyorken nidây-ı "men kezebe.."
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî edebe:
Lisan-ı pâk-i Nebîden yalanlar uyduruyor,
Sıkılmadan da "sevap işledim" deyip duruyor.
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevap ümid ediyor ha! Deyin ki nâmerde
Sevabı sen göreceksin huzur-ı mahşerde!"[3]

**4. Şahsî Çıkar Sağlamak Düşüncesi**

3 **Safahat**, s. 274-275 (5. baskı)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dünyalık temini için çalışan bazı çıkarcılar, yöneticelerin arzu ve yaşayışlarına uygun sözleri hadis diye takdim ederek onlara yaranmak ve bol bol bahşiş almak yoluna girmişlerdir. Meselâ Gıyâs b. İbrahim Halife Mehdî'nin güvercin yarıştırdığını görünce, oracıkta Hz. Peygambere ulaşan bir sened zikrederek, güyâ Hz. Peygamberin ( لا سبق الا في نصل أو خف أو حافر أو جناح ) **Ok, deve, at, kuş yarışlarından başkası için ödül almak helal olmaz**" buyurduğunu rivâyet etmiş. Mehdî, bundan memnun olmuş ve on bin dirhem ihsanda bulunmuş. Daha sonra hadiste ( أو جناح Kuş) kelimesinin bulunmadığını, onun kendi hatırı için ilâve edildiğini tesbit etmiş ve Gıyâs'a "senin şu kafan yok mu, o bir yâlancı kafasıdır" diye hakaret etmiş, onu yalana sürüklediler diye de güvercinleri kestirmiştir.

Piyasa hesaplarıyla bazı maddelerle ilgili olarak hadis uydurarlarla halk arasında saygın bir âlim kabul edilmek için verdiği fetvaları, uydurma hadislerle destekleyenleri de çıkarcılar arasında anmak gerekmektedir.

### B. Hadis Uydurma Şekilleri

Uydurulmuş hadis deyince tam olarak hadisinin yapısını aksettiren bir sözün Hz. Peygambere nisbet edilmesi akla gelmektedir. Ancak iş her zaman böyle olmamıştır. Daha doğrusu uydurmacılar bu kadar açık olmaya cesâret edememişlerdir. Her biri bir başka kisve ve bir başka yolla ihanetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu yolları şöylece özetlemek mümkündür.

#### 1. Uydurmaları sahih hadislere karıştırmak

Harbe çıkarken Medinede kaimmekam olarak bıraktığı Hz. Ali'ye "Musaya göre Harun ne ise, bana göre de sen osun" şeklindeki sahih hadisini başına '(Ey Ali), Medine ikimizden biri bulunmadıkca düzelmez" kısmını uydurmacı Hafs b. Ömer b. Dinar el- ilî ilâve etmiştir.

2. Uydurulan sözün başına muhaddislerce makbul olan bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sened eklemek.

Bu metodu uygulayanlar arasında geceleri hiç uyumadan hadis uydurmaya çalışanlar çıkmıştır. Hadis mütehassısları, bu tür sahtekarlıkları birer birer tesbit etmişler ve "bu söz bu senede yamanmıştır" gibi ifâdelerle durumu ortaya koymuşlardır.

3. Henüz elde edilmemiş hadisleri rivâyet ediyormuş intibaı vermek için hadisin senedlerinden herhangi biri üzerinde değişiklik yapmak.

Senedde yer alan bir yalancının adını çıkarmak, seneddeki ravilerden biri yerine kendi adını yazmak, kendisini görüp konuşmadığı birinden hadis öğrendiğini iddia etmek, bu tür uydurmaların gerçekleştirilme yollarıdır.

4. İki hadisin sened ve metinlerini biribirine karıştırmak

5. Rivâyette hata etmiş olduğunu daha sonra anlamış olmasına rağmen, itibarını kaybetmemek için hatasında ısrar etmek.

**C. Tanıma Yolları**

Hadis uyduranları ve uydurulmuş sözleri tanımak için bazı ipuçlar bulunmaktadır. Şimdi bunları kısaca görelim:

1. Uydurmacıları tanıma yolları

a. Uydurmacıların itirafı

İtiraflar ya kanun zorundan ya da pişmanlık duygusundan kaynaklanır. İbn Ebi'l-Avcânın asılmak üzere iken hadis uydurduğunu söylemesi birinci çeşid itirafa misaldir. Ağlaya ağlaya Kabeyi tavaf eden bir ihtiyar'a niçin ağladığı sorulunca, "Rasulullah'a karşı yalan söyleyerek 50 hadis uydurdum, onları halk arasında yaydım" demesi ikinci çeşid itirafın misalidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. İhbar

Uydurmacıları, arkadaşları veya durumdan haberi olanlardan herhangi birinin haber vermesi de onların tanınmasını sağlar.

c. Araştırmalar

Hadis ilmiyle meşgul olanlar, hakkında hadis uydurulmuş olan konuları araştırmış ve bazı tesbitler yapmışlardır. Bu konuların uzun listeleri Mevzuat kitaplarında verilmektedir.

**2. Uydurulmuş Sözleri Tanıma Yolları**

**a. Lafızlarda veya mânada bozukluk**

Hadis diye ortaya atılmış olan sözün dil kaideleri bakımından bozuk, muhtevasının peygamber sözünde bulunmayacak manasızlık ve ölçüsüzlük taşıması o sözün uydurma olduğunu ilk ve en belirgin işâretidir. Zira Hz. Peygamber "efsahu'l-arab" (arapların en güzel konuşanı) dır.

Tergıb ve terhib için hadis uyduranların abartmaları ve zındıkların alaylarını ihtiva eden gülünç sözler de bu gruba dahildirler." Yeşile ve güzel kadına bakmak görme duyusunu artırır" düzmesi gibi...

Az amele çok sevap va'd eden veya küçük bir günah işleyeni şiddetli cezalarla korkutan sözde hadisler de mânâ itibariyle bozuk ve ölçüsüz olarak kabul edilmişlerdir. Uydurulmuş sözler, lafızlarındaki bozukluklardan çok, manalarındaki ölçüsüzlükler dolayısıyla tesbit ve teşhir edilmişlerdir.

**b. Güvenilir hadis kitaplarında bulunmamak**

Hadislerin, bugün elde mevcut güvenilir hadis kitaplarında bulunmaması onların uydurma olduğuna delil kabul edilir. Nitekim Suyûtî şöyle demiştir: "Ne hadis kitaplarında yer alan ne de muttasıl bir isnadı bulunan hadislere yalnız bazı vaaz, tefsir, siyer ve tarih ki-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

taplarında rastlamaktayız... İlk devirlerdeki hadis imamları zamanında mevcut olmayan bu sözlerin çoğu daha sonraki devirlerde uydurulmuştur"

**c. Kur'an'a ve sahih Sünnet'e aykırı olmak**

Hadis diye ortaya atılmış olan sözlerin Kur'an ve sahih sünnete aykırı olması, onların düzme olduklarını gösterir. "Dünyanın ömrü 7 bin senedir, biz yedinci binin içindeyiz" düzmesi, Kur'an'a aykırıdır. Çünkü Kur'an'da "Senden kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki; onun zamanını yalnız Allah bilir" buyurulmaktadır. Hz.Peygamber'de "Ben gaybı bilmem" buyurmuştur. O halde anılan haber Kur'an'a hem de sünnete aykırıdır ve tabiî düzmedir.

**d. Akla, his, müşahede ve tarihi vak'alara aykırı olmak**

"Hicrî 600 tarihinden sonra doğacaklara Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur" düzmesi, hem akla mantığa hem de tarihi gerçeklere aykırıdır. Zira o tarihten sonra yaşayanlar arasında İslam'a ve insanlığa gerçekten değerli hizmetler vermiş olanların haddi hesabı yoktur.

"Patlıcanın her derde deva olduğuna" dair uydurma ve tecrübe ve ilmî bulgulara aykırıdır.

**D.Hadis Diye Uydurulmuş Sözlerin Zararları**

Maksad ne olursa olsun, hadis diye uydurulup ortaya atılan düzme sözlerin İslam'a ve müslümanlara büyük zararalar verdiği açıktır. Bir kaç tanesine işâret edelim.

**1. İslam'ı doğru anlamaya engel olmak**

Hz.Peygamber, bir taraftan Kur'an'ı tebliğ ederken bir taraftan da onu gerektiği ölçüde ve gerektiği şekilde açıklamıştır. Yaşayışı ile bu ümmete örnek olmuştur. Resulullahın gerek sözlerini gerekse fiillerini öğrenmek İslam'ı tanımak demektir. Bu konuda yapılacak uydurmalar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İslam'ı ve mübelliği Hz.Peygamberi anlamaya mani ve yanılgılara sebep olacaktır. Özellikle sünnetin tamamına karşı kuşku doğuracaktır.

**2. Dini tahrif etmek**

En son ve en mükemmel din olan İslam'a ondan olmayan bazı unsurları ilâve ya da ondan olan bazı hususları ondan koparmak dini tahrif etmek demektir. Bilinmelidir ki İslam'ın, hiç kimsenin yalanına ihtiyacı yoktur.

**3. Ayrılığı körüklemek**

Müslümanlar arasında ayrılıkları körükleyen ve müslümanları çeşitli açılardan biribirlerine düşman eden hep bu uydurma sözlerdir. Grupçuluk, partizanlık, kavmiyetçilik duygularını galeyana getiren uydurmalar Muhammed ümmetinin birliğine zarar vermiştir, vermektedir.

**4. Dinden soğutmak**

Müjde veya tehdid dozu yüksek ve ölçüsüz uydurmalar ya dinî emirleri ihmale veya dinden iyice soğumaya sebep olurlar. Batıl inanış ve hurafelerin topluma hâkim olmasını sağlayan da uydurulmuş sözlerdir.

**E. Hadis Uydurmanın Hükmü**

Hz.Peygamber adına yalan uydurmak haramdır. Hatta haramların en şeni'idir. Çünkü "Kim bana nisbet ederek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın" hadisi durumu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yalan zaten haramdır. Hz.Peygamber adına uydurulacak yalan ise, haydi haydi haram olacaktır.

Uydurma olduğunu bildiği halde onu rivayet eden ve uydurma olduğunu da açıklamayan kimse de en büyük günahlardan birini işlemiş olur. "O da yalancılardan biridir".

Uydurma olduğunu bilmeden nakledecek olursa, günah işlemiş olmaz. Ancak çok titiz davranması gerekli bir konuda gereken dikkat

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve titizliği göstermediği ve araştırma yapmadığı için ciddî kusur işlemiş olur.

Uydurma hadisleri, müslümanları sakındırmak, dini tahrifîten korumak maksadıyla ve durumu açıklayarak yani öğretim maksadıyla nakleden kimse muhtemelen sevaba girmiş olur. Çünkü müslümanların bu konuda eğitilmeleri gereklidir. Bunu da misallendirerek yapmakta bir sakınca yoktur.

Başlangıçta, senedler hakkında yeterli bilginin yaygın olduğu devirlerde bazı hadisçiler hadislerin senedini zikretmeyi, hükmünü söylemek sayarlardı. Ancak Sehâvî (v.902/ 1496) nin de haklı olarak belirttiği gibi "zamanımızda bir kimse senedi vermekle hadisin durumunu açıklama borcundan kurtulamaz. Çünkü şimdi senedden hadisin uydurma olduğunu bilecek kimse pek azdır".[4]

## II. HADİS UYDURMA GİRİŞİMLERİNE KARŞI ALINAN İLMÎ TEDBİRLER

İslam'ı tebliğ görevini Hz.Peygamberden devralmış bulunan "peygamber vârisi âlimler" bunlar arasında da bilhassa muhaddisler, hadislerin istismarına imkan vermeyecek ilmî tedbirleri almakta kusur etmediler. Onların aldıkları bu tedbirler de hadis ilminin bir çok branşının çok erken dönemde gelişmesine ve tabiî dolayısıyla sünnetin korunmasına vesile oldu. Şimdi kısaca bu tedbirleri görelim.

### A. Sahih hadisleri müstakil eserlerde toplamak

Hadis usulü ölçülerine göre sağlam senedlerle ümmete intikal etmiş, Hz. Peygamber'e ait olduğunda tereddüt bulunmayan hadisleri özel kitaplarda bir araya toplamak, uydurmaların tanınmasında ve ayıklanmasında ilk ilmî tedbir olarak alınmıştır. Biraz yukarıda müteber hadis kitaplarında bulunmamayı, uydurmaları tanıma yol-

4 Suyûtî, **Tedrîbu'-râvî**, s. 198 (daki dipnot)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

larından biri olarak zikretmiştik.

Sahih, hasen ve zayıf hadisleri de ihtiva eden eserler de yine uydurma hadislere karşı alınmış derece derece kıymeti olan ilmî mesâilerdir. Biz bu kitaplardan bir kısmını rivâyet mahsülleri kısmında ve her hadis çeşidini tanıtırken yeri geldikce bu kitaptâ tanıtmaya çalıştık. Bu sebeple burada tekrar etmiyeceğiz. Hadis kitaplarımızın muhtevâ değerlendirmeleri için HADİS EDEBİYÂTI (Çeşitleri, özellikleri, faydalanma usulleri) adlı kitabımıza bakılabilir.

**B. Hadis tenkidi tekniklerini dünyada ilk kez uygulamak**

İsnad sistemi uygulaması sonunda hem sened hem de metin tenkidini büyük bir titizlikle gerçekleştirmişler ve sayılması sayfalarca sürecek ilmî branşlar gerçekleştirmişlerdir. Bu arada sahâbe neslinden itibaren büyük cerh ve ta'dil üstadları yetişmiş ve bunlar rivâyetine vakıf oldukları şahısları takib etmiş, araştırmış, güvenilirliklerini tesbit ve ilan etmişlerdir.

Cerh ve ta'dil ilmi diye müstakil bir ilmî branş ve edebiyat oluşmuştur. Ravî'yi anlatırken bu kitapta cerh ve ta'dil esasları ve kaynaklarına işâret etmiş bulunmaktayız.

**C. Râvileri Tanıtan Eserler Yazmak**

Hadis rivâyetinde bulunmuş râvileri tam anlamıyla tanıtmak maksadıyla Biyografi (hal tercümesi), Tabakât, Tarih ve Vefeyât kitapları yazmışlardır. Ayrıca cerh ve ta'dil durumlarına göre ayrı isimlerle anılan râvi grubları için müstakil ya da karma eserler yazmışlardır. Belli yöre ve şehirlerde yetişmiş kişileri tanıtmak için yöre ve şehir tarihleri yazılmış, bu eserlerde de hadis rivayetiyle uğraşanların durumu ortaya konulmuştur.

Ana hadis kitaplarının tasnifinden sonra o kitaplarda rivâyeti bulunan ravileri inceleyen kitaplar yazılmıştır. Sahihayn, Kütüb-i

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sitte ve Muvatta' ricali ile ilgili eserler bu gruba ait çalışmalardır.

Râvilerin tanıtımı ile ilgili yazılmış çok çeşitli kapsamadaki eserleri bir arada tanımak için HADİS EDEBİYÂTI kitabımızın 216-236. sayfalarına bakılabilir. Ancak biz burada İbn Sa'd, Buhârî, Dârekutni, İbn Hıbbân, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî'nin isimlerini bu alandaki çalışmaları hatırlatmak bakımından anmakla yetiniyoruz.

### D. Hadis Diye uydurulmuş Sözleri Toplayan Eserler Yazmak (Mevzuât Edebiyatı)

Hadis diye uydurulmuş sözleri toplamak amacıyla yazılan eserler, işâret edelim ki hadis tarihi içinde ilk devirlerde değil, hicrî VI. asrın başlarından itibâren görülmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde, biraz önce ravi tanıtımı ile ilgili edebiyât olarak tanıttığımız kitaplar içinde râviler tanıtılırken örnek kabilinden her kişinin uyurduğu hadislere işâret edilmekle yetinilmiştir. Mevzuat kitaplarının ilk örneklerini teşkil eden el-Makdisî (v.507/1113 nin **Tezkiratu'l-mevzûat**'ı ile İbnu'l-Cevzî (v. 597/1200) nin **Kitâbu'l mevzûâtı**, Ukaylî (v.323/934) 'nin **ed-Duafa**'sından başlamak üzere Hatîb Bağdadî (v.463/1071) nin eserlerine kadar uzanan yaklaşık 150 yıllık bir zaman kesimi içinde yazılmış eserlerden topladıkları gibi, tenkidlerde de Yahya b. Said el-Kattan (v.198/813)'dan başlayarak Abdurrahman b. el-Mehdî (v.198/813) Yahya b. Main (v.233/847), Ahmed b. Hanbel (v.241/855), Buhârî (v.256/869), Neseî (v.303/915), İbn Ebî Hâtim (v.327/938), İbn Hıbbân (v.354/965), İbn Adiy (v.365/975) ve Dârekutni (v.385/995)nin değerlendirmelerinden yararlanmışlardır.

Hadis diye uydurulmuş sözlerle ilgili kitapların yazımı 1900'lü yıllara kadar, değişik kapsam ve tertiblerle süregelmiştir. Halen de konuya dair elde mevcut kitapları taranmak suretiyle hadis diye uydurulmuş sözlerle ilgili ilmî araştırmalar değişik ülkelerde akademik faaliyet olarak sürdürülmektedir. Konu hemen her hadis usûlü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kitabında da şu ya da bu ölçüde işlenmekte, tanıtılmaktadır.

Hadis diye uydurulmuş sözleri ya alfabetik yada konularına göre tanıtan eserlerden 18 kadarının muhtevâ tanıtımı, Muhterem Doç.Dr.M.Yaşar Kandemir'in "**Mevzu Hadisler**" adlı araştırmasında tanıtılmaktadır.

Ayrıca hadis diye dillerde dolaşan sözleri tetkik eden eserlerde de hadis diye uydurulmuş sözlere işârat edilmektedir. el-Aclûnî'nin **Keşfu'l-hafa**'sı bu tür eserlerdendir.

Aliyyu'l-kâri (v. 1014/1605)nin el-Mevzuâtü'l-kübra'sı ile İbn Arrak (v.963/1556)ın **Tenzihu'ş-şeri'a**'sı konuya ait bilgi ihtiyacını karşılamaya yeterlidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# SONUÇ

*Haftada üç saatlik bir program imkânına göre, fevkalâde detaya sahip bulunan hadis usûlü konularını pratik ihtiyaçlar açısından ancak bu kadar özetleyebildik.*

*Hiç kuşkusuz usul konuları bizim burada özetlediklerimizden ibâret değildir. Daha fazla bilgi ve detay isteyenler "Hadis Usulünün Kaynakları" kısmında tanıttığımız eserlerden birini mutalaa etmelidirler. Ya da en azından Ahmed Naim merhumun* ***Tecrid Tercemesi****'ne yazdığı bir cildlik mukaddimeyi anlayarak okumalıdırlar.*

*Biz bu kitapta usul tarihi değil, usulün ilâhiyat tahsili gören kimseleri ilgilendiren ve bu alanda ihtisas yapmayı düşünenleri konuya hazırlayan pratik konularını işlemeyi yeğledik. Bu arada sünnet malzemesine yönelik dost olmayan yaklaşımları belli ölçüde cevaplamaya yarayacak ilmî gayretleri çok genel hatlarla da olsa tanıtmaya çalıştık.*

*Öğrencilerimizin gerek usul gerek hadis metinlerini içeren kitaplarda karşılaşacakları ilmî ıstılahları, kendilerine has özellikleri ve çerçeveleri ile tanımalarına yardımcı olabilirse bu çalışma maksadına ulaşmış olacaktır.*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BİBLİYOGRAFYA


Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Baisu'l-hasîs şerhu İhtisarı Ulûmi'l-hadîs*, Kahire 1958 (3. baskı)

Ahmed Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I (Mukaddime). Ankara 1957

Buharî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih*, I-VIII, İstanbul 1315'den ofset.

Cezâirî, Tahir b. Salih, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli ehli'l-eser*, Mısır 1328/1910

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenu'd-Dârimî*, I-II Beyrut trs.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, I-IV, Beyrut, trs.

Hakim, Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut, trs.

—— *Kitabu ma'rifeti ulûmi'l-hadîs*, Medine, 1977

Hatîb, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, *Kitâbu'l-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* Medine, trs.

—— *er-Rihle fî talebi'l-hadîs*, (thk. Nureddin İtr), Beyrut 1975

Hûlî, Muhammed Abdülaziz, *Miftâhu's-sünne ev tarihu funûni'l-hadîs*, Mısır, 1921

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî* Mısır 1959

—— *Nuhbetul-fiker Şerhi* (trc. T. Koçyiğit), Ankara, 1971

İbn Kesîr, İmadüddin Ebu'l-Fida, *İhtisaru Ulumi'l-hadis*, Mısır, trs.

İbn Mace Ebû Abdillah el-Kazvinî, *Sünen*, I-II, Kahire 1952

İbnu's-Salah, Ebu Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrizûrî, *Ulûmu'l-hadis* (thk. N. İtr), Halep, 1966

İtr Nureddin, *Menhecu'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*, Şam 1979

Kadı İyaz, *el-İlma' ila ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-sema'*, Kahire, 1970

Kasımî, Cemaluddin, *Kavâidu't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, Dımaşk, 1935

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kandemir M. Yaşar, *Mevzu Hadisler*, Ankara 1976

Karaman Hayreddin, *Hadise Dair İlimler ve Hadis Usûlu*, İstanbul, 1976

Koçyiğit Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara 1967

—— *Hadis Tarihi*, Ankara 1977

Leknevî Ebu'l-Hasenat Muhammed Abdulhayy, *el-Ecvibetü'l-fadıla li'lesileti'l-aşereti'l-kâmile*, (thk. A. Ebu Gudde), Halep 1964

Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy, *er-Refu ve't-teknil fi'l-cerhi ve't-ta'dil*,

Müslim b. el-Haccac, *el-Camiu's-sahih*, I-V, Kahire 1955

Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-VIII, Beyrut, trs.

Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, *et-Takrîb ve't-teysîr li ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezir*, Mısır, 1968

Okiç, Muhammed Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul, 1959

Râmehurmuzî, Hasen b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâi*, (nşr. M.Accac el-Hatîb), Beyrut 1971

Sâbûnî. Nureddin Ahmed b. Muhammed, *el-Bidaye fî usuli'd-din* (trc ve nşr. B. Topaloğlu) Ankara, 1979

San'ânî, Ebu Bekr Abdurrezzak, *el-Musannef*, I-XI, Beyrut, 1970

Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdülkerim, *Edebu'l-imlâ ve'l-istimlâ*, (nşr. Max Weisweiler) Leiden 1952

Sıbaî Mustafa, *es-Sünnetu ve mekânetüha fi't-teşrii'l-islâmî*, Kahire 1961

Suphi Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları* (trc. M.Y. Kandemir) Ankara, 1973

Suyûtî, Cemaleddin Abdirrahman b. Ebî Bekr, *Tedrîbu'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevi*, Beyrut, 1979

Şevkanî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l usûl*, Mısır, 1937

Tehanevî, Zafer Ahmed, *Yeni Usul-i Hadis*, (trc. İ. Canan), İzmir, 1982

Tirmizî, Ebu İsa, *el-Camiu's-Sahih*, I-V, Beyrut, trs.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ISBN 975 - 400 - 023 - 9

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye İşletmesi
Matbaa Biriminde Basılmıştır.

İstanbul - 1989